

საქართველოს

მოკლე ისტორია

დ. კარიჭაშვილის მიერ.

პირველი ნაწილი.

ტ ფ ი ლ ი ს ი

მსწრაფლმბეჭდავი „მმობისა“. მოსკოვის ქ. № 5.

1907

I

ქართველები უძველესს დროში.

ქართველების არე-მარე. – ქართველების მეზობლები და მათთან ურთი-ერთობა. – ქართველების ვინაობა. – ქართველთა შინაური წესწყობი-ლება – სარწმუნოება და ზნე-ჩვეულება. – ცხოვრების სახსრები.

1. ქართველების არე-მარე. – უძველესს დრო-ში ქართველები მოსახლეობდნენ არა მხოლოდ იმ არე-მარეში, სადაც ახლა ბინადრობენ, არამედ უფრო დიდს სივრცეზე, რომლის საზღვრები აწევდნენ აღმოსავლეთით

თეთრს ზღვამდე, სამხრეთით მესოპოტამიამდე და თავ-რის მთებამდე და დასავლეთით შავის ზღვის პირად ტრაპიზონის მიდამოებამდე. ამ საზღვრებში დაბინავე-ბულს ქართველს მოდგმას უხდებოდა მეზობელს ხალ-ხებთან როგორც მტრული შეტაკება და ბრძოლა, ისე მშვიდობიანი ურთიერთობა. სამხრეთის მეზობლებთან შეტაკებისა და ბრძოლის შედეგი იყო ის, რომ ქარ-თველთა არე-მარის უმეტესი ნაწილი დაპყრობილ იქნა უცხო ხალხთაგან და იქ მცხოვრები ქართველთა მოდგმა დროთა გამავლობაში გადაგვარდა და გაქრა. ამნაირად

შევიწროებული და დამცირებული ქართველთა მოდგმა დარჩა მხოლოდ მტკვრის, რიონისა და ჭოროხის ხეობებში და მათ ახლო-მახლო. საქართველოს ისტორია მხოლოდ ამ საზღვრებში მოსახლე ქართველებს იხსენიებს და ჩვენც მხოლოდ მათზე გვექნება ლაპარაკი ამ წიგნში.

– 4 –

2. ქართველების მეზობლები და მათთან ურთიერთობა. – ძველის-ძველი მეზობლები ქართველის მოდგმის ხალხებისა იყვნენ **ბაბილონელები და ასურელები**, რომლებთანაც ქართველებს ჰქონდათ როგორც ალებ-მიცემა და მშვიდობიანი მისვლა-მოსვლა, ისე მტრობა და ბრძოლა. ამ მტრობამ და ბრძოლამ ისე დაასუსტა სამხრეთის ქართველები, რომ მათ არემარეში

შეესია მეშვიდე საუკუნეში ქრისტეს წინ სხვა მხრის ხალხი, დაიპყრო ეს ქვეყანა და გადააგვარა მისი მცხოვრებლები. დიდი იყო კულტურული გავლენა ბიბილონ-

ასურელებისა სამხრეთის ქართველებზე და მათ საშუალებით ჩრდილოეთის ქართველებზედაც.

ასურელების შემდეგ ქართველების ძლიერი მეზობლები შეიქნენ **სპარსელები**, რომელთაც მთელი წინა აზია დაიპყრეს და საქართველოც თავიანთ პოლიტიკურს

და კულტურულს გავლენას დაუმორჩილეს. საბედნიეროდ, სპარსელების პოლიტიკური გავლენა ისეთი შემუსრავი არ იყო, როგორც შეიქნა ასურელებისა.

სპარსელების მფლობელები თხოულობდენ ქართველთა-

გან მხოლოდ მათ ზეხელმწიფების აღსარებას და გადაჭრილის გადასახადის ძლევას. ქართველები არ ურიგდე-

ბოდენ სპარსელების ასეთს მფლობელობას და მუდამ იბრძოდენ სრულის დამოუკიდებლობისთვის. რაიცა შე-

ეხება სპარსელების კულტურულს გავლენას, იგი იყო მეტად დიდი და ღრმა, რადგან იგი მოქმედებდა განუწყვეტლად მეექვსე საუკუნითგან დაწყებული ქრისტეს წინ.

სპარსელებზე ადრე ქართველებს ჰქონდათ მეზობლობა და ურთიერთობა **ბერძნებთან**, რომლებმაც უძველესის დროთაგანვე დაიწყეს მოსახლეობა შავის

– 5 –

ზღვის პირად და ალებ-მიცემა მის პირად მკვიდრს ხალ-

ხებთან. ბერძნებთან ურთიერთობა იყო მხოლოდ მშვიდობიანი და ისიც მხოლოდ სააღმშვიდობო, რითაც აიხსნება ის გარემოება, რომ ბერძნების გავლენა არ იყო ისეთი დიდი და ღრმა, როგორც სპარსელებისა.

ქართველების ჩრდილოეთის მეზობლები იყვნენ კავკასიის მთებში მოსახლე წვრილ-წვრილი ხალხი და მათ ზურგს უკან მოზინადრე სკვითები ანუ ხაზარები, რომელნიც მუდამ მზად იყვნენ გადმოელახათ საქართველოს საზღვრები. ამ მეზობლებს დიდი გავლენა არა ჰქონდათ ქართველებზე ჯერ ერთი იმიტომ, რომ განვითარებით დაბლა იდგნენ და მეორე იმიტომ, რომ მთები ნებას არ აძლევდნენ საქართველოში თავისუფლად შემოსულიყვნენ. ამის მიუხედავად მთიელები და სკვითები

ხანდახან მოახერხებდნენ ხოლმე კავკასიის მთების კარების გაღებას და შუაგულს საქართველოში შემოსვლას, რის შემდეგაც ქართველთა შორის რჩებოდა მათი კვალი. ამიტომ არ შეიძლება სრულიად უარ-ყოფილ იქნას მთიელებისა და სკვითების გავლენა ქართველებზე.

ბოლოს უნდა მოვიხსენიოთ სამხრეთის ერთი მეზობელი ხალხი – სომხები, რომლებიც, ზოგიერთის მეცნიერის აზრით, წარმომდგარნი არიან ქრისტეს წინ მეშვიდე საუკუნეში საქართველოში შემოსეულის არიელთა მოდგმის ხალხის ქართველის მოდგმის ხალხთან შერევისაგან. მართალია სომხები სპარსელების გავლენის ქვეშ იყვნენ როგორც პოლიტიკურად, ისე კულტურულად, მაგრამ მაინც სარგებლობდნენ ცოტაოდნად დამოუკიდებლობით და თავიანთ ძალ-ღონის ფარგალში

ხშირად ქართველებთან იჭერდნენ მოყვრულს თუ მტრულს

– 6 –

ურთიერთობას. ამის გამო სომხებსაც უნდა ჰქონოდათ რაოდენიმე გავლენა ქართველებზე.

3. ქართველების ვინაობა. – მეცნიერებს ჯერ კიდევ ვერ გადაუწყვეტიათ თუ ქართველი მოდგმა რომელს სხვა მოდგმას ენათესავება და საითგან მოსულა იქ, სადაც ისტორია მათ პირველად ხედავს. ამას შეიტყობს მეცნიერება მხოლოდ მაშინ, როდესაც ღრმად იქნება გამოკვლეული ქართული ენა და მისი დამოკიდებულება სხვა ენებთან. დღესდღეობით კი ქართველთა

მოდგმა ცალკე დგას, როგორც დამოუკიდებელი და უნათესავო. ეს კი უნდა ითქვას, რომ ქართველს მოდგმას დროთა განმავლობაში არ შეეძლო, დარჩენილიყო წმინდა და შეურეველი. საქართველოს არე-მარე

ძველადვე ბევრჯელ ყოფილა სხვადასხვა ხალხის მფლო-

ბელობაში და ამ მფლობელობის შედეგი ყოფილა ჩამოსახლება ქართველთა შორის უცხო მოდგმის ხალხთა. ამ გარემოებას ის გავლენა ჰქონდა ქართველთა ენასა, სარწმუნოებასა და ზნე-ჩვეულებაზე, რომ მათში ერეოდა უცხო ელემენტი და ასე თუ ისე ისინი იცვლებოდნენ და ჰკარგავდნენ პირვანდელს სიწმინდეს.

4. ქართველთა შინაური წეს-წყობილება. –

როგორი იყო უძველესს დროში ქართველების შინაური ცხოვრება, დაწვრილებით ძნელი წარმოსადგენია ახლა, რადგან მის შესახებ ცნობებს არ მოუწევია ჩვენამდე.

ჩვენს მატთანეში დაცულის გადმოცემითგან შეგვიძლიან

მხოლოდ ის დავასკვნათ, რომ ქართველების ცხოვრება აგებული იყო გვარობრივს და თემობრივს საფუძველზე.

ერთის ოჯახის წევრნი შეადგენდნენ ცალკე ჯგუფს, რომელიც ემორჩილებოდა ოჯახის უფროსს ანუ მამასახლისს; მონათესავე ოჯახები შეადგენდნენ ერთს გვარს,

– 7 –

სადაც უფროსობდა ერთ-ერთის წარჩინებულის ოჯახის უფროსი ანუ მამასახლისი. ერთს ადგილზე მცხოვრები გვარები შეადგენდნენ თემს, სადაც უპირატესობა ჰქონდა ერთ-ერთის წარჩინებულის გვარის უფროსს მამასახლისს. თემების კრებული შეადგენდა ერთს ტომს,

რომელშიც უფროსობდა ერთერთის თემის წარჩინებულის გვარის უფროსი ანუ მამასახლისი. მამასახლისის უფლება როგორც გვარში, ისე თემში და ტომში არ იყო განუსაზღვრელი და ერთმთავრული. გვარის, თემის

და ტომის მამასახლისები მხოლოდ უპირატესობდნენ, ხოლო საქმის გადაწყვეტაში ისინი ეკითხებოდნენ სხვებსაც: გვარის უფროსი მამასახლისი ეკითხებოდა სხვა ოჯახების მამასახლისებს, თემის უფროსი მამასახლისი სხვა გვარების მამასახლისებს და ტომის უფროსი მამასახლისი სხვა თემების უფროსს მამასახლისებს და საერ-

თო საქმეებს ისინი ერთმანერთის თანხმობით და დაკითხვით აკეთებდნენ. დროთა განმავლობაში სხვადასხვა ქართველს ტომში ეს ცხოვრება ფეხს იცვლიდა, დამოკიდებულება გვართა, თემთა და ტომთა და მათ უფროსთ მამასახლისთა შორის ასე თუ ისე იცვლებოდა: ზოგან ტომის უფროსი მამასახლისი უფრო დიდს უფლებას იძენდა, პირადის ღირსებით თუ სხვა მიზეზით

ითვისებდა მეფის ხარისხს, ერთი ტომი იმორჩილებდა მეორე ტომს, ერთი თემი მეორე თემს, მაგრამ გვარობრივი საფუძველი კი მაინც რჩებოდა ბევრად თუ ცოტად. ტომები ერთი-ერთმანეთისაგან დამოუკიდებელნი

ხშირად ერთდებოდნენ რომელისამე საერთო საქმისათვის, მაგალითად მტრების მოგერებისა ან მათზე გალაშქრებისათვის.

5. სარწმუნოება და ზნე-ჩვეულება. – სარწმუნო-

– 8 –

ნობისა და ზნე-ჩვეულების შესახებაც ბევრი არა ვიცით-რა. მხოლოდ ეს კი ცხადია, რომ თავდაპირველად ქართველებში ყოფილა გავრცელებული წინაპართა თაყვანისცემა და გაღმერთება ყოველისავე სულიერის და უსულო საგნისა. მასუკან უნდა გავრცელებულიყვეს ასურელების გავლენით მნათობების – მზის, მთვარის და

ზოგიერთის პლანეტის – თაყვანისცემა და ბოლოს სპარსელების გავლენით ცეცხლის თაყვანისცემა და ზარატუშტრას მოძღვრება.

6. ცხოვრების სახსრები. – ქართველების უმთავრესი ცხოვრების წყარო ძველის-ძველს დროშივე იყო მიწის შემუშავება და საქონლის მოშენება: მოჰყავდათ პური და აყენებდნენ ღვინოს. პურის გარდა მოჰყავდათ სელი, რომლისაგანაც ამზადებდნენ ქსოვილებს. ზოგიერთნი ტომნი, სადაც ადგილი ნებას აძლევდა, იღებდნენ მიწითგან მადნეულს და მისგან აკეთებდნენ სხვადასხვა იარაღსა და ჭურჭელს. რაც მეტი მოსავალი ჰქონდათ, ან რასაც მეტს ნაწარმოებს ამზადებდნენ, ქართველები ჰყიდდნენ უცხო ქვეყნელებზე, რომელთაც სამაგიეროდ შემოჰქონდათ საქართველოში თავიანთი ნაწარმოები.

მიწა ანუ მამული გვარობრივ-თემობრივის წესწყობილების მიხედვით საგვარეულო და სათემო იყო. კერძო საკუთრებად მამულს არავინ ფლობდა.

II

საქართველო მეფობის შემოღებითგან ქრისტიანობის მიღებამდე.

ქართველთა შეერთების საჭიროება. – მაკედონელთა მფლობელობა. – მაკედონელთა მფლობელობისგან გათავისუფლება და მეფობის დაარსება. – ფარნაოზ მეფე. – ფარნაოზის შემდეგი მეფეები. – პოლიტიკური ცვლილებები ფარნაოზითგან მეფე ადერკამდე. – საქართველოს შინაური მდგომარეობა პირველს საუკუნეში ქრისტეს წინ. – მეფეები ადერკის შემდეგ

1. ქართველთა შეერთების საქიროება. –

ქართველების დაყოფა ტომ-ტომებად და მათი ერთი-ერთმანერთისაგან დამოუკიდებლად ცხოვრება იყო მიზე-

ზი მათ სისუსტისა. მტრები სარგებლობდნენ მათ დანაწილებით და ადვილად ამარცხებდნენ მათ. ეს ბოლოს იგრძნეს ქართველებმა და იფიქრეს შეერთებულიყვენ და დაეარსებინათ სახელმწიფო. მატიანე ქართველთა ერის გაერთიანებას და მეფობის დაარსებას უკავშირებს მაკედონელთა მიერ საქართველოს დაპყრობას სამასის წლის წინად ქრისტეს დაბადებამდე.

2. მაკედონელთა მფლობელობა. – მეოთხე

საუკუნის გასულს ქრისტეს დაბადებამდე მაკედონიის მეფემ ალექსანდრემ დაიპყრო აზიის დასავლეთი ნაწილი

და ეგვიპტე. უეჭველია, საქართველოც ალექსანდრეს უნდა დამორჩილებოდა. „ქართლის ცხოვრება“ მოგვითხრობს, ვითომ ალექსანდრე მეფე თვითონ შემოსულიყ-

– 10 –

ვეს საქართველოში, დაეპყროს მთელი საქართველო და მმართველად დაეყენებინოს მცხეთაში ვინმე აზონი, ჩამომავლობით ბერძენი. მართალია, ალექსანდრე მაკედონელი ნამდვილად არ შემოსულა საქართველოში, მაგრამ ის კი დასაჯერებელია, რომ მას საქართველოს დასაპყრობად გამოეგზავნოს ჯარის რაზმი და დაპყრობის შემდეგ მის მმართველად დაეყენებინოს თავისი სან-

დო კაცი. ამ კაცის ვინაობის შესახებ მეორე ქართული მატიანე „ქართლის მოქცევა“ ამბობს, ვითომ ის ყოფილიყვეს არან-ქართლის მეფის შვილი აზო, რომელსაც სთვლის საქართველოს პირველს მეფედ. თუ ამ მატიანის ცნობა მართალია, არან-ქართლი უნდა საქართველოს რომელიმე განაპირა ქვეყანა ყოფილიყო. ალბად ამ ქვეყნის მეფე ან მმართველი თავის ნებით დამორჩილე-

ბია ალექსანდრეს და ამასაც მისი შვილი წყალობის ნიშნად დაუდგენია მთელის დაპყრობილის საქართველოს მმართველად.

ალექსანდრე მაკედონელის მიერ დადგენილი მმართველი, თუნდა ქართველი ყოფილიყოს იგი ჩამომავლობით, უეჭველია იქნებოდა მაკედონელების პოლიტიკის მომხრე და ქართველი ხალხიც მას დაუწყებდა ცქერას როგორც უცხოს და ქართველების მტერს.

3. მაკედონელთა მფლობელობისგან გათავისუფლება და მეფობის დაარსება. – მაკედონე-

ლების მფლობელობამ ქართველები შეაერთა კო-ლიტიკურად და დაუახლოვა ერთმანერთს, ხოლო მათმა საერთო გაჭირებამ შეაგნებინა მათ ერთობის საჭი-როება და აუძრა გათავისუფლების სურვილი. ამ სურ-ვილის გასახორციელებლად საჭირო იყო აჯანყება და იარაღის საშუალებით განდევნა საქართველოთგან მაკე-

– 11 –

დონელებისა და მათგან მოვლენილის აზონისა. „ქართ-ლის ცხოვრების“ თქმით, ამ აჯანყების მოთავედ გამო-ვიდა მცხეთის უკანასკნელის მამასახლისის ძმის წული ფარნაოზი. ქართველებმა ფარნაოზის მეთაურობით გან-დევნეს მაკედონელები, აზონი შეტაკების დროს მოკ-ლეს და საქართველოს მეფედ გამოაცხადეს ფარნაოზი. ეს ამბავი უნდა მომხდარიყო ალექსანდრე მეფის სიკვ-დილის შემდეგ, როდესაც მის სახელმწიფო დანაწილდა და მაკედონელთა მფლობელობა შესუსტდა, დაახლო-ვებით სამასის წლის წინ ქრისტეს დაბადებამდე.

4. ფარნაოზ მეფე. – ფარნაოზ მეფემ საქართვე-ლოში ახალი წეს-წყობილება შემოიღო. მთელი ქვეყა-ნა გაჰყო რამდენსამე ნაწილად და მათ გამგებლებად დააყენა ერისთავები. „ქართლის ცხოვრება“ მიაწერს ფარნაოზ მეფეს მზრუნველობას ქართულის ენის გან-ვითარებისათვის, ქართულის მწიგნობრობის შემოდებას და მეცადინეობა ქართველთა სარწმუნოების და ზნეო-ბის გაწმენდისათვის. იგივე მატთანე გადმოგვცემს, რომ, ფარნაოზი, თუმცა დამოუკიდებელი მეფე, მაინც მსა-ხურებდა ასურასტანის მეფეს ანტიოქოზს. ეს იმას ნიშ-ნავს, რომ იგი აღიარებდა ასურასტანის მეფის ზეხელ-მწიფებას. რაში გამოიხატებოდა ეს ასურასტანის მეფის ზეხელმწიფება ან რანაირი იყო ახლად დაარსებული მეფობა საქართველოში, ჩვენ ჯერ-ჯერობით ამისი არა ვიცით-რა. საფიქრებელია, რომ ასურასტანის მეფის ზეხელმწიფება მხოლოდ სახელით იყო; ხოლო მეფის უფლება არ უნდა ყოფილიყო ისეთი, როგორც ის შეიქნა შემდეგში. გვარობრივ-თემობრივი წეს-წყობი-ლება მესამე საუკუნეში ქრისტეს წინ ჯერ კიდევ მაგ-რად იყო ქართველებში და, უეჭველია, მეფის უფლე-

– 12 –

ბაც ამ წეს-წყობილების ნიადაგზე იყო დამყარებული, ე. ი. მეფე უნდა ყოფილიყო უფროსი წარმომად-გენელი ერთის გვარისა და ტომისა, რომელსაც უპირა-ტესობა ექნებოდა სხვა გვართა და ტომთა უფროსთ წარმომადგენელთა შორის. პირველს საუკუნეში ქრის-ტეს წინ მცხოვრები ბერძნის მწერალი სტრაბონი მო-

გვითხრობს, რომ საქართველოს მეფის გვარი წარმოადგენდა ცალკე წოდებას და რომ ამ გვარში უფროსი ითვლებოდა მეფედ, ხოლო მის მიმდევნო მსაჯულთ-უხუცესად და მხედართ-მთავრად. აქედან ჩანს, რომ მეფის უფლება ყოფილა დაფუძნებული გვარობრივს წესზე. თუ ასე იყო პირველს საუკუნეში ქრისტეს წინ, უეჭველია აგრევე იქნებოდა მესამე საუკუნეშიც.

5. ფარნაოზის შემდეგი მეფეები. – მათიანე-ში მოხსენებულნი არიან ფარნაოზის შემდეგი მეფეები ამ რიგად: **საურმაგ**, ფარნაოზის შვილი; **მირნვაი**, საურმაგის სიძე; **ფარნაჯომი**, მირვანის შვილი; **არშაკი**, სომხის მეფის შვილი, მოწვეული ქართველთაგან ფარნაჯომის წინამდევ; **არტაგი**, არშაკის შვილი; **ბარტომი**, არტაგის შვილი; **მირვანი**, ფარნაჯომის შვილი; **არშაკი**, მირვანის შვილი; **ადერკი** ბარტომის ქალის შვილი, რომლის გამეფებას მოიხსენიებენ 2 წ. ქრისტეს დაბადებამდე.

6. პოლიტიკური ცვლილებები ფარნაოზით-გან მეფე ადერკამდე. – ბევრი ცვლილება მოხდა საქართველოს სამძღვრად ფარნაოზის შემდეგ. ასურასტანის სამეფო დაუძღურდა და სპარსეთი დამოუკიდებელი შეიქნა მისგან. სასომხეთიც გათავისუფლდა ასურასტანის მფლობელობისაგან. დაარსდა პონტის სამეფო შავის ზღვის პირად, და ბოლოს მცირე აზია და-

– 13 –

იპყრო რომის რესპუბლიკამ. ყველა ამ ქვეყნებთან უხდებოდა ახლა საქართველოს შეხლა და ურთიერთობის დაჭერა. სპარსელები ცდილობდნენ საქართველოში თავიანთ მფლობელობა დაემყარებინათ, სომხები მუდამ მზად იყვნენ დაეჭირათ მათ სამძღვრად მდებარე საქართველოს მაზრები. პონტის მეფეებმა დაიჭირეს იმიერ-საქართველო და ამნაირად საქართველო ორად გაჰყვეს. ხოლო რომაელები ხსენებულის სამის სამეფოს წინამდევ ლაშქრობის დროს არ ივიწყებდნენ საქართველოსაც და ცდილობდნენ ისიც თავიანთ საბრძანებელად გაეხადათ. აღსანიშნავია ლაშქრობა რამაელებისა 65 წელს ქრისტეს დაბადებამდე პომპეოსის წინამძღოლობით.

პონტის მეფის მიტრიდატის წინამდევ გამოლაშქრებული,

იგი შემოვიდა საქართველოშიაც, დაამარცხა არტაგ მეფე ქართველის ჯარით, გამოართვა ხარჯი და მძევლები და დაადებინა აღთქმა რომის ერთგულობისა. იმიერ-საქა-

რთველო კი, რომელიც მანამდე პონტის მეფეს მიტრიდატს ემორჩილებოდა, ახლა პირდაპირ რომს დაემორჩილა.

7. საქართველოს შინაური მდგომარეობა

პირველს საუკუნეში ქრისტეს წინ. – სტრაბონის მოწმობით, საქართველო პირველს საუკუნეში ქრისტეს წინ მოფენილი ყოფილა მშვენივრად გაშენებულის სოფლებით და ქალაქებით, სადაც სახლები, ბაზრები და საზოგადო შენობები ყოფილან აგებულნი ხუროთ-მომღვრულის წესით და გადახურულნი კრამიტით. მცხოვრებნი მომეტებულად მიწის მომქმედნი ყოფილან. საკმაოდ ყოფილა აგრეთვე გავრცელებულა მადნის შემუშავება, საქონლის მოშენება და ვაჭრობა. ამ უკანასკნელს ხელს უწყობდა მშვენიერი გზები და

– 14 –

ხიდები. ქალაქთაგან მოხსენებულნი არიან ჰარმოზიკა (არმაზი), სევსამორა (წიწამური), იდესა (ოლთისი?), პიტიუსი (ფიჭვინთა), დიოსკურია (სოხუმი), ფაზისი (ფოთი), სარაპანა (შორაპანი). შესამჩნევია რომ სტრაბონი არ იხსენიებს მცხეთას, კასპს, ურბნისს, ოძრხეს, სარკინეს და სხვა ქალაქებს, რომელნიც აღნიშნულნი არიან ჩვენს მატრიანებში როგორც ძველი ქალაქები. ეტყობა, მცხეთა და დანარჩენი ქალაქები სტრაბონის დროს ან არ არსებულან ჯერ კიდევ, ან არ ყოფილან ისე შესამჩნევნი, როგორც შემდეგში.

იმავე სტრაბონის თქმით, ქართველი ერი დანაწილებული იყო ოთხს წოდებად. პირველს წოდებას ეკუთნოდა სამეფო გვარი, მეორეს სამღვდელოება, მესამეს მეომარნი და მიწისმომქმედნი, მეოთხეს მდაბიონი, მეფის ყმანი და მსახურნი. მამული საერთოდ ითვლებოდა მთელის გვარის საკუთრებად. მთელს გვარში უფროსობდა ერთ-ერთი უხუცესი მისი წევრი.

8. მეფეები ადერკის შემდეგ მირიან მეფემდე.

– არეულს და გაუგებარს ცნობებს იძლევა ჩვენი მატრიანე ადერკის შემდეგს მეფეებზე. „ქართლის ცხოვრების“ მოწმობით წყვილ-წყვილად მეფობდენ ადერკის შემდეგ მისი შვილები **ბარტამ** და **ქართამ**, ამათ შემდეგ **ფარსმან** და **კაოს**, ამათ შემდეგ **აზორკ** და **არმაზელ**, შემდეგ **ამზასპ** და **დეროკ** და ბოლოს **ფარსმან ქველი** და **მირდატ**. „ქართლის მოქცევაში“ ფარსმან ქველთან ერთად მეფედ მოხსენებულია **ფარსმან ავაზი**, ხოლო მირდატი მოხსენებულია მეფედ **ფარსმან ქველისა** და **ფარსმან ავაზის** შემდეგ **როკთან** ერთად. ამათ მეფობის დროს ჩვენს ისტორიაში ეწოდება ორმეფობის ხანა. ჩვენის ფიქრით „ორმეფობის ხანა“ ჩვენ-

– 15 –

ში არ ყოფილა; მხოლოდ შეცდომით ჰყავს მატინეს მოხსენებული ერთსა და იმავე დროს ორ-ორი მეფე. უე-

ჭველია, რომ ერთი ამ ორთაგანი მეფე კი არ იყო, არამედ ის მხედართმთავარი რომელსაც იხსენიებს სტრაბონი და რომელიც უნდა ყოფილიყო მეფის უმახლობელესი პირი ნათესავობით და წლოვანობით.

ჩვენის მატიანის **ბარტამი** ანუ **ბარტმანი** და **ქართამი**, ჩვენის აზრით, არიან ტაციტის მიერ მოხსენებულნი **ფარასმანი** და **რადამისტი**, რომელთაც დაიპყრეს სასომხეთი და ფლობდნ მას 35-55 წლებში. მართალია, ისინი ჩვენის მატიანის თქმით ძმები იყვნენ, ხოლო ტაციტის თქმით მამა-შვილი, მაგრამ ამ განსხვავებას დადი მნიშვნელობა არა აქვს, რადგან საბუთი გვაქვს ვიფიქროთ, რომ ამ შემთხვევაში მატიანეც სცდება და ტაციტიც. ქართამი არ ყოფილა ბარტმანის ძმა ისევე, როგორც რადამისტი არ ყოფილა ფარასმანის შვილი. ქართამი (რადამისტი) უნდა ყოფილიყო მახლობელი ნათესავი მეფის ბარტმანისა (ფარასმანისა) და მხედართ-მთავარი საქართველოს ჯარისა.

სომხებმა ქართამი (რადამისტი) და ქართველი ჯარი გამოაძევეს სასომხეთითგან 55 წელს და სამაგიეროს გადახდა მოინდომეს. მართლაც, „ქართლოს ცხოვრების“ თქმით, ფარსმანისა და კაოსის დროს სომხებმა დაიჭირეს საქართველოს სამხრეთი ნაწილი. ფარსმანისა და კაოსის მემკვიდრეებმა აზორკმა და არმაზელმა სომხების წინამდევ მოიშველიეს მთიულები. ამ ბრძოლაში სომხებმა გაიმარჯვეს და დაიჭირეს კიდევ საქართველოს სხვა ადგილები. მაგრამ ბოლოს ქართველებმა მოიკრიფეს ძალა და მთიულების დახმარებით დაიბრუნეს სომეხთაგან დაპყრობილი ადგილები.

– 16 –

გვარობრივი წესი, რომელიც არსებობდა საქართველოში სამეფო უფლების გადაცემაშიაც კი, უეჭველია, უნდა შერყეულიყო მეზობელის ქვეყნების გავლენით და ამის გამო უნდა აძრულიყო შეტაკება და ბრძოლა ახალისა და ძველის წესის დამცველთა შორის. ამის კვალს ვპოულობთ „ქართლოს ცხოვრების“ მიერ მოთხრობილს ამბავში ფარსმან ქველის და მირდატის ერთმანერ-თთან ბრძოლის შესახებ. მირდატმა მოინდომა მეფე ფარსმანის მოკვლა და იმის ადგილის დაჭერა ალბად იმიტომ, რომ ფარსმან ქველი მხედართმთავრად სცნობდა არა მირდატს, ძველის წესით მხედართ-მთავ-

რობის უფლების მქონებელს, როგორც უფროსს წარმომადგენელს სამეფო გვარისას მეფის შემდეგ, არამედ იმისთანა კაცს, რომელსაც ამის უფლება არა ჰქონდა, სახელდობრ ფარნავაზს ანუ ფარსმან ავაზს, რომელიც „ქართლოს მოქცევაში“ მოხსენებულია პირდაპირ ფარსმან ქველის ამხანაგს მეფედ. ფარსმან ქველის და მირდატის დიდის ხნის ბრძოლა გათავდა ფარსმან ქველის მოკვლით და ფარსმან ავაზის გაძევებით, ხოლო მირდატის გამეფებით. ამ ბრძოლაში მიიღეს მონაწილეობა სომხებმა და სპარსელებმა, რომელთაგან პირველთ დაიჭირეს ფარსმან ქველის მხარე, მეორეთ მირდატისა. „ქართლის ცხოვრება“ მირდატის ამხანაგს მეფეს ანუ ნამდვილად მხედართ-მთავარს აღარ იხსენიებს, ხოლო „ქართლის მოქცევა“ კი მოიხსენიებს, სახელდობრ **როკს**.

სომხებმა და რომაელებმა დაიჭირეს ფარსმან ქველის შვილის **ადამის** მხარე, რადგან მირდატს ჰქონდა გობდენ სპარსელები. სომეხ-რომაელთა ჯარმა შემოიყვანა საქართველოში ადამი და გაამეფა. ამას აქეთ არც

– 17 –

„ქართლის ცხოვრება“ და არც „ქართლის მოქცევა“ აღარ იხსენიებენ წყვილ-წყვილად მეფეებს, უეჭველია, იმი-ტომ, რომ მოისპო გვარობრივი წესი მეფობის და მხედართ-

მთავრობის მემკვიდრეობისა. ადამის მცირე ხნის მეფობის შემდეგ გამეფდა მისი შვილი **ფარსმანი**. ეს ის ფარსმანია, რომელმაც, დიონ კასიუსის ცნობით, შეუსია სპარსეთს (პართიას) კავკასიის მთიელები და ააკლებინა ეს ქვეყანა. პართიის მეფემ ვოლოგეზმა შეჩივლა საქართველოს მეფის ასეთის საქციელის გამო რომის იმპერატორს, რომლის ზეხელმწიფების ქვეშ ითვლებოდა ფარსმანი. იმ შიშით რომ რამე უსიამოვნობა არ გამოსულიყო რომთან, ფარსმანი გაემურა თავის ცოლითურთ რომის იმპერატორთან მოსალაპარაკებლად. ადრიანე იმპერატორმა, და სენატმა მოისმინეს მისი განმარტება, მოუწონეს საქციელი და დიდი პატივი სცეს: მსხვერპლი შეაწირვინეს კაპიტოლიაში და დადგეს მისი სტატუა ბულონის ტაძარში. ეს მოხდა 138 წ.

ფარსმანის შემდეგ გამეფდა მისი ძე **ამზასპი**. ამ მეფის დროს საქართველოს შემოესიენ ოსები და მიადგნენ მცხეთას. ამზასპმა განდევნა ოსები და თითონ შეესია მათ.

გამარჯვებული და გალადებული ამზასპი თავნებად იქცევოდა, რის გამოც ქართველებმა შეიძულეს. ამას ზედ დაერთო ის, რომ მან დაიჭირა სპარსების მხარე და უარჰყო რომაელების ზეხელმწიფება. ამის გამო რომაელები

და სომხები შემოესიენ საქართველოს და ბრძოლაში მოკლულის ამზასპის მაგიერ მეფედ დასვეს მისი დისწული სომხის მეფის შვილი რევი.

რევის შემდეგ გამეფდა მის შვილი ვაჩე, ვაჩეს შემდეგ მის შვილი ბაკურ, ბაკურის შემდეგ მის ძე მირდატ, ხოლო მირდატის შემდეგ მის ძე ასფაგურ.

– 18 –

ასფაგურ მეფემ სომხეთის მეფესთან ერთად მონაწილეობა მიიღო ლაშქრობაში სპარსეთის წინააღმდეგ, რო-

დესაც იქ გამეფდა ქასრე სასანიანი. ლაშქრობაში მან მიიშველია ოსები, ლეკები და ხაზარები. შემდეგ თავის მხრით მეფე ქასრე შეესია სასომხეთს და დაიპყრა ეს ქვეყანა. აქედგან გამოილაშქრა საქართველოში. ასფაგური იძულებული იყო გაქცეულიყო ოსეთს, სადაც იგი მოკვდა. „ქართლის ცხოვრების“ თქმით, მეფე ასფაგურს დარჩა მხოლოდ ერთი ქალი აბეშურა. მაიჟან სპასპეტმა ქართველებს ურჩია დამორჩილებოდენ ქასრეს, მეფედ ეთხოვნათ მის ერთ-ერთი შვილი და მისთვის შეერთოთ აბეშურა. ქართველებმა მიიღეს ეს რჩევა. ქასრეც დათანხმდა და საქართველოს მეფედ გამოაცხადა თავის მხევლისაგან ნაშობი შვილი მირიანი, რომელსაც შერთო აბეშურა. ამნაირად, „ქართლის ცხოვრების“ თქმით, გამეფდა საქართველოში სასანიანთაც გვარი.

„ქართლის ცხოვრების“ ეს თქმულება ბევრის მხრით დაუჯერებელია და უნდა შეთხზული იყვეს გვიან.

ამას სხვათა შორის მოწმობს ქართულივე უძველესი ქრონიკა „ქართლის მოქცევა“, რომელიც ხმას არ იღებს მირიან მეფის ჩამომავლობაზე სასანიანთაგან და ასფაგურის მემკვიდრედ სთვლის მეფე ლევს, ხოლო ლევის მემკვიდრედ მის შვილს მირიანს. უფრო დასაჯერებელია, რომ ასფაგურის დამარცხების და სიკვდილის შემდეგ ქასრე მეფის თანხმობით გამეფებულიყვეს საქართველოში ლევი (დაახლოვებით მესამე საუკუნის ნახევარში), ხოლო ლევის შემდეგ მის შვილი მირიანი (დაახლოვებით მესამე საუკუნის გასულს).

ამნაირად ცხადია, რომ კომპიუსს აქეთ საქართვე-

– 19 –

ლო რომაელების ზეხელმწიფების ქვეშ მყოფი მესამე საუკუნის ნახევარში სპარსეთის მეფის ქასრეს დროს დაემორჩილა სპარსთა ზეხელმწიფებას. ამ მორჩილებამ გასტანა 297 წლამდე, როდესაც რომაელთა და სპარს-

თა შორის შეკრულის ზავის ძალით სპარსეთის მეფემ აღიარა რომის იმპერატორის ზეხელმწიფება საქართველოზე.

9. ქართველთა სარწმუნოება ქრისტიანობის

მიღებამდე. ქართველების სხვა და სხვა ხალხებთან დაახლოვებას სხვათა შორის ის გავლენა ჰქონდა, რომ საქართველოში არ ყოფილა გაბატონებული ერთ-ერთი რომელიმე სარწმუნოებრივი სისტემა. ყოველნაირი სარწმუნოება ასე თუ ისე ფერმეცვლილი, გავრცელებული იყო ქართველებში: მნათობთ-თაყვანისცემა, კერპთ-თაყვანისცემა სხვა და სხვა რიგისა, ცეცხლის თაყვანის-ცემა და თვით უძველესი სარწმუნოება – ფეტი-

შიზმი. ჩვენს მატთანეში საზოგადოდ ძალიან მცირე ცნობები მოიპოვება სარწმუნოების შესახებ და ნათლად წარმოდგენა მისი ჯერ-ჯერობით შეუძლებელია. მატთანე იხსენიებს არმაზის, ზადენის, გაცის, გაიმის, აინინას, დანანას კერპებს, მაგრამ-კი არ განმარტავს თუ რა მნიშვნელობა და ხასიათი ჰქონდათ იმ ღმერთებს, რომელთაც ეს კერპები გამოსახავდენ.

ქრისტიანობის დაარსებისათანავე სარწმუნოება ნელ-ნელ შემოდის საქართველოში. პირველად შემოიტანეს იგი ურიებმა, რომელნიც ცხოვრობდენ საქართველოში და რომელთაც შეუწყვეტელი კავშირი ჰქონდათ პალესტინასთან. ბევრნი მათგანნი იერუსალიმში სალოცავად წასულნი ბრუნდებოდენ საქართველოში ახალის სარწმუნოების აღსარებით. ამას გარდა კანტი-

– 20 –

კუნტად შემოდოდენ ქრისტიანები საქადაგებლად თუ სააღებ-მიცემოდ. ხშირად ქართველების გამარჯვებულს ჯარს შემოჰყავდა საქართველოში ქრისტიანი ტყვეები. ამნაირად შემთხვევით თუ საგანგებოდ შემოსული ქრის-

ტიანები ავრცელებდენ ქართველთა შორის ცნობებს ქრისტიანებზე და მათ სწავლა-მოდღვრებაზე. ასე რომ მეოთხე საუკუნის დამდეგს უკვე საკმარისად მომზადებული იყო ნიადაგი, რომ ქრისტიანობა ცნობილიყო თვით მთავრობისაგან სასურველს სარწმუნოებად.

III

ქრისტიანობის გავრცელება საქართველოში.

წმ. ნინო. – წმ. ნინოს სასწაულები. – მირიან მეფის გაქრისტიანება.
– ქართველების მონათვლა. – გაქრისტიანების პოლიტიკური შედეგი.

1. წმ. ნინო. – მეფე მირიანის დროს ქრისტიანობის მქადაგებელი და დამამყარებელი იყო წმ. ნინო. ნინოს ჩამომავლობის, აღზრდის და მოღვაწეობის შესახებ ჩვენს მწერლობაში ბევრი რამ არის მოთხრობილი დაწვრილებით, მაგრამ ნამდვილი მისი ვინაობა ჯერ

კიდევ არ არის გამორკვეული. უძველესი და მასთან უფრო მართალი თქმულება ნინოს შესახებ შემდეგია.

ნინო იყო ქართველებისგან ტყვედ წაყვანილი მონაზონი. იგი დასახლდა მცხეთაში და, როგორც მონაზონი, ცხოვრებას ატარებდა ლოცვასა და ქველს საქმეებში. თავის თავს უწოდებდა **ნონას** (რაიცა რომაულად ნიშნავს მონაზონს). ეს სახელი ქართველებმა გადააკეთეს **ნინოდ**.

– 21 –

წმ. ნინომ თავის ცხოვრებით და ყოფა-ქცევით მიიქცია მცხეთელების ყურადღება. ბევრი ქალი ისე მოიხიბლა იმის ცხოვრებით, რომ დაუახლოვდა და შეითვი-

სა მისგან ქრისტეს მოძღვრებაი ესენი იყვნენ მისი ჭირველი მოწაფეები, რომლებიც დიდის აღტაცებით და ქებით ლაპარაკობდნენ როგორც ნინოზედ, ისე მის სარწმუნოებაზედ და მოძღვრებაზედ!

2. წმ. ნინოს სასწაულები. – მალე მოხდა ერთი შემთხვევა, რომლის გამო წმ. ნინოს უფრო დიდის პატივისცემით და მოწიწებით დაუწყეს ცქერა. მცხეთაში ერთს დიდებულს გაუხდა ავად ბავშვი. ბევრი უწამლეს, მაგრამ ვერაფერს გახდნენ, ბავშვი ვერ მორჩა. ბოლოს ძიძამ აიყვანა ხელში ავადმყოფი ბავშვი და კარდა-კარ ჩამოატარა. ყველას აჩვენებდა და თხოვდა ესწავლებინათ წამალი, თუ რამე იცოდნენ. ბევრმა გაშინჯა ბავშვი და ურჩია თავისი წამალი, მაგრამ ყველაფერი ნაცადი ჰქონდათ. ბოლოს ძიძას ურჩიეს ბავშვი ეჩვენებინა ტყვე ნინოსთვის იმ იმედით, რომ იქნება მას, როგორც უცხო ქვეყნელს, სცოდნოდა რამე ახალი წამალი. ნინო ცხოვრობდა ქალაქს გარეთ, მაცვლო-

ვანში. ძიძამ მიუყვანა ბავშვი. ნინომ, რომელმაც წამლობისა არა იცოდა-რა, ჩამოართვა ძიძას ბავშვი, მიაწვინა თავის საწოლზე და თქვა ღრმა რწმენით: „ქრისტე, გამკურნებელი ბევრისა, გაკურნავს ამ ბავშვსაც“. შემდეგ შეუდგა ლოცვას. ძიძაც და მასთან ერთად სხვა ქალები გაოცებულნი იყვნენ ნინოს სასოებიანის ქცევით და ლოცვით და თითონაც გაიმსჭვალნენ იმედით, რომ ბავშვი მორჩებოდა. როდესაც ძიძამ ბავშვი მიიყვანა სახლში და გადასცა დედას, ამან სულ სხვა ფერზე დაინახა თავისი შვილი: ბავშვს უკეთობა დასტყობოდა.

რამდენისამე დღის შემდეგ ბავშვი ფეხზე წამოდგა სრულიად განკურნებული.

ამ ამბის შემდეგ წმ. ნინოს დაუვარდა სასწაულ-მომქმედის სახელი. მის ყოფა-ცხოვრების, საქციელის და ქადაგების შესახებ დაიწყეს ლაპარაკი მთელს მცხეთაში, ასე რომ თვით დედოფალმა ნანამაც კი შეიტყო მისი ამბავი.

ქალებთან ერთად ნინოს ქადაგებამ და ყოფა-ქცევამ მიიქცია კაცების ყურადღებაც და ბევრნი ქალებით შეიქნენ მის მოწაფეებად. ბოლოს ნინოს ამბავმა მიაწია თვით მირიან მეფემდე.

გახდა ავად ნანა დედოფალი. იმის მორჩენაც ძალიან გაძნელდა. დედოფალს ურჩიეს მიეწვია ნინო და ეთხოვნა მისთვის განკურნება. დედოფალმა გაგზავნა კაცი ნინოს მოსაყვანად. ნინომ გამოგზავნილს კაცს უთხრა, მე წამლობისა არა ვიცი-რაო. როდესაც გაახსენეს ნინოს ბავშვის მორჩენა, მან მიუგო: „ბავშვი მე კი არ მოვარჩინე, არამედ ჩემმა ღმერთმა, რომელიც ჯვარს ეცვა ჩვენთვის, კაცთათვის!“ ამ სიტყვების გაგონებაზე გაგზავნილმა კაცმა შეხედა იქვე დასვენებულს

ვაზის ჯვარსა და იფიქრა, ამის ღმერთი სწორედ ამ ჯვარზედ იქნებოდა გაცმულიო. როდესაც ნანა დედოფალმა მოისმინა ნინოს პასუხი და გაგზავნილის კაცის ნათქვამი ნინოს ქოხში დასვენებულს ვაზის ჯვარზე, ბრძანა თვით წაეყვანათ ნინოს ჯვართან, რომ, ეგება, ისიც ისე მორჩენილიყო, როგორც ბავშვი. ნინომ ნანა დედოფალიც, როგორც წინად ავადმყოფი ბავშვი, მიაწვინა საწოლზედ ჯვრის ფერხთით და ილოცა. მოხდა სასწაული. ნანა დედოფალმა კარგად იგრძნო თავი და შესწირა მადლი ნინოს. ნინომ უპასუხა: „უმაღლიდეთ

ქრისტესა, მესა ღვთისასა, და მოსავდეთ მას ვითარცა ღმერთსა!“ მირიან მეფემ ჯილდოდ გაუგზავნა ნინოს ძვირფასი საჩუქრები. ნინომ საჩუქრები დაუბრუნა მეფეს და შეუთვალა: „მე არ მჭირია სიმდიდრე და ვიქნები დიდი კმაყოფილი, თუ მეფე იწამებს დედოფლის გამკურნებელს ღმერთსაო“.

დედოფლის ასეთის სასწაულებრივის განკურნების შემდეგ უფრო მეტად გაითქვა ნინოს სახელი და გავრცელდა ქრისტეს მოძღვრება, რომელსაც ის ქადაგებდა არა მარტო მცხეთაში, არამედ მის გარეთაც. ეს ქადაგება ქართველებს გულში სწვდებოდა და უღვიძებდა აზრს მათ ძველის რწმუნების სიყალბის შესახებ.

წარმართობის მოთაყვანე ქართველები ყურადღებას არ აქცევდენ იმ გარემოებას, რომ ნინოს მოძღვრება ძირიანად სთხრიდა მათ ღმერთებს, რადგან ჩვენი წარმართობის დროინდელი წინაპრები არ იყვნენ ფანატიკოსები. კერძოდ მეფე მირიანი არ იყო წინამდევი ქრისტიანობისა, რადგან მას შეტყობილი ჰქონდა, რომ ეს ახალი სარწმუნოება ვრცელდებოდა მთელს რომის იმპერიაში და თვით იმპერატორი კონსტანტინეც საჯაროდ მოიქცა ამ რჯულზედ.

რადგან ამნაირად არც მთავრობა და არც თვით ხალხი არ სდევნიდა ქრისტეს მოძღვრების ქადაგებას, ამ მოძღვრებამ გაიდგა ფეხი მთელს ქართველობაში, თუმცა ძველებური წარმართობა და წესები ჩვეულებიანამებრ კიდევ სრულდებოდა ყველასგან. აი ამ დროს, როდესაც ძველი რწმენა ირყეოდა და ახალი ვრცელდებოდა, მოხდა კიდევ ერთი შემთხვევა, რომელმაც ქრისტიანობას მოუპოვა მძლავრი მომხრე და ძალით მის გამავრცელებელი.

– 24 –

ერთხელ მირიან მეფე თავის მხლებლებით წავიდა სანადიროდ. ნადირობის დროს ერთს ხეობაში ცა უცებ მოიღრუბლა და ისე ჩამოხნელდა, რომ თვალწინ ვეღარა-

ფერს ხედავდენ მონადირეები. მეფის მხლებლები აირდაირიენ და დაშორდნენ მეფეს. შეშინებულმა მეფემ მიმართა ლოცვით თავის ღმერთებს, მაგრამ სიბნელე არ გა-

იფანტა. მეფე უფრო და უფრო აიტანა შიშმა. ამ დროს გა-

ახსენდა მას ღმერთი, რომელსაც ქადაგებდა ნინო და რო-

მელიც იწამა რომის იმპერატორმა კონსტანტინემ და მისმა

ერმა. გაჭირებულს მდგომარეობაში მყოფი მეფე შეევედრა ნინოს ღმერთს და თხოვა გამოეყვანა გაჭირვებისაგან. არ გასულა ამის შემდეგ რავდენიმე წუთი, რომ ცოტათი შესუსტდა სიბნელე, ნელ-ნელა დაიწყო გაფანტვა და ბოლოს სრულებითაც განათდა. მირიან მეფე დარწმუნდა, რომ ეს სასწაული მოხდა ნინოს ღმერთისაგან და თავისი აზრი გამოუცხადა თავის მხლებლებს.

3. მირიან მეფის გაქრისტიანება. – დაბრუნდა თუ არა მირიან მეფე მცხეთაში, დაიბარა სასახლეში ნინო, უამბო რაც გადახდა და თხოვა შეეტყობინებინა ყველაფერი თავის ღმერთის შესახებ. ნინომაც აუხსნა ყველაფერი და სრულებით მოაქცია მეფე. მირი-

ანმა მიიწვია მთელის სამეფოს დიდებულები და გამოუ-

ცხადა, რომ ჭეშმარიტი ღმერთი ყოფილა ქრისტიანების ღმერთი და გაახსენა იმპერატორის კონსტანტინესაგან ქრისტიანობის მიღება და მთელის რომის მოქცევა.

ბევრი ჩიჩინი და ქადაგება არ იყო საჭირო დიდებულებისათვის. მეფის ბრძანებით შემუსრეს მცხეთაში კერპები და გასცეს ბრძანება სხვა ადგილებშიაც აგრე მოქცეულიყვნენ. საკერპოს ნაცვლად მირიანმა გადაწყვიტა საქრისტიანო ტაძრის აგება. ხუროთმოძღვრებს ტა-

– 25 –

ძრის შენების დროს ხელმძღვანელობას უწევდა წმ.

ნინო, რომლის რჩევითა და აზრით მათ ამართეს ერთი საკვირველად დიდი სვეტი (331 წ.). ხალხმა ამ სვეტის ამართვა მიაწერა სასწაულს.

მირიანმა იცოდა, რომ ქრისტიანობის შემოღება საქართველოში იქნებოდა სასიამოვნო რომისთვის. ამ სა-

სიამოვნო ამბის შესატყობინებლად და სამღვდელო პირთა მოსაწვევად მეფემ გაგზავნა მოციქულები კონსტანტინე იმპერატორთან. დიდად გახარებულმა იმპერატორმა მიულოცა ქრისტიანობაზე მოქცევა და გამოუგზავნა ეპისკოპოზი, მღვდლები და დიაკვნები.

4. ქართველების მონათვლა. – ბიზანტიიდან

მოსულმა სამღვდელო პირებმა მონათლეს მცხეთაში მეფე-დედოფალი, დედებულები და ხალხი. შემდეგ ნელ-

ნელა დაიარეს სხვა ქალაქები და სოფლები და შეუდგენ ხალხის მონათვლას იქ, სადაც ქრისტიანობის ქადაგება არ იყო ახალი ხილი და ხალხიც ცოტაოდნად განვითარებული იყო, ახალი რჯული ადვილად მიიღეს,

მაგრამ იყო საქართველოში იმისთანა ადგილებიც, სადაც არც ხალხი იყო საკმაოდ განვითარებული და არც ქრისტიანული მოძღვრება იყო ცნობილი. ამისთანა ადგილებში მთავრობამ მიმართა ძალას ხალხის მოსანათლად. ხალხი ზოგან დამორჩილდა ძალას და მოინათლა, ზოგან კი არ დაემორჩილა, წინამდევობა გაუწია და უარ-ჰყო გაქრისტიანება. ამნაირად ბევრგან საქართველოში წარმართობა ხელუხლებლად დარჩა მირიან მეფის დროს და ქრისტიანობა დამყარდა მხოლოდ შემდეგს ხანებში.

საქართველოს ეკლესიამ წმ. ნინო აღიარა მოციქულთა სწორად და ადიდებს მას როგორც საქართვე-

– 26 –

ლოს განმანათლებელს 14 იანვარს. მირიან მეფე და ნანა დედოფალი ჩარიცხულნი არიან წმინდათა შორის და ეკლესია იხსენიებს მათ 23 მაისს.

5. გაქრისტიანების პოლიტიკური შედეგი. –

ქრისტიანობის მიღებით საქართველო ძალიან დაუახლო-

ვდა ბიზანტიას (რომის იმპერიას) და მოშორდა სპარსეთს. სპარსეთს ძალიან საწყენად დარჩა საქართველოს სარწმუნოებრივი დაშორება და მხნედ შეუდგა მის პოლიტიკურად დაპყრობას და ცეცხლის თაყვანისცემის მფარველობას ქრისტიანობის წინააღმდეგ. მირიანის მომყოლის ორის მეფის **ბაქარის** და **მირდატის** დროს ქრისტიანობის გავრცელებას და ბიზანტიის გავლენის დამყარებას საქართველოში სპარსეთმა ვერ გაუწია წინააღმდეგობა. მირიანის შემდეგ მესამე მეფის ვარაზ-ბაკუ-

რის დროს კი სპარსეთის ასეთს მეცადინეობას მოჰყვა ბრძოლა სპარსთა და ბიზანტიელთა შორის. ამ, ბრძოლის შედეგი ის იყო, რომ სპარსეთმა გამოჰგლიჯა საქართველოს რანი და მოვაკანი, ბიზანტიამ კლარჯეთი, ხოლო **ვარაზ-ბაკური**, რომელსაც წინადავე ჰყავდა ბიზანტიაში გაგზავნილი მძევლად საკუთარი შვილი მურ-

ვანოზი (ცნობილი წმინდა პეტრე ქართველად), სპარსეთის მოხარკედ შეიქმნა და იძულებული იყო ქრისტიანობას გულგრილად მოჰკიდებოდა და თავისუფლება მიეცა ცეცხლის თაყვანისცემის გავრცელებისათვის.

ვარაზ-ბაკურის შემდეგ ცოტად შესუსტდა სპარსეთის ძალა და მეფე **თრდატიც** თუმცა სპარსეთის მოხარკე, მოღვაწეობდა ქრისტიანობის გასამტკიცებლად. მის უკან მეფე **ფარსმანმა** დაიჭირა ცხადად ბიზანტიის მხარე, სპარსეთს უარი უყო ხარკის ძლევაზე და მხნედ შეუდგა ქრისტიანობის დამყარებას. ფარსმანის შემდეგ

– 27 –

მირდატ მეფემ მოინდომა საქართველოს გათავისუფლება როგორც სპარსეთის, ისე ბიზანტიის გავლენისაგან. ამიტომ ბიზანტიას წაედავა კლარჯეთს და სპარსეთს უარი უყო ხარკის მიცემაზე. ამის გამო სპარსელები შემოესიენ საქართველოს და მირდატი დაატყვევეს, ხოლო საქართველო დაიპყრეს, შემუსრეს ეკლესიები და დაიწყეს ცეცხლის თაყვანისცემის გავრცელება. მართალია, რამდენისამე წლის შემდეგ ქართველებმა გაამეფეს მირდატის შვილი **არჩილი** და მხნედ იწყეს ბრძოლა სპარსელებთან, მაგრამ ვერას გახდნენ. როგორც არჩილის ისე მის შვილის **მირდატ** მეფის დროს საქართველო იხდიდა სპარსეთისთვის ხარკს და ცეცხლის თაყვანისცემა თავისუფლად ვრცელდებოდა. ამ სარწმუნოე-

ბის დასამყარებლად და მფარველად სპარსეთის მთავრო-

ბისაგან დანიშნული იყო მცხეთაში უმაღლესი სასული-
ერო პირი **მოზიდა**, რომელსაც ისეთივე მნიშვნელობა
და ძალა ჰქონდა, როგორც ეპისკოპოსს. ასეთს მდგო-
მარეობაში იყო საქართველო, როდესაც საქართველოს
მეფის ტახტზე ავიდა მირდატ მეფის შვილი **ვახტანგი**
(446 წ.).

IV

მეფე ვახტანგ გორგასალი და მის შემდეგი დრო.

ვახტანგის მეფობის პირველი წლები. – ლაშქრობა ხაზარებზე. –
ლაშქრობა ბიზანტიის წინამდევ. – სპარსეთის მფლობელობის უარყოფა და
მის შედეგი. – ვახტანგის მოღვაწეობა. – კობადის გამოლაშქრება და ვახტან-
გის სიკვდილი. – ვახტანგის შემდეგი მეფეები. – იმიერ-საქართველოს გად-
გომა და ლაზიკის დაარსება. – სპარსელების პოლიტიკა და მისი შედეგი.

1. ვახტანგის მეფობის პირველი წლები. – ვახ-
ტანგ გორგასალი მამის სიკვდილის შემდეგ დარჩა

– 28 –

შვიდის წლისა და მის დავაჟკაცებამდე მეფობას განა-
გებდა დედა მისი საგდუხტი. ვახტანგის მცირე წლოვა-
ნობის განმავლობაში სპარსეთის გავლენამ უფრო
მეტად

მოიკიდა ფეხი საქართველოში. სპარსელი მოგვები თა-
ვისუფლად ქადაგებდნენ ზარატუშტრას სარწმუნოებას
და

დაუბრკოლებლად ავრცელებდნენ ცეცხლის თაყვანის-
ცემას ქართველობაში, რომელსაც ჯერ კიდევ არ ჰქონ-
და სისხლსა და ხორცში გამჯდარი ქრისტიანობა.

საქართველოს დასუსტებით ისარგებლეს მეზობ-
ლებმა და სათარეშოდ გაიხადეს ჩვენი ქვეყანა. ათის
წლისა იქნებოდა ვახტანგი, როდესაც შემოესიენ საქარ-
თველოს ხაზარები, მოედვნენ მთელს მტკვრის ხეობას,
აიკლეს და ააოხრეს რაც შეხვდათ და ჩავიდნენ თვით
რანსა და მოვაკანამდე. სხვათა შორის მოიტაცეს ვახ-
ტანგის სამის წლის და, მირანდუხტი, და ტყვედ წაი-
ყვანეს.

არც ბერძნები დარჩნენ ხელ-მოუთბობელნი. იმა-
თაც დაიჭირეს ახალი ადგილები შავის ზღვის პირად.

2. ლაშქრობა ხაზარებზე. ამისთანა გაჭირების
დროს ვახტანგი იზრდებოდა და მწიფდებოდა ჯერ
საურმაგ სპასპეტის და შემდეგ ჯუანშერ სპასპეტის
ხელმძღვანელობის ქვეშ. თხუთმეტის წლისა რომ შეიქ-
ნა, ჰკვიანმა და ძალღონით სავსე ვახტანგმა იდღესას-
წაულა ტახტზე ასვლა და შეუდგა ქვეყნის მართვას.

პირველი მისი სურვილი იყო ხაზარების ჯავრის ამოყრა და თავის დის და მრავალის ქართველის მათ ტყვეობითგან დახსნა. თავისი სურვილი გამოუცხადა დიდებულებს და ჯარს. ყველამ მოიწონა ვახტანგის განძრახვა და დაადგინეს გაელაშქრათ ხაზარების წინააღმდეგ. ასეთი ლაშქრობა მოიწონა აგრეთვე ადერბეჯანის მმართველს და სპარსეთის მეფეს.

– 29 –

ბელმა და გამოუგზავნა ვახტანგს სპარსის ჯარი მაშველად. 455 წ. ვახტანგმა თავის ჯარით გაიარა დარიალის ხეობა, შევიდა ხაზარეთში და მიაწია პაჭანიგეთამდე. გზაში ვერაფერი გაუმაგრდა-რა, დაამარცხა ხაზარები, გაათავისუფლა როგორც თავისი და, ისე სხვა ქართველი ტყვეები და დაბრუნდა ძლევამოსილი დიდის ალაფით.

ამისთანა გამარჯვებამ დიდი სახელი მოუხვეჭა ვახტანგს და სპარსეთის მეფის ჰორმუზდის თვალში მისი მნიშვნელობა აამაღლა. მეფე ჰორმუზდმა მიათხოვა ვახტანგს ცოლად თავისი ასული ბალენდუხტი.

3. ლაშქრობა ბიზანტიის წინააღმდეგ. 461 წ.

სპარსეთის მეფის ფიროზის წინადადებით ვახტანგმ მეფემ

მიიღო მონაწილეობა სპარსთა ლაშქრობაში ბიზანტიელთა ანუ ბერძენთა წინააღმდეგ. ვახტანგი მით უფრო დიდის სიამოვნებით დათანხმდა ამ ლაშქრობაზე, რომ დაბრუნება ვახტანგს გულითა სწადდა. ისე მოხერხებულად წაიყვანა ვახტანგმა ამ ლაშქრობაში საქმე, რომ სპარსეთის ჯარიც დაასუსტა მით, რომ დაამარცხებინა იგი ბერძნებს და თითონაც აგრძნობინა ბერძნებს თავისი ძალა მით, რომ შერჩეულს დროს მარტოდმარტო ქართველის ჯარით შეებრძოლა მათ და საშინლად დაამარცხა. შემდეგ სპარსთაგან დამოუკიდებლად გამართა

მორიგება ბერძენთა იმპერატორთან და დაათმობინა საქართველოს ის ნაწილები, რომლებიც მას ეჭირა.

4. სპარსეთის მფლობელობის უარ-ყოფა და მის შედეგი. – რაკი ასე გაძლიერდა და დაუახლოვდა ბიზანტიასაც, ვახტანგმა ახლა კი ცხადად მოურიდებლად დაიწყო სპარსთა წინააღმდეგ მოქმედება. შეუდგა

– 30 –

ციხეების მაგრებას, აკრძალა ზარატუშტრას სარწმუნოების ქადაგება და განდევნა მოგვები საქართველოთგან, ხოლო ბინჯარი, მოგვების უფროსი, რომელმაც გაუწია მას წინააღმდეგობა, ჯერ საპყრობილეში დაამ-

წყვდია, შემდეგ გააძევა.

ვახტანგმა იცოდა, რომ ეს ამბავი მუქთად არ ჩაუვლიდა და ადრე თუ გვიან სპარსეთის მეფე თავის გავლენის ასადგენად გამოგზავნიდა ჯარს. მართლაც 464 წ. სპარსეთის ჯარი გამოემართა საქართველოსკენ. ვახტანგმა შეუთვალა ბიზანტიის იმპერატორს, რომ დახმარება გაეწია. იმპერატორი ამ დროს თითონ ლაშქრობდა ჩრდილოელის სამმღვარზე და ამიტომ შველა არ შეეძლო. ვახტანგი მარტოდ მარტო დახვდა სპარსელებს. ბრძოლამ სპარსელთა და ქართველთ შორის გასტანა ოთხს თვეს. ამ ხანში საბერძნეთის იმპერატორმა გაათავა ლაშქრობა და გამოგზავნა ვახტანგის მისაშველებლად ბერძნის ჯარი. ეს ამბავი რომ შეიტყეს სპარსელებმა, მორიგებაზე ლაპარაკი ჩამოაგდეს. სპარსელებ-

მა ზავი შეჰკრეს ვახტანგთან და ხელი აიღეს საქართველოს შინაურს საქმეებში ჩარევაზე.

თავის მეგობრობის დასამტკიცებლად სპარსეთის მეფემ ფიროზმა ითხოვა ცოლად ვახტანგის და მირანდუხტი და თან სთხოვა თავის ცოლის ძმას, რომ მოხმარებოდა მას თავის მტრებთან ლაშქრობაში ინდოეთის სამმღვრებზე. ვახტანგმა შეასრულა ფიროზის სათხოვარი და გაჰყვა მას სალაშქროდ. ამ ლაშქრობაში ვახტანგმა და მის ჯარმა ისახელეს თავი სიმამაცით და მოხერხებულობით.

5. ვახტანგის მოღვაწეობა. – სპარსეთითგან დაბრუნებული ვახტანგი შეუდგა თავის სამეფოს მოწყო-

– 31 –

ბას. ააშენა ქალაქი ტფილისი, სვეტიცხოვლის ტაძარი მცხეთაში, ეკლესია ნიქოზში და დაადგინა საქართველოში კათოლიკოზი და თორმეტი ეპისკოპოზი. მანამდე საქართველოს ეკლესიას განაგებდა ანტიოქიით წარმოგზავნილი ერთი ეპისკოპოზი, ახლა კი დაწესდა, რომ მხოლოდ კათოლიკოზი ყოფილიყო გამოგზავნილი ანტი-

ოქიით, ხოლო ეპისკოპოზებს თითონ კათოლიკოზი გააწესებდა საქართველოშივე.

პირველის ცოლის სიკვდილის შემდეგ ვახტანგმა ცოლად ითხოვა საბერძნეთის იმპერატორის ასული ელე-

ნე და მზითვად მიიღო აფხაზეთი. ამნაირად ვახტანგმა თავი მოუყარა ერთად საქართველოს ყველა ნაწილებს და შექმნა ერთი მძლავრი სახელმწიფო.

6. კობადის გამოლაშქრება და ვახტანგის

სიკვდილი. – 499 წლამდე საქართველო სტკბებოდა მშვიდობიანობით და არავითარი გარეშე მტერი არ აწუხებდა მას. მხოლოდ ამ წელს მოუხდა მას ბრძოლა სპა-

რსელებთან. სპარსეთის მეფე კობადმა მოინდომა ბიზანტიანზე გალაშქრება და შემოუთვალა ვახტანგს, რომ დახმარებოდა მას ჯარით. ვახტანგმა უარი შეუთვალა. კობადმა ასეთი უარი მოისაბაბა და წამოვიდა საქართველოში ჯარით ვახტანგის დასამორჩილებლად. ვახტანგის განკარგულებით ხალხი გაიხიზნა მაგარს ადგილებში და დაემზადა მტრის დასახვედრად.

ვახტანგ მეფე ჯარის ერთის ნაწილით გამაგრდა კახეთში, უჯარმის ციხეში. მეორე ნაწილი ჯარისა გამაგრდა მცხეთაში. სპარსელები პირველად კახეთში შევიდნენ. აქ მოხდა დიდი ბრძოლა. ქართველებმა დაამარ-

ცხეს სპარსელები და უკან დაახევინეს. მაგრამ ბრძოლაში ვახტანგ მეფე დაიჭრა. ამ ამბავმა გაამხნევა სპარს-

- 32 -

ელები, რომელნიც გაეშურნენ მცხეთისკენ და აიკლეს ტფილისი და არმაზი. მცხეთა კი მაგრად იყო და ვერ აიღეს. აქ კობადს მოუვიდა ამბავი, რომ ბიზანტიის ჯარი წამოსულიყო სპარსეთის წინაამდევ. ფიცხლავ დაანება თავი მცხეთას და გაეშურა ბერძნების წინაამდევ.

დაჭრილი ვახტანგი მალე გარდაიცვალა და საქართველოს მეფედ შეიქმნა მისი უფროს ვაჟიშვილი **დაჩი**, პირველის ცოლისაგან ნაყოლი. სიკვდილის წინ ვახტანგმა სთხოვა დაჩის, რომ მის მეორე ცოლისგან ნაყოლის შვილებისთვის – ლეონისა და მირდატისთვის – მიეცა საერისთავოდ შავის ზღვის პირად მდებარე მხარე-

ები. ბერძნებზე გამარჯვებული კობადი დაბრუნდა ისევ საქართველოში და დაიჭირა დარიალის ხეობა, აქ ციხეში ჩააყენა თავისი ჯარი და ამნაირედ უზრუნველ ჰყო თავისი საბრძანებელი კავკასიის მხრით. საქართველოს მე-

ფე დაჩი იძულებული შეიქნა მორჩილება გამოეცხადებინა კობადისთვის და ეკისრნა ხარკის ძლევა.

7. ვახტანგის შემდეგი მეფეები. – დაჩის შემდეგ მეფობდა შვილი მისი **ბაკურ**, რომელიც მამის მსგავსად იძულებული იყო ეცნო სპარსეთის ზეხელმწიფება და ეძლია ხარკი. მისმა შვილმა **ფარსმან მეხუთემ** სცადა სპარსეთის უღელი მოესპო, მაგრამ სპარსელები შემოესივნა საქართველოს თავიანთ უფლების ასადგენად და იძულებულ ჰყვეს ფარსმანი გამოეცხადებინა მორჩილება. სპარსთა მფლობელობამ უფრო მოიკიდა ფეხი შემდეგის ორის მეფის დროს – ფარსმან მეხუთის ძმისწულის **ფარსმან მეექვსისა** და ამის ძის **ბაკურისა**. ეს მფლობელობა ისე გაძლიერდა, რომ ბაკურის სიკვდილის შემდეგ მის მცირეწლოვანის შვილის გამეფება ვერ

შესძლეს ქართველებმა და პირდაპირ დაემორჩილენ სპარსეთს (570 წ.).

8. იმიერ-საქართველოს გადგომა და ლაზიკის დაარსება. – ვახტანგის შემდეგ დამყარებულს სპარსთა მფლობელობას ის შედეგი მოჰყვა კიდეც, რომ შავის ზღვის პირად მდებარე ქვეყნები ბერძნების დახმარებით ცალკე გადგნენ და დააარსეს ცალკე სამეფო, **ლაზიკად** წოდებული. მაგრამ არც ეს ნაწილი საქართველოსი იყო დამოუკიდებელი, რადგან ბერძნები მუდამ ცდილობდნენ იქ დაემყარებინათ თავიანთ გავლენა. სპარსეთი არ ყაბულობდა ბერძნების მფლობელობას ამ ქვეყანაში და ამიტომ გამუდმებული ბრძოლა იყო ამ ქვეყნის გამო სპარსთა და ბერძენთა შორის, ვიდრე საბოლოოდ არ გადაწყდა მათი დავა მით, რომ სპარსეთმა დაუთმო ლაზიკა ბიზანტიას (562 წ.).

9. სპარსელების პოლიტიკა და მისი შედეგი. – სპარსეთის მთავრობა მთელს თავის ძალ-ღონეს ვახტანგის შემდეგაც იმას ანდომებდა, რომ ქართველობა ცეცხლის თაყვანისცემისთვის დაებრუნებინა. აუარებელი რიცხვი მოგვებისა, რომელთაც მფარველობდა მთავრობა, შემოდოდა საქართველში და ქადაგებდა ზარატუშტრას მოძღვრებას. არავითარმა ქადაგებამ და დევნამ ვერ ააღებინა ქართველებს ხელი ქრისტიანობაზე. მართალია, ბიზანტია ახლა ძალით ვერ ეწინააღმდეგებოდა სპარსეთის საქართველოში მფლობელობას, მაგრამ სამაგიეროდ დიდს ზნეობრივს შემწეობას აძლევდა ქართველებს მის პოლიტიკის წინააღმდეგ საბრძოლელად. თუ სპარსეთი გზავნიდა მოგვებს, ბიზანტია აძლევდა საქართველოს ქრისტიანობის მქადაგებლებს. ასეთ მქადაგებელთა შორის ცნობილნი არიან ჩვენს ისტორიაში

ათცამეტი სირიელნი მამანი, რომელნიც შემოვიდნენ საქართველოში ფარსმან მეექვსის დროს. ჯერ არ არის გამორკვეული, ვინ იყვნენ ის ათცამეტნი მამანი, რომელნიც იწოდებიან სირიელებად *). შესაძლებელია ისინი ნამდვილი ქართველებიც ყოფილიყვნენ, სირიაში აღზრდილნი. ეს კი ცხადია, რომ მათმა ქადაგებამ და ბრძოლამ ცეცხლის თაყვანისმცემელთა წინააღმდეგ გაამაგრა ქართველობაში ქრისტიანობა და მიასუსტა ცეცხლის თაყვანისცემის გავლენა ხალხზე.

არაბთა მფლობელობის დრო.

გურამ ბაგრატიონის გამეფება. – გურამის გამეფებითგან არაბების შემოსევამდე. – არაბების მფლობელობის დამყარება. – პოლიტიკური სისუსტე. – სარწმუნოებრივ-კულტურული განვითარება – ეროვნულის გრძნობის გაღვივება.

1. გურამ ბაგრატიონის გამეფება. – ბაკურ

III-ის სიკვდილის შემდეგ (570 წ.) სპარსელებმა ნება არ მისცეს ქართველებს მეფე დაესვათ გამოგზავნეს ტფილისში თავიანთ კაცი მთავარმართებლად (მარზბანად). თავიანთ მფლობელობის დასამყარებლად სპარსელებმა ქართველს დიდებულებს დიდი უპირატესობანი მიანიჭეს და ერისთავებს საშვილიშვილოდ დაუმტკიცეს

*) აი სახელები ამ ათცამეტის მამისა: იოანე ზედაძნელი, დავით გარეჯელი, სტეფანე ხირსელი, იოსებ ალავერდელი, ზენონ იყალთოელი, ანტონ მარტყოფელი, ისე წილკნელი, თათე სტეფანწმინდელი, შიო მღვიმელი, ისიდორე სამთავნელი, აბიბოს ნეკრესელი, მიქელ ულუმბელი და პიროს ბრეთელი.

– 35 –

მათი საგამგებლო ადგილები. პირველად ეს ამბავი ესიამოვნათ დიდებულებს, მაგრამ შემდეგ დაინახეს, რომ სპარსთაგან მათი პირდაპირი დამოკიდებულება არ იყო მათთვის სასარგებლო, ხოლო ხალხისთვის ხომ მეტად დამღუპველი იყო, რადგან სპარსები უზომო ხარჯს ახდევინებდენ, სდევნიდენ ქრისტიანობას და მით სულს

უხუთავდენ. დიდებულებმა ისარგებლეს სპარსთა და ბიზანტიელთა შორის ატეხილის ომით და მიმართეს გამარჯვებულს ბიზანტიის იმპერატორს, რომ საქართვე-

ლო მიეღო თავის მფარველობაში და მეფედ ეცნა კლარჯეთის ერისთავი **გურამ კუროპალატი**. იმპერატორმა სიამოვნებით მიიღო ქართველის დიდებულების თხოვნა და საქართველოს მეფედ შეიქნა გურამ ბაგრატიონი. (575 წ.).

2. გურამის გამეფებითგან არაბების შემოსევამდე.

– გურამისა, მის შვილის **სტეფანოზის** და შვილისშვილის **ადარნასეს** დროს გამუდმებული ბრძოლა იყო სპარსთა და ბიზანტიელთა შორის და, იმის მიხედვით თუ რომელი მხარე გაიმარჯვებდა, საქართველოც ხან ერთის, ხან მეორე სახელმწიფოს გავლენის ქვეშ მოექცევოდა ხოლმე. როდესაც სპარსეთი იმარჯვებდა, ის მაშინვე მოინდომებდა ხოლმე თავის უფლების აღდგენას საქართველოში და ნიშნავდა ჩვენის ქვეყნის მმართველად მარზბანს. ამის გამო საქართველოს მეფეებმა დაჰკარგეს თავიანთ ძალა და ერისთავის ანუ მთავრის

ხარისხზე ჩამოიქვეითეს, რის გამოც გურამის მემკვიდრეები

კარგა ხანს იწოდებიან მთავრებად და არა მეფეებად.

3. არაბების მფლობელობის დამყარება. –

ადარნასე მთავრის შვილის **სტეფანოზ** მთავრის დროს საქართველოს გაუჩნდა ახალი მეზობელი და მასთან

– 36 –

მრისხანე მტერი – არაბები. არაბეთის ნახევარ-კუნძულზე მცხოვრებნი, მაჰმად მოციქულის მიერ დაარსებულის

ახალის სარწმუნოებით აღფრთოვანებულნი, ისე გაძლი-

ერდენ პოლიტიკურად, რომ სულ მცირე ხნის გამავლობაში 632 წლითგან 641 წლამდე დაიპყრეს ეგვიპტე, პალესტინა, სირია, სასომხეთი და სპარსეთი. სპარსეთსა და სასომხეთთან ერთად საქართველოშიაც შემოვიდნენ არაბები და დაიჭირეს ტფილისი, სადაც დაადგინეს ამირა (მთავარი), რომელსაც უნდა დაეცვა არაბთა მფლობელობა საქართველოზე. ეს მფლობელობა გამოიხატებოდა იმაში, რომ ქართველებს უნდა ეძლიათ არაბებისთვის შეწერილი ხარჯი და მათ წინააღმდეგ არაფერი ჩაედინათ-რა.

არაბთა მფლობელობას საქართველოსთვის სამნაირი შედეგი ჰქონდა: პოლიტიკური სისუსტე, სარწმუნოებრივ-კულტურული განვითარება და ეროვნულის გრძნობის გაღვიძება.

4. პოლიტიკური სისუსტე. – მეფის უფლების შესუსტებისა გამო საქართველოს ნაწილები ერთი-ერთმანეთს დაშორდნენ და ცალკე პოლიტიკური ცხოვრება იწყეს. ერთის მხრით აფხაზეთის ერისთავი გაძლიერდა იმოდენად, რომ გავლენა მოიპოვა მთელს იმიერ-საქართველოში, იწოდა მეფედ და თავისი სამეფო ტახტი გადმოიტანა ქუთაისში. ამ ხნითგან მთელი იმიერ-საქარ-

თველო წოდებულ იქმნა აფხაზეთად. მეორე მხრით კახეთმა გასწყვიტა კავშირი ქართლთან და დაემორჩილა თავის საკუთარს მთავრებს. ტფილისი, სადაც ცხოვრობდა

არაბთა ემირი, არაბების პირდაპირს დამოკიდებულებაში

იყო და მის მიდამო ადგილებით სრულიად გაცალკეე-ბული იყო დანარჩენის საქართველოთგან. მხოლოდ ქარ-

– 37 –

თლი და სამხრეთი საქართველო შერჩა ბაგრატიონებს.

მაგრამ არც თვით ბაგრატიონთა სამფლობელოში იყო ერთიანობა. ბაგრატიონთა გვარის წევრებს განაწილებული ჰქონდათ მთელი ტერიტორია ერთმანეთში და თუმცა გვარში ერთის უფროსობას სცნობდენ, მაინც საკმაოდ დამოუკიდებლები იყვნენ ერთიერთმანეთისაგან.

ბაგრატიონებს მუდამ კავშირი ჰქონდათ ბიზანტიასთან, რასაც ხელს უწყობდა არაბების მეზობლობა და მათთან ბრძოლა. ბიზანტია დიდს ყურადღებას აქცევდა საქართველოს და მის მმართველებს და ცდილობდა ისი-

ნი მჭიდროდ დაეკავშირებინა თავისთან, თუ პოლიტიკურად არა, ზნეობრივ მაინც. ამ პოლიტიკის ბრალია ის მოვლენა, რომ ბაგრატიონთა გვარის წევრნი მთელს ამ ხანში ატარებდენ სხვადასხვა ბიზანტიურს დიდის ხარისხის ტიტულებს და იწოდებოდენ: **კუროპალატეზად, მაგისტროსებად, პატრიკებად და ანთიპატოსეზად**. ბიზანტიის იმპერატორები ურიგებდენ ამ ტიტუძლებს ბაგრატიონის გვარის წევრებს იმის მიხედვით, თუ

რაოდენად თვითეული მათგანი ემსახურებოდა ბიზანტიის ინტერესებს. ამით აიხსნება, რომ ხშირად უდიდესი ბიზანტიური ხარისხი თვით მეფეს კი არა ჰქონია, არამედ სხვა წევრს; ან ერთსა და იმავე დროს ერთნირის ტიტულის მქონე რავდენიმე ბაგრატიონი ყოფილა. თვით მეფის ტიტულიც ხშირად შეთვისებოდა ხოლმე რომელსამე ბაგრატიონს მის პირადის უნარის და ღირსების ძალით და არა ჩამომავლობითის უფლებით. ბერძნულის ტიტულების გარდა ბაგრატიონებში გავრცელებული იყო აგრეთვე ქართული ტიტულები **ერისთავისა, ერისთავთ-ერისთავისა და მამფლისა**.

– 38 –

საქართველოს ასეთი განაწილება მავნებელი იყო ქართველის ერისათვის, რასაც, რა თქმა უნდა, გრძნობდენ

ყველგან, როგორც კახეთში, ისე სამცხეში და აფხაზეთში.

სურვილი საქართველოს გაერთიანებისა და მტრის უღლის

მოშორებისა ყველგან იყო, მაგრამ იგი გამოიხატებოდა არა

მშვიდობიანს დაკავშირებაში საქართველოს ყველა ნაწი-

ლებისა, არამედ ერთისგან მეორე ნაწილის მიკერძებაში თავის სასარგებლოდ. კახეთის მთავრები ცდილობდენ თავიანთ სამფლობელოსთვის შეეერთებინათ ქართლი და

ამიტომ ხშირად უხდებოდათ ბრძოლა ბაგრატიონებთან.

მეორე მხრით აფხაზეთის მეფეები ცდილობდნენ შეეერთებინათ როგორც ქართლი, ისე კახეთი და ამიტომ ბრძოლა უხდებოდათ მათ როგორც ბაგრატიონებთან, ისე კახეთის მთავრებთან. ურთიერთშორისის ბრძოლის გარდა ქართველებს ამ ხნის გამავლობაში ხშირად მოუხდებოდათ ხოლმე შეტაკება არაბებთან. ტფილისის ამირას ტფილისში საკმარისი ჯარი ჰყავდა, რომ მცირე ურჩობის საბაბით გაელაშქრა ხოლმე ქართველთა ან ერთს

ან მეორე სამფლობელოზე. თუ თავის საკუთარს ჯარით

ვერ მოახერხებდა ურჩობის მოსპობას, ტფილისის ამირა იჩივლებდა ხოლმე ხალიფასთან (არაბთა ხელმწიფეა) და ხალიფაც გზავნიდა მხედრობას ქართველების დასას-

ჯელად და ხარკის ძლევის საიძულებლად. ხანდახან თვით ტფილისის ამირაც გააწყრომებდა ხოლმე ხალიფას მით, რომ შესაფერს ერთგულობას არ იჩენდა და საქართველოს მიწა-წყალზე ქართველებთან დაახლოვებულს დამოუკიდებლობა უფრო ტკბილს ხილად ეჩვენებოდა, ვიდრე ყურმოჭრილი ყმობა შორეულის ბატონისა. ამისთანა შემთხვევაშიაც ხალიფა გზავნიდა ჯარს რომლისამე სანდო ამირას წინამძღოლობით და სჯიდა

– 39 –

ურჩს ტფილისის ამირას. რა თქმა უნდა, რომ ტფილისის ამირას დასასჯელად მოსული არაბების ჯარი გზად ქართველებსაც ხეირს არ დააყრიდა ხოლმე.

5. სარწმუნოებრივ-კულტურული განვითარება

ბა. – სამაგიეროდ არაბების მფლობელობას სპარსეთში და საქართველოში დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა ქრისტიანობის გამტკიცებისათვის საქართველო-

ში. ცეცხლის თაყვანისცემა თუ კიდევ მაგრად იყო ჩვენში ქრისტიანობის მიღების შემდეგ, ეს იმიტომ რომ იგი იყო ძველი სახალხო სარწმუნოება და თან მას მფარველობას უწევდა სპარსეთი. ახლა კი როდესაც სპარსეთმა არაბების გავლენით უარ-ჰყვეს ცეცხლის თაყვანისცემა, ამ სარწმუნოებას საქართველოშიაც მოაკლდა ქომაგი და ხალხში დარჩენილმა უქომაგოდ ვედარ გაუძლო ქრისტიანობის ძალას, რომელმაც სრულიად ამოფხვრა იგი ყოველგან საქართველოში.

ქრისტიანობის გამტკიცებას თან მოჰყვა ქართველის ერის კულტურული განვითარება. ამ ხანში ითარგმნა ქართულს ენაზე სრულად საღვთო წერილი, მრავალნი

თხზულებანი ღვთისმეტყველთა და ფილოსოფოსთა,
სა-

ქრისტიანო ქადაგებანი და მოძღვრებანი და მსოფლიო
წმინდანთა ცხოვრებანი. ამას გარდა დაიწერა ქართველ-
თა წმინდანთა ცხოვრებანი და საქართველოს საერო
ისტორია. თავდაპირველად მთარგმნელები და
მწერლე-

ბი იყვნენ ბერები, რომელთაც მიღებული ჰქონდათ
სწავ-

ლა სასომხეთის, სირიის და საბერძნეთის მონასტრებში.

შემდეგ უცხო მონასტრებში გაზდილმა ქართველებ-
მა დააარსეს ქართული მონასტრები როგორც თვით
საქართველოში, ისე უცხოეთში. ამ მონასტრებში გაჩა-
ღებული იყო სამწერლო შრომა, თარგმნიდენ და მრავ-

– 40 –

ლად გადაწერილს ცალეზად ავრცელებთნ ერში წიგ-
ნებს. ამავე მონასტრებში წვრთნიდენ ყმაწვილებს და
ასწავლიდენ ყოველისფერს, რაც მაშინ საჭიროდ მიაჩნ-
დათ. მწერლობასთან ერთად ქრისტიანობის გავლენით
აყვავდა საქართველოში ხუროთ-მოძღვრება და მხატვ-
რობა. მეფეები, მთავრები და დიდებულები ხელს უწ-
ყობდენ წიგნების თარგმანს და გავრცელებას და არ
იშურებდენ არაფერს მშვენიერის საყდარ-მონასტრების
ასაგებად და მათთან სასწავლებლების დასაარსებლად.

სარწმუნოებრივ-კულტურულს განვითარებას შეუწ-
ყო ხელი საქართველოს ეკლესიის გათავისუფლებამ ან-
ტიოქიის პატრიარქის დამოკიდებულებისგან. წინად
საქარ-

თველოს კათოლიკოზად ანტიოქიის პატრიარქი ნიშნავ-
და თავის სურვილისამებრ ხშირად, თუ ყოველთვის
არა, სხვა ეროვნების კაცს. ახლა კი არაბების შიშით
ანტიოქიისა და საქართველოს შორის მისვლა-მოსვლის
გამნელების გამო, მეშვიდე საუკუნის დასაწყისითგან-
ვე, ქართველი სამღვდელოება თვით ირჩევს კათო-
ლიკოზს, რომელიც მართავს ეკლესიას ანტიოქიის
პატრიარქის დაუკითხავად. ასეთი თავისუფლება
საქარ-

თველოს ეკლესიისა დაადასტურა თვით ანტიოქიის
პატრიარქმა მერვე საუკუნის ნახევარში მხოლოდ იმ
პირობით, რომ საქართველოს კათოლიკოზს თავის
ლოცვებში მოეხსენებინა ანტიოქიის პატრიარქი. ამას
გარდა პატრიარქმა შეინარჩუნა უფლება საეკლესიო
საქმეებში ჩარევისა იმ შემთხვევაში, როდესაც რამე
არეგ-დარევა მოხდებოდა.

5. ეროვნულის გრძნობის გაღვიძება. – მართა-
ლია, ქართველი ერი არაბთა მფლობელობის დროს
იყო პოლიტიკურად დაცემული და რამდენსამე სამე-

ფოდ და სამთავროდ განაწილებული, მაგრამ სამაგიეროდ მას ამხნევებდა და აერთებდა ერთი სარწმუნოება, ერთი ენა და ერთი მწერლობა. გონებრივ და ზნეობრივ ქართველებს ახლა თავიანთ თავი სხვებზე ნაკლებად აღარ მიაჩნდათ და ამიტომ უკეთესის მომავალის იმედით იყვნენ აღსავსენი. ქრისტიანულის სარწმუნოების დამკვიდრებამ მათ შორის დაიცვა ისინი გამაჰმადიანებისგან, ხოლო ქართულის ენისა და მწერლობის განვითარებამ დაიფარა ისინი ეროვნულის გადაგვარებისაგან.

ქართველი ხედავდა საქართველოს ყველგან, სადაც კი ისმოდა ქართული ლაპარაკი და წირვა-ლოცვა. ზნეობრივად და ეროვნულის გრძნობით დაკავშირებული ქართველები საჭიროებდნენ ახლა მხოლოდ პოლიტიკურად გაერთიანებას და არაბთა მფლობელობის მოსპობას. შეგნებული ქართველობა მხნედ მიისწრაფოდა ამ პოლიტიკურის გაერთიანებისაკენ და ბოლოს კიდევ მიაღწია, ოთხასის წლის განაწილების და დაცემულობის შემდეგ (985 წ.).

VI

დავით კუროპალატი და მეფე ბაგრატ მესამე.

დავით კუროპალატი. – აფხაზეთის უკანასკნელი მეფეები. – ბაგრატის გამეფება აფხაზეთში. – ბაგრატ მეფე და მამა მისი გურგენი. – გურგენის გამეფება და დავით კუროპალატის სიკვდილი. – კახეთის დაჭერა ბაგრატ მეფისაგან. – განჯის ამირას დამორჩილება:

1. დავით კუროპალატი. – მეათე საუკუნის მეორე ნახევარში ქართლის ბაგრატიონთა შორის თავი იჩინა ტაოს მფლობელმა **დავით კუროპალატმა**. ის იყო შვილი ადარნასე მაგისტროს-კუროპალატისა და შვილისშვილი ბაგრატ მაგისტროსისა. ტაოს გამგებლად შეიქნა 966 წ. თავის ჭკვიანურის მართვით, მშვიდობიანის ხასიათით, სწავლა-განათლების მფარველობით და ვაჟკაცობით დიდი სახელი გაითქვა როგორც საქართველოში, ისე მეზობელს ქვეყნებში და კერძოდ ბიზანტიაში. თუმცა ჩამომავლობით მეფის ტიტული მის დროს სხვას ჰქონდა, მაგრამ ქართველებიც და უცხოელებიც ხშირად იხსენიებენ მას მეფედ. 978 წელს, როდესაც დავით კუროპალატმა დიდი დახმარება გაუწია ბიზანტიას მით, რომ მიაშველა იმპერატორებს ბა-

სილს და კონსტანტინეს ქართველი ჯარი, 12,000 კაცისაგან შემდგარი, რომელმაც დაამარცხა გამდგარი სკლეროსი, ბიზანტიამ დაუთმო მას სამფლობელოდ თავის მაზრები, სადაც ცხოვრობდნენ სომხებიც. სომხის ისტორიკოსი, თანამედროვე დავითისა, ასოლიკი აი რასა სწერს მის შესახებ: „სიწყნარით და მშვიდობის მოყვარეობით დავით აღმატებოდა ყველა ხელმწიფეებს, რომელნიც კი ჩვენს დროს ცხოვრობენ; დავით იყო მიზეზი მყუდროებისა და წესიერებისა ყველა აღმოსავ-

– 43 –

ლეთის ქვეყნებში, განსაკუთრებით სასომხეთში და საქართველოში. მან მოსპო ომები, რომელნიც ყოველის მხრით ატყდებოდნენ ხოლმე და სძლია ყველა მეზობელს ხალხს, ასე რომ ყველა ხელმწიფენი ნება-ყოფლობით ექვემდებარებოდნენ მას.“

ქართლის მეფედ დავითის დროს ითვლებოდა **ბაგრატ რეგვნი** (958-994), რომელიც იყო მეტად სუსტი და უნიჭო კაცი. ის სრულებით ემორჩილებოდა დავით კუროპალატის გავლენას და არავითარი მნიშვნე-

ლობა ჰქონდა-რა პოლიტიკაში. დავით კუროპალატი თვით უშვილო იყო და თავის მემკვიდრედ და შვილობი-

ლად გამოაცხადა ბაგრატ გურგენის შვილი, შვილის შვილი

მეფე ბაგრატ რეგვენისა. დავით კუროპალატმა იშვილა ბაგრატი იმ აზრით, რომ მის ხელში მთელი ქართლი გაერთიანებულიყო.

2. აფხაზეთის უკანასკნელი მეფეები. – დავით კუროპალატის სურვილი, რომ საქართველოს ნაწილები შეერთებულიყვნენ და ჩვენი ქვეყანა გაერთიანებულიყო, მალე ადვილად შესაძლებელი გახდა შემდეგის გარემოების გამო. აფხაზეთის მეფის ლეონის სიკვდილის შემდეგ (967 წ.) მისი ძმები **დემეტრე** და **თევდოსე** ერთმანეთს ედავებოდნენ ტახტს. მეფე დემეტრემ შეიპყრო თევდოსე და დააბრმავა. დემეტრეს სიკვდილის

შემდეგ აფხაზეთში გამეფდა ბრმა თევდოსე. თევდოსეს შემდეგ კი აფხაზეთის სამეფო გვარი სრულებით ისპობოდა, რადგან ვაჟიშვილი არ დარჩენიათ არც თევდოსეს, არც დემეტრეს. ამ გარემოებამ აფიქრებინა დავით კუროპალატს და სხვა მამულის მოყვარე ქართველებს, აფხაზეთში გაემეფებინათ უკანასკნელის მეფეების დემე-

ტრეს და თევდოსეს დისწული ბაგრატი, შვილობილი

– 44 –

დავით კუროპალატისა. ეს რომ მოხერხებულიყო, საქართველო თითქმის მთლად იქნებოდა შეერთებული ერთის

ტახტის ქვეშ, რადგან ბაგრატი იმავე დროს იყო მემკვიდრე ქართლისა და ტაოსი.

3. ბაგრატის გამეფება აფხაზეთში. – ქართლში ამ დროს იყო ერთი გამოჩენილი მამულიშვილი ერისთავი **იოანე მარუშიძე**. აი ეს მამულიშვილი შეუდგა მეცადინეობას, რო აფხაზეთის დიდებულებს ბრმა თევდოსეს მაგიერ მეფედ დაესვათ ბაგრატი. საქართველოს გაერთიანების სურვილი აფხაზეთშიაც ძვალსა და რბილში ჰქონდათ გამჯდარი და ამიტომ იმათაც მოინდომეს ბაგრატის გამეფება. დიდებულებმა სთხოვეს დავით კუროპალატს, რომ ბაგრატი გაეშვა აფხაზეთში გასამეფებლად. დავითმაც მოუმართა ხელი ბაგრატს და გაგზავნა ქუთაისს. აფხაზეთის დიდებულებმა მეფობა ჩამო-

ართვეს ბრმა თევდოსეს და **ბაგრატი** დასვეს მეფედ (985 წ.).

4. ბაგრატ მეფე და მამა მისი გურგენი. – ბაგრატ მეფემ თავის ტახტის გასამაგრებლად, გამეფდა თუ არა, თევდოსე მეფე გაგზავნა თავის მამობილთან ტაოში. მართალია, ქართლში მეფედ ითვლებოდა ბაგრატ რეგენი, მაგრამ ის სრულებით უძლური იყო და სამეფოს განაგებდა შვილი მისი გურგენი, რომელიც ცხოვრობდა უფლისციხეში. ბაგრატი თავის მამას მფარველობდა და როდესაც კახეთის მთავარი შემოესეოდა და ან დიდებულები ურჩობას გაუწევდენ, აფხაზეთის ჯარით მიეშველებოდა ხოლმე. გურგენის მტრებს სწყინდათ მისი გაძლიერება და ამიტომ ცდილობდენ გადაეკიდებინათ მისთვის და ბაგრატისთვის რაოგორც მეფე ბაგრატ რეგენი, ისე დავით კუროპალატი. იმ დროს

– 45 –

გამოჩენილი იყო თავის სიმძლავრითა და დამოუკიდებ-

ლობის მოყვარეობით კლდე-კარის ერისთავი რატი ორბელიანი. აი ამ დიდებულის დასამორჩილებლად ბაგრატ

მეფე აფხაზთა ჯარით მიეშველა თავის მამას გურგენს (988 წ.). რატი ორბელიანმა გადაიბირა თავისკენ მეფე ბაგრატ რეგენი და თვით დავით კუროპალატიც კი დააჯერა, ვითომც ბაგრატს განძრახული ჰქონოდა მის მოკვლა და ტაოს დაპატრონება. დავით კუროპალატი მაშინვე წამოვიდა ჯარით გურგენისა და ბაგრატ მეფის წინააღმდეგ. დავით კუროპალატსავე შეუერთდა ბაგრატის პაპა ბაგრატ რეგენი. გურგენის ჯარი შეხვ-

და დავით კუროპალატის ჯარს და გაიმართა ბრძოლა. გურგენი დამარცხდა და შეეფარა წყეთის ციხეს. ბაგრატ მეფე კი ამ დროს თავის ჯარით თრიალეთში იყო და აპირებდა რატი ორბელიანთან შეხმას, მაგრამ როდესაც დაინახა, რომ რატი ორბელიანს იცავდა მისი მამობილი დავით კუროპალატი, მარტოდ-მარტო მივიდა მამობილთან და ბოდიში მოიხადა, რომ კინალამ არ მოუხდა მასთან შეტაკება. როდესაც დავით კუროპალატმა შეიტყო რომ ბაგრატს არა ჰქონია განძრახვა მის მოკვლისა, გაუშვა და თითონაც დაბრუნდა ტაოში. ბაგრატ მეფე ამ ხელად პირდაპირ აფხაზეთს დაბრუნდა, მაგრამ დაზამთრდა თუ არა, მოულოდნელად გადმოვიდა ჯარით და თავს დაეცა რატი ორბელიანს. რატი ორბელიანი იძულებული იყო თავისი ციხე გადაეცა ბაგრატისთვის და საცხოვრებლათ დასახლებულიყო არაგვეთში (989 წ.).

5. გურგენის გამეფება და დავით კუროპალატის სიკვდილი. – 994 წ. მოკვდა ქართლის მეფე ბაგრატ რეგენი და გამეფდა შვილი მისი **გურგენი**, ბაგ-

– 46 –

რატ მეფის მამა. შვიდის წლის შემდეგ გადაიცვალა თვით დავით კუროპალატიც (1001 წ.) და მის სამფლობელოს მემკვიდრედ შეიქმნა მისი შვილობილი ბაგრატ მეფე. მაგრამ ამ მემკვიდრეობის მიღების გამო შეტაკება მოუხდა ბიზანტიის იმპერატორს ბასილთან. როგორც ვსთქვით, დავით კუროპალატს საბერძნეთის იმპერატორისაგან მიცემული ჰქონდა ზოგიერთი მაზრები ბიზანტიისა სიკვდილამდე სამფლობელოდ. როდესაც დავითი მოკვდა, ბასილ იმპერატორი მოვიდა ამ მაზრების დასაჭერად. ამის გამგონი მეფეები ბაგრატ და გურგენი გაემურნენ, რომ არ დაენებებინათ ბასილისთვის დავითის სამფლობელო. აქ გაიმართა მოლაპარაკება იმპერატორსა და მეფეთა შორის და გათავდა მორიგებით: ზოგიერთი მაზრები დაიბრუნა იმპერატორმა და სამაგიეროდ უბოძა მეფეებს საპატიო ტიტულებით – გურგენს **მაგისტროსობა**, ბაგრატს **კუროპალატობა**.

6. კახეთის დაჭერა ბაგრატ მეფისგან. – შვიდის წლის შემდეგ გადაიცვალა გურგენ მეფეც (1008 წ.) და ბაგრატი შეიქმნა მარტოდ-მარტო მეფედ **აფხაზეთა და ქართველთა**. მხოლოდ კახეთი არ ემოჩილებოდა ბაგრატს. ამიტომ ბაგრატმა მოინდომა ეს ქვეყანაც დაეპყრო და მით მთელი საქართველო ერთს სამეფოდ გადაექცია. ამ დროს კახეთში მთავრობდა **დავითი**. ბაგ-

რატმა პირველად მოსთხოვა დავითს დაეთმო ის ქართლის ციხეები, რომლებიც მას ეჭირა. დავითმა უარი შემოუთვალა. მაშინ ბაგრატმა შეესია კახეთს თიონეთის მხრითგან, დაიპყრო ერეთი, ერისთავად დაადგინა აბულალ და გამობრუნდა უკან. მაგრამ ერელებმა განდევნეს აბულალი და ისევ დავითს მიუდგნენ. ამის გამგონმა ბაგრატმა ხელახლად გამოილაშქრა კახეთში. ამ

– 47 –

დროს მოკვდა დავით მთავარი და გამთავრდა შვილი მისი **კვირიკე**. ბაგრატმა შევიდა კახეთში და დაიჭირა ციხეები. კვირიკე გამაგრდა და დიდი წინაამდევობა გაუწია ბაგრატს. ორის წლის განმავლობაში ებრძოდა ბაგრატს კვირიკეს და ბოლოს სრულებით დაიჭირა კახეთი. კვირიკე მთავარი კი თან წამოიყვანა და თავის კარზე იყოლია.

7. განჯის ამირას დამორჩილება. – კახეთის დაჭერის შემდეგ საქართველო გაერთიანდა, თუმცა მას აკლდა დედაქალაქი ტფილისი, რომელიც არაბების ხელთ იყო. ბაგრატმა ტფილისის აღება ჯერ უდროვოდ სცნო, რადგან იგი ძალიან გამაგრებული იყო და მისი ამირაც საბაბს არ აძლევდა ლაშქრობისას. სამაგიეროდ განჯის ამირამ **ფადლონმა** გაარისხა ბაგრატს თავის საქციელით. ფადლონი მოურიდებლად შეესეოდა ხოლმე კახეთს და იკლებდა იქაურობას. მის დასასჯელად და მოსამორჩილებლად ბაგრატმა შემწეობა სთხოვა სომეხთა მეფეს **გაგიკ შაჰანშას**. ბაგრატს თავის და გაგიკის ჯარით შეესია განჯის ქვეყანას. ფადლონი დამარცხდა და გამაგრდა შანქორში. ბაგრატმა შემოერტყა ჯარით ამ ქალაქს და აპირებდა იერიშით აღებას. შეშინებულმა ფადლონმა შემოუთვალა მორიგების პირობები: მორჩილება, ხარჯის ძლევა და ლაშქრის მიხმარება მტრის წინაამდევ. ბაგრატმა მიიღო ეს პირობები და დაბრუნდა უკან.

სამწუხაროდ, ბევრს ხანს ვერ იცოცხლა ამის შემდეგ ბაგრატ მეფემ, რომ დაემთავრებინა საქართველოს გაერთიანება ტფილისის აღებით. იგი მოკვდა 1014 წ. ისტორიაში ეს მეფე წოდებულია ბაგრატ მესამედ.

– 48 –

VII

მეფენი გიორგი პირველი და ბაგრატ მეოთხე.

კახეთის და განჯის გადგომა. – დავა და ბრძოლა ბიზანტიასთან. მათ შედეგი. – აზნაურთა გადგომა ბაგრატისაგან. – მარიამ დედოფლის წასვლა იმპერატორ რომანოზთან. – ლაშქრობა განჯაზე და ტფილისის ამირას შეპყრობა. – ტფილისის აღების ცდა. – კახეთის დაჭერის ცდა. – ლიპარიტ

ორბელიანის პირველი გადგომა. – ტფილისის დაჭერა. – ლიპარიტის მეორე გადგომა. – ლიპარიტის დატყვევება თურქთაგან და გათავისუფლება. – ბაგრატის წასვლა კონსტანტინოპოლს. – გიორგის გამოცხადება მეფედ ბაგრატის ნაცვლად. – ბაგრატის დაბრუნება და ლიპარატის განდევნა. – თურქების შემოსევა. – განჯის ამირას შეპყრობა და ტფილისის ხელმეორედ დაჭერა. – საქართველოს კულტურული განვითარება გიორგი პირველის და ბაგრატ მეოთხის დროს.

1. კახეთის და განჯის გადგომა. – მართალია, ბაგრატ მესამის დროს გაერთიანდა საქართველო, მაგრამ დიდი შრომა და გამჭრიახობა იყო საჭირო როგორც ერის, ისე მმართველთა მხრით, რომ ეს ერთიანობა გამაგრებულიყო. ამას გარდა საქართველოს ძალღონის მოსაკრეფად საჭირო იყო, რომ გარეშე პირობებსაც შეეწყოთ ხელი და ახლად აღდგენილი საქართველო მიენებებინათ თავისთვის დამოუკიდებლად ცხოვრებისათვის. სამწუხაროდ აგრე არ მოხდა. ბაგრატის სიკვდილის შემდეგ (1014 გამეფებულმა სრულებით გამოუცდელმა თვრამეტის წლის მისმა შვილმა გიორგი პირველმა ვერ გამოიჩინა შესაფერი გამჭრიახობა და სიბეჯითე, რომ აღდგენილი ერთიანობა დაეცვა. ეს ერთიანობა შეარყიეს პირველად კახელებმა, რომელთაც გიორგის გამეფებისათანავე უარჰყვეს ერთობა დანარჩენს საქართველოსთან და კახეთის მთავრად ხელახლად გაღიარეს კვირიკე. კახელების განდგომის შემდეგ განჯის

– 49 –

ამირამაც გაითავისუფლა თავი გიორგი მეფის ზეხელმწიფებისაგან და სრულებით აღარ ემორჩილებოდა მას. ბოლოს თვით ბიზანტიამ აუტეხა დავა საქართველოს და წაართვა სამხრეთის საზღვრებზე მდებარე ადგილები.

2. დავა და ბრძოლა ბიზანტიასთან. მათ

შედეგი. – ბიზანტიის იმპერატორი ბასილი გიორგის გამეფების პირველს წლებში გართული იყო ბოლგარებთან ბრძოლაში და, მოიცალა თუ არა ამ ბრძოლისგან, მოსთხოვა გიორგი მეფეს, რომ დაეთმო ის ადგილები, რომლებიც დავით კუროპალატისგან უნდა მას დარჩენოდა და რომლებიც არ დაანება მას ბაგრატ მესამემ. გიორგი მეფემ არ შეიწყენარა ასეთი მოთხოვნილება და ბიზანტიის წინამდევ კავშირის შესაკვრელად მოციქულობა გამართა ხალიფა ხაკიმთან. ამის შემდეგ ბასილი ჯარით შემოვიდა საქართველოს არემარეში (1021 წ.). გიორგი მეფე მის დასახვედრად თავის ჯარით მივიდა ბასიანს, მაგრამ როდესაც დაინახა ბერძნების დიდი ძალა, უკან გამობრუნდა და მივიდა თრიალეთს, სადაც ელოდა მაშველს ჯარს. ბერძნებიც უკან გამოედევნენ

მას. როდესაც მაშველი ჯარი მიუვიდა, გიორგი მეფე მზად იყო შებრძოლებოდა ბერძნებს, მაგრამ ბერძნები უკან დაბრუნდნენ. ბასილ იმპერატორმა ის ზამთარი გაატარა ტრაპიზონში. აქ გიორგი მეფემ მიუგზავნა მოციქულები შერიგების შესახებ. კიდევაც მორიგდენ. გიორგის უნდა გადაეცა ბასილისთვის ციხეები და მძევლად გაეტანებინა შვილი თვისი ბაგრატი. გაზაფხულზე (1022 წ.) ბასილ იმპერატორი ხელახლად შემოვიდა საქართველოში. გიორგი მეფე თავის ჯარით წინ მიეგება, ვითომ აღთქმულის პირობის შესასრულებლად. მაგრამ ქართველები მოულოდნელად შეეტაკნენ ბერ-

– 50 –

ძნებს და მოხდა ბრძოლა, რომელშიაც დამარცხდნენ ქართველები. გიორგიმ ხელახლა ითხოვა ზავი, რომლის

შედეგი იყო ის, რომ ბასილმა დაიჭირა სადავო ადგილები და მიიღო მძევლად გიორგის ოთხის წლის ვაჟი-შვილი **ბაგრატი**.

ბაგრატი დარჩა ბიზანტიაში სამს წელს და დაბრუნდა საქართველოში 1025 წ. ორის წლის შემდეგ მოკვდა გიორგი მეფე და გამეფდა ბაგრატი (1027 წ.).

3. აზნაურთა გადგომა ბაგრატისაგან. – ბაგრატის მცირეწლოვანობის გამო სამეფოს განაგებდა დედა მისი მარიამი, ასული ვასპურაკანის (სასომხეთის ნაწილია) მეფის სენაქერიმისა, რომელმაც თავის სამფლობელო უანდერძა ბიზანტიას. მარიამ დედოფალს ქვეყნის მართვაში ეხმარებოდა ქართლის ერისთავთ-ერისთავი **ლიპარიტ ორბელიანი**.

საქართველოს ტახტზედ მცირე-წლოვანის ბაგრატის ასვლამ ტაო-კლარჯეთის აზნაურებს აფიქრებინა გაცალკეებულებიყვნენ ძველებურად, გაემეფებინათ კლარჯეთის ბაგრატიონი დემეტრე გურგენის ძე და ეთხოვნათ მფარველობა და შემწეობა ბიზანტიის იმპერატორის კონსტანტინესთვის. ამ განძრახვით ბაგრატი მეოთხის გამეფებისათანავე წავიდნენ კონსტანტინოპოლში დიდებული აზნაური ვაჩე კარიჭიმე, ეპისკოპოზი იოანე ბანელი და მათი თანაგამძრახველნი, ნახეს იმპერატორი და სთხოვეს დახმარება. ტაო-კლარჯეთის აზნაურების ასეთი თხოვნა სასიამოვნოდ დარჩა იმპერა-

ტორს და გაგზავნა ჯარი საქართველოში (1028 წ.). განდგომილმა აზნაურებმა გადასცეს ბერძნებს თავიანთ ციხეები. მტრის მოსაგერებლად ლიპარიტ ორბელიანი გამაგრდა ციხე კლდე-კარში. ბერძნები მიადგნენ ამ

– 51 –

ციხეს, მაგრამ უკუქცეულ იქმნენ ლიპარიტის მიერ. დიდი წინაამდევობა გაუწიეს ბერძნებს აგრეთვე შავ-შეთში ტბეთის ეპისკოპოსის საბას თაოსნობით სვეტის სიმაგრეში. მართალია, ბევრი აზნაური მიუდგა ბერძნებს

და გადასცა თავისი ციხეები, მაგრამ მათი მიმხრობა არ იყო საკმარისი, რადგან ბერძნების წინაამდევ იყო მთელი ხალხი და ნაწილი აზნაურებისა, რომელნიც თავიანთ ციხეებითგან წამდაუწუმ თავს ესხმოდენ ბერძნებს და აწუხებდენ. ეს ამბავი რომ მიუვიდა კონსტანტინოპოლში იმპერატორს, ბრძანება გასცა, რომ ჯარი დაბრუნებულიყო საქართველოთგან.

4. მარიამ დედოფლის წასვლა იმპერატორ

რომანოზთან. – გიორგი მეფეს ბაგრატის გარდა დარჩა კიდევ ერთი ვაჟი სახელად დემეტრე, რომლის ამბავი ჩვენს ისტორიას ჯერ კარგად არა აქვს გამორკვეული. ჩვენის აზრით, ის უნდა ყოფილიყო ნაშობი გიორგის პირველის ცოლის ოსის ქალის აღდასაგან, რომელიც რაღაც მიზეზით მიუტოვებია ქმარს. საუფლისწულოდ დემეტრეს და მის დედას აღდას ჰქონდათ მიცემული შავის ზღვის პირად მდებარე ქალაქი ანაკოფია. გიორგის

შემდეგ სამეფო ტახტი უნდა რგებოდა მის უფროსს ვაჟს დემეტრეს, მაგრამ, ეტყობა, დიდებულს აზნაურებს რამე მოსაზრებით, უფრო კი მარიამ დედოფლის გავლენით, უპირატესობა მიუციათ ბაგრატისთვის. ამისთანა

უსამართლობით უკმაყოფილო დემეტრემ და მისმა დედამ აღდამ ქალაქი ანაკოფია გადასცეს ბიზანტიას, და თვითონ გადასახლდენ კონსტანტინოპოლს იმ აზრით, რომ იმპერატორი მიემხროთ თავიანთკენ და ემოქმედნათ

ბაგრატისა და მარიამ დედოფლის წინაამდევ (1032 წ.).

დემეტრეს და მის დედის გადასახლება კონსტანტი-

ნოპოლში იყო იმის მიზეზი, რომ იმავე წელს მარიამ დედოფალი გაემგზავრა კონსტანტინოპოლს. დედოფალს მინდობილი ჰქონდა, დემეტრესა და მის დედის გავლენა გაექარწყლებინა, ბაგრატი საქართველოს მეფედ აღეარებინა იმპერატორისთვის და გამოეთხოვნა მის საცოლოდ ერთერთი იმპერატორის სახლის ასული. იმპერატორმა რომანოზ არგიროზმა დიდის პატივით მი-

იღო მარიამ დედოფალი, ბაგრატი აღიარა საქართველოს მეფედ, მიანიჭა მას კუროპალატის ხარისხი, მიათხოვა თავისი ძმის წული ელენე და დაუბრუნა ტაოკლარჯეთში ის ციხეები, რომლებიც ბერძნებმა დაიჭი-

რეს 1028 წელს. მარიამ დედოფალი კმაყოფილი დაბრუნდა საქართველოში და დააქორწინა ბაგრატი ელენეზე.

5. ლაშქრობა განჯაზე და ტფილისის ამირას შეპყრობა. – ბაგრატ მეფის მცირეწლოვანობაში ლიპარიტ ორბელიანის თაოსნობით მოხდა ორი შესანიშნავი ამბავი. ერთი იყო განჯის ამირას წინაამდევ გალაშქრება, მეორე – ტფილისის ამირას შეპყრობა. განჯის ამირა არამც თუ აღარ ემორჩილებოდა საქართველოს, არამედ აწუხებდა კიდევ შემოსევით და დარბევით. მისივე უკმაყოფილონი იყვნენ აგრეთვე კახეთის მეფე კვირიკე, სომხეთის მეფე დავითი და ტფილისის ამირა ჯაფარი. ლიპარიტ ორბელიანმა შეუერთა ამათ ჯარს ქართველი ჯარი და მათთან ერთად გაილაშქრა განჯის წინაამდევ. შეერთებულმა ჯარმა დაამარცხა ამირა და აიძულა დაწყნარებულიყო. რავდენისამეხნის შემდეგ ლიპარიტ ორბელიანმა მოინდომა ტფილისის აღება. იოანე აბაზაძის დახმარებით იმან გამოიტყუა ტფილისის ამირა ჯაფარი ქალაქს გარედ და შეი-

– 53 –

პყრო, მაგრამ ქალაქის აღება კი ვერ მოახერხა. სამაგიეროდ ამირა შეპყრობილი ჰყავდა და არ უნდოდა გაემწვა, ვიდრე ქალაქი არ დანებდებოდა.

ამ ხანებში დავაჟკაცდა კიდევ ბაგრატ მეფე და შეუდგა სახელმწიფო საქმეების მართვას. ორბელიანის მტრების ჩაგონებით ბაგრატმა გააშვებინა შეპყრობილი ამირა და ამნაირად ხელი აიღო ტფილისის დაჭერაზე.

6. ტფილისის აღების ცდა. – ტფილისის ამირას გაშვება მეფისაგან ტფილისის დაუჭერელად ძალიან ეწყინა ორბელიანს, რომელსაც ამ ქალაქის აღება იმიტომ უფრო უნდოდა, რომ იმედი ჰქონდა, მეფე ქალაქს იმას მისცემდა საგამგებლოდ. ამიტომ ის მუდამ იმას ცდილობდა, რომ ჩაეგონებინა ბაგრატისთვის ტფილისის დაპყრობის საჭიროება. მისმა მეცადინეობამ გასჭრა და ბაგრატ მეფემ გადაწყვიტა დაეპყრო ტფილისი. ლიპარიტ ორბელიანს კარგი განწყობილება ჰქონდა კახეთის მეფე გაგიკთან და იმის თხოვნით გაგიკი მიემშველა ბაგრატს ტფილისის ასაღებად. ტფილისს გარს შემოადგა – ერთის მხრით ბაგრატის ჯარი, მეორე მხრით გაგიკისა. ქალაქის გარემოცვამ გასტანა ორს წელიწადს. სიმშვილმა გაუჭირა საქმე მოქალაქეებსა და ამიტომ მათ გადაწყვიტეს დამორჩილებოდნენ ბაგრატს. ამირა ჯაფარი კი გასაქცევად ემზადებოდა განჯისკენ. ლიპარიტის მტრებმა, რომელთაც ეშინოდათ, რომ ტფილისის აღებას არ მოჰყოლოდა მის გამძლიერება, ჩააგონეს ბაგრატს მოლაპარაკება გაემართა ამირასთან და ტფილისი მიეტოვებინა მისთვის იმ პირობით, რომ ამირა ყოფილი-

ყო მეფის მორჩილი, ხოლო მის სიკვდილის შემდეგ ქალაქი გადასცემოდა ბაგრატს. მეფემ მიიღო ეს რჩევა, მოლაპარაკება გამართა ამირასთან და აღნიშნულის პირობით ტფილისი მასვე დაუტოვა (1040 წ.).

– 54 –

7. კახეთის დაჭერის ცდა. – ტფილისის მაგიერ ბაგრატმა მოინდომა კახეთის დაჭერა. იმან მოლაპარაკება გამართა კახეთის ზოგიერთს აზნაურებთან და მათ-

გან თანხმობა მიიღო. ამიტომ შევიდა კახეთში და შეუდგა ციხეების დაჭერას (1042 წ.). გაგიკ მეფე ყველგან ძლეული შეიქმნა, მაგრამ ბაგრატმა ვერ დაასრულა კახეთის დაჭერა, რადგან მოუვიდა ცნობა ლიპარიტ ორბელიანის განდგომისა და ბიზანტიის ჯარის შემოსვლისა საქართველოში.

8. ლიპარიტ ორბელიანის პირველი გადგომა.

– მეტად განაწყენებულმა და გულნაკლულმა იმ გარემოებით, რომ ბაგრატ მეფემ ტფილისის დაპყრობაზე ხელი აიღო, ლიპარიტმა მოინდომა ბაგრატის ტახტიდან ჩამოგდება და მის ძმის დემეტრეს გამეფება. თავისი განძრახვა შეატყობინა ბიზანტიის იმპერატორს და სთხო-

ვა დახმარება. იმპერატორმა შეიწყნარა ეს თხოვნა და დემეტრეს გამოატანა ჯარი (1042 წ.). ლიპარიტმა დემეტრე გამოაცხადა საქართველოს მეფედ. ეს რომ შეიტყო კახეთში მყოფმა ბაგრატმა, გადმოვიდა ქართლში. საშიში იყო ბაგრატის მდგომარეობა. დემეტრეს მიუდგნენ ბევრნი აზნაურნი. კახეთის მეფემ გაგიკმაც გაუგზავნა დემეტრეს და ლიპარიტს მაშველი ჯარი. გაი-

მართა ბრძოლა დემეტრესა და ბაგრატის მომხრეთა შორ-

რის. ახალქალაქის, ატენის და სხვა ციხეების წინამდებობამ დიდი დახმარება გაუწია ბაგრატის საქმეს. განდგომილები ვერ გადმოსცილდნენ თრიალეთს. ამასობაში

დადგა ზამთარიც. ბერძნის ჯარმა ველარ შესძლო დარჩენა საქართველოში და დაბრუნდა უკან. დემეტრეც თან წაჰყვა მას. ამის შემდეგ ლიპარიტ ორბელიანიც იძულებული შეიქმნა შერიგებოდა მეფეს.

– 55 –

9. ტფილისის დაჭერა. – ლიპარიტ ორბელიანისა და თავის ძმის დემეტრეს დამარცხების შემდეგ ბაგრატმა მოინდომა წაერთმია ბერძნებისათვის დემეტრეს მიერ

გადაცემული ანაკაფია და ამიტომ მიადგა ამ ქალაქს ჯარით (1043 წ.). ამ დროს მოკვდა ტფილისის ამირა ჯაფარი და, შეიტყო თუ არა ბაგრატმა ეს ამბავი, მიანება ანაკოფიას თავი და გაემართა ტფილისის დასა-ჭერად. ტფილისელებმა დიდის ამბით მიიღეს ბაგრატი და დამორჩილდნენ. ამნაირად შესრულდა ლიპარიტ ორბელიანის სურვილი ტფილისის აღებისა, მაგრამ არ გაუმართლდა მას თავის იმედი. ბაგრატმა ტფილისი საგამგებლოდ არ მისცა ლიპარიტს.

10. ლიპარიტის მეორე გადგომა. – ამით გაჯა-რეებული ლიპარიტი ხელახლად გაუდგა ბაგრატს და გამოიწვია საბერძნეთითგან დემეტრე. დემეტრე შემოვი-

და მეორედ საქართველოში (1044 წ.). ქართლისა და სამცხის აზნაურთა უმეტესი წილი გადავიდა დემეტრეს მხარეზე, ასე რომ ბაგრატი და მისი მომხრენი ყველგან დამარცხდნენ. ბაგრატმა მიატოვა ქართლი და გადავიდა ქუთაისს. მართალია, დემეტრე მალე გადაიცვალა, მაგ-რამ ლიპარიტი მაინც არ დაემორჩილა ბაგრატს და თავის თავი და ქართლი გამოაცხადა ბიზანტიის ქვეშე-ვრდომად. რამდენჯერაც კი სცადა ბაგრატმა ქართლის დაჭერა, იმდენჯერ დამარცხდა ლიპარიტისაგან.

11. ლიპარიტის დატყვევება თურქთაგან და გათავისუფლება. ბაგრატის წასვლა კონსტანტინო-პოლს. – 1048 წელს ბიზანტიის სამფლობელოს საქარ-თველოს საზღვრებს ახლოს შემოესიენ თურქები და ბერძნებს მოუხდათ მათთან ბრძოლა. იმპერატორის თხოვნით ლიპარიტმა მიიღო მონაწილეობა ამ ბრძოლა-

– 56 –

ში. თურქებმა გაიმარჯვეს და ლიპარიტი ტყვედ წაიყვა-ნეს. ბაგრატ მეფემ თავისუფლად დაიჭირა ახლა ქართ-ლი (1048 წ.). ლიპარიტი ტყვედ ჰყავდათ თურქებს ორის წლის განმავლობაში. ტყვეობითგან გათავისუ-ფლებული და ბიზანტიის იმპერატორისგან დიდად პატივ-

ცემული ლიპარიტი მივიდა ანს (1050 წ.) და აპირებდა საქართველოში შემოსვლას ბერძნების ჯარით. ბაგრატი გაემართა თავის ჯარით მის დასახვედრად, მაგრამ რაკი დაინახა, რომ გამარჯვება შეუძლებელი იყო, გადა-წყვიტა თვითონ წასულიყო კონსტანტინოპოლს და თავისი საქმე იმპერატორთან გაერიგებინა. ქუთაისში მე-ფედ თავის ადგილს დატოვა ძე თვისი გიორგი და წავიდა საბერძნეთს (1050 წ.).

12. გიორგის გამოცხადება მეფედ ბაგრატის ნაცვლად. – რაკი ამნაირად მიაღწია თავის წადილს და იძულებულ ჰყო ბაგრატი მეფობაზე ხელი აეღო, ლი-პარიტ ორბელიანმა ძე მისი გიორგი აღიარა საქართვე-

ლოს მეფედ. ბაგრატის დის გურანდუხტის შუამავლობით ლიპარიტმა სთხოვა გიორგის დედას ბორენა დედო-

ფალს (ბაგრატის მეორე ცოლს), რომ გიორგი გაეგზავნა ქართლში გასამეფებლად. ბორენა დედოფალი დათანხმდა მით უფრო, რომ ბაგრატ მეფეს ბიზანტიის იმპერატორი არ უპირებდა მალე გამოშვებას საქართველოში. გიორგი აკურთხეს ქართლის მეფედ რუისის ეკლესიაში (1051 წ.). ქართლის საქმეებს განაგებდა ლიპარიტ ორბელიანი.

13. ბაგრატის დაბრუნება და ლიპარიტის განდევნა. – ბაგრატი დარჩა კონსტანტინოპოლში სამსწელიწადს. იქითგან დაბრუნებული (1053 წ.) შეუდგა აფხაზეთის მართვას, ქართლს კი წინანდებურად განაგე-

– 57 –

ბდა ლიპარიტი გიორგის სახელით. ლიპარიტის გამგეობამ მოთმინებითგან გამოიყვანა სამცხის დიდებული აზნაურები. ამათ შეიპყრეს ლიპარიტი და შეუთვალეს ბაგრატს, რომ გადმოსულიყო და დაეჭირა ქართლიც. ბაგრატი გადმოვიდა მაშინვე (1059 წ.). ლიპარიტმა ითხოვა ბაგრატისგან შეწყალება და დაჰპირდა ბერად შედგომას და სრულებით მოშორებას საქართველოთგან. მართლაც ეს დიდებული და მძლავრი აზნაური შედგა ბერად და წავიდა სამოღვაწოდ ათონის მონასტერში, სადაც იწოდებოდა ანტონად.

14. თურქების შემოსევა. – ამნაირად იძლია ურჩი და თავ-მოყვარული აზნაური ლიპარიტ ორბელიანი. გაიმარჯვა საქართველოში მეფის უფლებამ. ბაგრატი შეუდგა ქართველის ერის საუკუნოებრივის მისწრაფების

შესრულებას – საქართველოს გაერთიანებას. ზედი-ზედ ერთს მეორის შემდეგ ბაგრატი იჭერდა კახეთის ციხეებს

და მაზრებს და იმედი იყო მალე შეიერთებდა ამ ქვეყანას სრულებით, რომ არ გასჩენოდა საქართველოს ახალი და მეტად საშიში მტერი – თურქნი-სელჩუქნი. მათი სულთანი გამოჩენილი **ალპ-არსლანი** ანუ **არფასარანი** შემოესია საქართველოს 1064 წ. და მოარბია თრიალეთი, ჯავახეთი, სამცხე, შავშეთი, კლარჯეთი და ტაო. ამ მტრის რისხვამ სწრაფად გაიარა როგორც ქარიშხალმა. ჩამოვარდა სიწყნარე და ბაგრატი შეუდგა მოოხრებულის ქვეყნის მოშენებას. შემდეგ ისევ კახეთის დაპყრობას შეუდგა. ამ დროს იქ მეფობდა **აღსართანი**. 1068 წ., როდესაც ბაგრატი კახეთში იყო და ცდილობდა აღსართანისთვის წაერთმია უკანასკნელი ციხეებიც, საქართველოში შემოვიდა ხელახლად სელჩუქთა სულ-

თანნი არფასარანი. ბაგრატი ამ ამბის გაგებაზე კახეთით-

– 58 –

გან გადმოვიდა ქართლს, აღსართანი კი წინ მიეგება არფასარანს, გამოუცხადა მორჩილება და თავის ერთ-გულობის დასამტკიცებლად მიიღო კიდევ მაჰმადიანობა.

კახეთითგან არფასარანი შემოვიდა ქართლში და აიკლო აქაურობა. ბაგრატი გადავიდა ქუთაისს და იქითგან გამართა სულთანთან მოციქულობა მორიგების შესახებ. სულთანმა ითხოვა, რომ ბაგრატს ეკისრნა ხარჯის ძლევა. სანამ პასუხს მიიღებდა, ზამთრის სიცივეებისგან შეწუხებულმა სულთანმა დასტოვა ქართლი და წავიდა სპარსეთს. განჯის ამირამ ფადლონმა სთხოვა სულთანს ტფილისი მისთვის მიეცა და სულთანმაც შეუსრულა ეს თხოვნა (1069 წ.).

15. განჯის ამირას შეპყრობა და ტფილისის

ხელმეორედ დაჭერა. – ტფილისის შემდგომ შემდეგ, განჯის ამირამ დაიწყო ქართლის რბევა, მაგრამ მუქთად არ ჩაუარა მას ქართლის შეწუხებამ. იმავე წელს ერთხელ, როდესაც ბაგრატმა გამოუყენა ჯარი დასარბევად გამოსულს ამირას, მისი ჯარი საშინლად დამარცხდა და თვით გაიქცა კახეთს. იქ შეიპყრეს ფადლონი და გადასცეს ბაგრატს. ამის შემდეგ ბაგრატმა დაიჭირა ტფილისი და ამირად დააყენა თავისი სანდო კაცი დვინელი სითლარაბა. ტყვე ფადლონი კი რამდენისამე ხნის შემდეგ ბაგრატმა გაათავისუფლა არფასარანის თხოვნით.

16. საქართველოს კულტურული განვითარება

გიორგი პირველის და ბაგრატ მეოთხის დროს. – ამნაირი იყო პოლიტიკური მოღვაწეობა ბაგრატ მეოთხისა. დიდი შრომა და ბრძოლა მოუხდა მას საქართველოს ერთიანობის და დამოუკიდებლობის დასაცველად.

ერთის მხრით ის ებრძოდა ერთიანობის შინაურს მტერს

– 59 –

მძლავარს აზნაურობას, მეორე მხრით დამოუკიდებლობის

გარეშე მტრებს – ბიზანტიას და თურქებს. მტერთა ძალა გაცილებით აღემატებოდა მის ძალებს და ამიტომ საქართველომ მის მეფობაში ვერ მიაღწია ეროვნულს გაერთიანებას და პოლიტიკურს ძლიერებას. ამ ორგვარს მისწრაფებას, რომელიც ჰქონდათ მაშინდელს ქართველებს, უნდა დავუმატოთ მესამე მისწრაფება – კულტურულის განვითარების მიმართ, რომელიც უფრო მძლავრი იყო. არც შინაური განხეთქილება, არც გარეშე

მტრების შემოსევა არ აჩერებდა შეგნებულის ქართველების შრომას ქრისტიანულის განათლების გასავცელებლად ერში. როგორც წინად, ახლაც ამ განათლების გამავრცელებელნი იყვნენ მონასტრები. ბაგრატის დროს ბრწყინავდა თავის ასეთის მოღვაწეობით **გიორგი მთაწმინდელი**, რომელიც განაგრძობდა ბაგრატ მესამის და გიორგი პირველის დროინდელის მოღვაწის **ექვთიმე მთაწმინდელის** საქმეს. ამ ორმა პირმა, ათონის მონასტერში მოღვაწეებმა, მთელი თავისი სიცოცხლე მოანდო-

მეს საღვთო და საფილოსოფიო წიგნების თარგმნას და შეძინეს ქართულს ლიტერატურას აუარებელი თარგმანი. მათი ნათარგმნი იწერებოდა მონასტრებში მცხოვრებთ ბერთაგან და ვრცელდებოდა ხალხში. ქვეყნის ერთიანობისა და დამოუკიდებლობისთვის თავდადებით

მოღვაწე ბაგრატი დიდს დახმარებას უწევდა განათლების

გამარცვლებელს მონასტრებს, მთარგმნელებს და მწერლებს. ასეთსავე დახმარებას და მფარველობას უწევდა მწერლობას მის ურჩი ქვეშევრდომი ერისთავთ-ერისთავი

ლიპარიტ ორბელიანი. მწერლობის მფარველობასთან ერ-

თად ბაგრატი და მისი ქვეშევრდომები აშენებდენ დიდე-

ბულს ტაძრებს, რომლებშიაც ინახებოდა წიგნები და ექა-

– 60 –

დაგებოდა მდაბიო ხალხს მათი შინაარსი. გიორგი პირვე-

ლისა და ბაგრატ მეოთხის დროსვე ცხოვრობდა და მოღვაწეობდა **მელქისედეკ** კათოლიკოზ-პატრიარქი, რომელიც საქართველოს ეკლესიის ერთიანობის დაცვით ხელს უწყობდა ქართველის ერის ერთობას იმ დროს, როდესაც საქართველოს ნაწილები პოლიტიკურად ან ცალკე სახელმწიფოებს წარმოადგენდენ ან ბიზანტიას ემორჩილებოდენ. ბაგრატის მეფობაში საქართველოს ეკლესიამ შეიძინა სრული დამოუკიდებლობა ანტიოქიის

პატრიარქისგან და თვით კათოლიკოზი იწოდა კათოლი-

კოზ-პატრიარქად. პირველი კათოლიკოზ-პატრიარქი იყო

მელქისედეკი.

ბაგრატ მეოთხე გარდაიცვალა 1072 წ. და დასტოვა მეფედ შვილი თავისი გიორგი.

VIII

მეფე გიორგი მეორე

დიდებულების ამბობება. – მალიქ-შაჰის შემოსევა. – ანაკოფიის აღება. ყარსის და კარნუქალაქის დაჭერა. – იკონიის თურქების შემოსევა და ქართველების გაჭირება. – გიორგი მეფის ტახტითან ჩამოგდება და მის შვილის დავითის გამეფება.

1. დიდებულების ამბობება. – მტრისაგან შერყეულს საქართველოში დიდებულმა აზნაურებმა ხელახლად მოინდომეს თავიანთ გავლენისა და ძლიერების აღდგენა.

1073 წ. ნიანია ქობულიძემ, იოანე ორბელიანმა და ვარდან სვანეთის ერისთავმა ამართეს ურჩობის დროშა და დაიჭირეს ციხეები და მაზრები. მეფე გიორგი მეორემ

დაინახა, რომ ძალით შეუძლებელი იყო გალაღებულის დიდებულების დამორჩილება და ამიტომ მოლაპარაკება

– 61 –

გამართა. დიდებულები დაწყნარდნენ, რადგან გიორგი მეფემ ყველას დაუთმო და მისცა ციხეები და მაზრები. ამ პირველმა დიდებულთა გამარჯვებამ არ დააკმაყოფილა

იოანე ორბელიანი და ხელახლად ურჩობა დაუწყო მეფეს

(1074 წ.). ამ ხელად გიორგიმ შესაძლებლად დაინახა იოანეს დამორჩილება ძალით, რადგან ის მარტოდ-მარტო იყო და ამას გარდა მის წინაამდევ დამხმარე იზოვა. ეს დამხმარე იყო კახეთის მეფე ალსართანი, რომელიც იოანეს არ ემადლიერებოდა მის თავნებობისათვის

კახეთის საზღვრებში. გიორგი მეფე ალსართან მეფითურთ მიადგა სამშვილდის ციხეში გამაგრებულს იოანეს.

ორბელიანმა ვერ შესძლო მოგერება მეფისა და ციხითგან გაიქცა მთებში და შემდეგ იძულებული იქმნა მორჩილება გამოეცხადებინა მეფისთვის. მაგრამ არც ამ დამარცხებამ დააწყნარა იოანე. 1075 წ. უღალატა გიორგი მეფეს და გაგის ციხე გადასცა განჯის ამირას ფადლონს.

2. მალიქ-შაჰის შემოსევა. – 1077 წ. თურქების სულთანი მალიქ-შაჰი შემოვიდა რანში. იოანე ორბელიანი მიეგება წინ და მორჩილება გამოუცხადა.

სულთანმა თავისთან დაიჭირა და აღარ გაუშვა. იოანე ორბელიანს ასეთი ტყვეობა მოსწყინდა და ჩუმად გამოეპარა სულთანს. სულთანმა იწყინა მისი ქცევა და გამოედევნა უკან. თურქები მიადგენ სამშვილდეს და შეიპყრეს ორბელიანი თავის ცოლშვილით. აქეთგან სულთანმა გაგზავნა ჯარი ქართლის დასარბევად და მალე გაბრუნდა განჯისკენ. განჯის ალების შემდეგ მალიქ-შაჰ-

მა დატოვა განჯაში 48,000 ჯარის კაცი ამ ქვეყნისა და საქართველოს დასაპყრობლად და თითონ სპარსეთს დაბრუნდა.

– 62 –

განჯის ქვეყნის დაპყრობის შემდეგ თურქები შემოვიდნენ საქართველოში. გიორგი მეფე უკვე მომზადებული იყო მათ დასახვედრად. მის თხოვნით თურქებთან ბრძოლაში მიიღო მონაწილეობა კახეთის მეფემაც. ომი მოხდა ფარცხისში. თურქები დამარცხდნენ და განჯის ქვეყანაშივე დაბრუნდნენ (1077 წელს).

3. ანაკოფიის აღება. ყარსისა და კარნუქალაქის დაჭერა. – ამის შემდეგ გიორგი მეფემ წაართვა ბერძნებს ანაკოფია და ის ციხე სიმაგრეები, რომლებიც სამხრეთს საქართველოში ეჭირათ (1078 წ.). ეს საქმე გაუადვილა გიორგი მეფეს იმ გარემოებამ, რომ ბერძნები ძალიან შევიწროებულნი იყვნენ თურქთაგან და აღარ შეეძლოთ განაპირა ადგილების დაცვა. საბერძნეთის ასეთის დასუსტების გამო ბიზანტიის აღმოსავლეთის ადგილების მმართველმა ქართველმა გრი-

გოლ ბაკურიანმა ამავე წელს გადასცა გიორგი მეფეს ყარსი და კარნუქალაქი (არზრუმი). ამნაირად გიორგიმ უშორესს მანძილამდე გასწია საქართველოს სამხრეთი საზღვრები. მაგრამ მარტო გაწევა არ კმაროდა. საჭირო იყო ამ საზღვრების შემაგრება. სამწუხაროდ გიორგი მეფემ ეს ვერ მოახერხა და მალე თვით საქართველო შეიქნა რბევის სარბიელად მტერთათვის.

4. იკონიის თურქების შემოსევა და ქართველების გაჭირება. – 1080 წ. იკონიის თურქები შემოესიენ საქართველოს და აიღეს ყარსი. აქედგან წამოვიდნენ ყველისციხისკენ, სადაც იმდროს იმყოფებოდა გიორგი მეფე. გიორგი დამარცხდა და გაიქცა აჭარისაკენ. ამავე წელს საქართველოს შემოესია მეორეჯერ თურქთა დიდი ლაშქარი, რომელიც დიდის სისწრაფით მოედო ჩვენის ქვეყნის სხვადასხვა კუთხეს. შეუბრალებ-

– 63 –

ბლად იკლებდნენ და აოხრებდნენ თურქები ყველაფერს.

შეშინებული ხალხი გაიხიზნა მთასა და ტყეში და ამით გადაირჩინა თავი შემუსვრისაგან. ზამთარმა რომ მოაწია,

თურქებმა მიატოვეს საქართველო და წავიდნენ უკან.

სახიზარითგან დაბრუნებულს ქართველებს თავიანთ სა-

ცხოვრებელს მიწაზე ცარიელი ნანგრევები-და დაუხვდათ. როგორც იყო ქართველებმა გაუძლეს ზამთარს, მაგრამ გაზაფხულზედ 1081 წ. თურქები ხელმეორედ შემოესიენ საქართველოს. ხალხი ხელახლა გაიხიზნა მთა-

სა და ტყეში. ეს წელიწადიც ისეთივე უბედური იყო საქართველოსთვის როგორც წინა წელი. ზამთრის დამდეგს თურქები ისევ გავიდნენ საქართველოთგან. ამნაირად რამდენისამე წლის გამავლობაში თურქები იკლებდნენ საქართველოს მომეტებულს ნაწილს; შემოესევოდნენ გაზაფხულზე და უკუ ბრუნდებოდნენ საზამთროდ.

გიორგი მეფემ და დიდებულებმა სრულებით დაჰკარგეს ყოველივე იმედი და მხნეობა. იმათ სხვა ღონე ვერა იპოვეს-რა იმის მეტი, რომ სპარსეთის მფლობელის სულთან მალიქ-შაჰისთვის მიემართათ და ეთხოვათ

მშვიდობა ნაცვლად მორჩილებისა და ხარჯის ძლევისა. ამ თხოვნით გიორგი მეფე თითონ გაემგზავრა სულთანთან სპარსეთს (1084 წ.). სულთანმა დაჰპირდა გიორგის მშვიდობას და დიდის იმედით გამოისტუმრა უკან.

მაგრამ ტყუილი გამოდგა ეს იმედი. იკონიის თურქები თავისას არ იშლიდნენ და დრო გამოშვებით შემოესეოდნენ ხოლმე ჩვენს ქვეყანას და არბევდნენ. მეორე მხრით კახეთის მეფე აღსართანი გამხნევებული მით, რომ თურქები მას მხარს უჭერდნენ, რადგან ის გამუსულმანებული იყო, აგრეთვე დროგამოშვებით ესხმოდა ქართლს და იჭერდა სოფლებს და ქალაქებს. ამნაირად

– 64 –

1080 წლის აქეთ ქართველებს არ ჰქონიათ ერთი წელიწადი მოსვენება, რომ სული ამოედგათ და მხნედ წინაამდგეობა გაეწიათ თავგასულის მტრისათვის.

1088 წ. საქართველოს მოევლინა კიდევ სხვა გვარი უბედურება, რომელმაც გაჭირებას გაჭირება დაუმატა. ეს იყო დიდი და რამდენჯერმე გამეორებული მიწის ძვრა, რომელმაც დაანგრია ბევრი ქალაქი და სოფელი და იმსხვერპლა ბევრი ხალხი.

5. გიორგი მეფის ტახტითგან ჩამოგდება და მის შვილის დავითის გამეფება. – ქართველი ერი უკიდურესს განსაცდელში ჩავარდა. საჭირო იყო განსაკუთრებული ღონე, რომ გამოსულიყო ამ განსაცდელითგან. ვინმე უნდა გამოჩენილიყო ასეთის ღონის სახმა-

რებლად. და გამოჩნდა კიდეც. ეს იყო გიორგი მეფის იმვილი **დავითი**, შემდეგში წოდებული **აღმაშენებლად**.

საზოგადო სასოწარკვეთილებისა და გულ-გატეხილობის დროს ქართველებში იყო მცირე, მაგრამ იმედიანი წრე, რომელიც შესაძლებლად ჰპოვებდა ქვეყნის ხსნას, თუ გაბედულად და ჭკვიანურად შეებრძოლებოდნენ მტერს. ეს წრე ქვეყნის უბედურობის მიზეზად თვლიდა გიორგი მეფეს, რომელიც ვერ იჩინდა შესაფერს მხნეობას და გამჭრიახობას. სამაგიეროდ იგივე წრე დიდის იმედით უცქეროდა ახალგაზდა ჭკვიანს და გამბედავს მეფის შვილს დავითს, რომელიც ამ წრესთან ერთად არ ემადლიერებოდა თავის მამას ქვეყნის ასეთს უკიდურესობამდე მიყვანისათვის. ქვეყნის სამსახურის სურვილით აღფრთოვანებულს დავითს აზრად მოუვიდა

გადაეყენებინა თავისი მამა ტახტიდან და თითონ ეტვირთა საქართველოს ხსნა მტერთაგან. ეს აზრი კიდეც შეასრულა დავითმა თავის თანამოაზრეთა შემწეობით

– 65 –

და იძულებულ ჰყო გიორგი მეფე უარი ეთქვა ტახტზედ,

ხოლო თითონ გამოაცხადა თავისი თავი მეფედ (1089 წ.).

გიორგი მეფემ იცოცხლა ამის შემდეგ კიდეც 23 წელიწადი და თავის თვალთნახა რაოდენადაც მის შვილის საქ-

ციელი საბედნიერო და სასიკეთო იყო საქართველოსთვის.

IV

მეფე დავით აღმაშენებელი.

დავით მეფის მეცადინეობა თურქების განდევნისათვის. – ზრუნვა შინაურის წესიერების დამყარებისათვის. – კახეთის შემოერთება. – წართმევა თურქთაგან საქართველოს ციხეებისა და გალაშქრება შირვანსა და არაქსის ხეობაში. – სამუდამო ჯარის დაარსება ტყვეთაგან და ყივჩაყთაგან. – თურქების ცდა თავიანთ მფლობელობის დასაცველად და დავითის გამარჯვება მათ-

ზე. – ტფილისის აღება. ანის შემოერთება. – დავით მეფის პირადი ხასიათი და საქვეყნო მოღვაწეობა.

1. დავით მეფის მეცადინეობა თურქების განდევნისათვის. – მეფე გიორგი მეორის მეფობის უკანასკნელს წლებში საქართველო ასეთს სურათს წარმოადგენდა: ტფილისი და მისი არე-მარე ეჭირათ არაბებს, კახეთი ცალკე სამეფოს შეადგენდა, მთელს მტკვრის ხეობაში თურქები თავისუფლად დანავარდობდნენ, დასავლეთი საქართველო სავსე იყო ნანგრევებით და ნაოხ-

რებით. ქართველი ხალხი, მეტად გადატაკებული და

და-
ბეჩავებელი, ძალიან გულგატეხილი იყო ზნეობრივ.
მთელს სიცოცხლეს ატარებდა შრომაში და ამ შრომის
ნაყოფს კი ართმევდა ან უფუჭებდა დრო-გამოშვებით
შემოსული მტერი. იგი თავისით ვერ ახერხებდა შეერ-
თებულის ძალით წინაამდევობა გაეწია მტრისთვის. მე-
ფე და მისი მოხელეები უძლურნი იყვნენ გაემხნევები-
ნათ ხალხი თურქებთან საბრძოლელად.

– 66 –

მაგრამ ავიდა თუ არა ტახტზე დავითი, საქართვე-
ლოს სურათს სწრაფად დაეტყო ცვლილება. ის უიმე-
დობა და სასოწარკვეთილობა, რომელსაც მანამდე მო-
ეცვა ქართველი ერი, გაჰქრა. ხალხი გამოფხიზლდა და
გამხნედა. ხალხის ასეთის აღფრთოვანების და
გამოფხი-

ზლების მიზეზი იყო ის პოლიტიკური ცვლილება, რო-
მელიც მოახდინა დავითმა თავის მამის და მის მოხელე-
ების გადაყენებით, ახალის მთავრობის დამყარებით და
წესიერების ჩამოგდებით.

ყოვლის უწინარეს დავით მეფე შეუდგა თურქების
განდევნას მტკვრის ხეობითგან, სადაც ისინი
ბინადრობ-

დენ და საითგანაც დრო-გამოშვებით თავს ესხმოდენ
საქართველოს სხვა-და-სხვა კუთხეს. მოუწოდა ხალხს,
რომ შეედგინა ყველგან ადგილობრივი ჯარის რაზმები
და გაბედულად დახვედროდა დასარბევად შემოსეულს
თურქებს. მტერთაგან გათავისუფლების წადილით
გამს-

ჭვალული და დავით მეფის მოიმედე ხალხი ახლა კი
მარჯვედ უხვდებოდა თურქებს და მამაცად ებრძოდა.
თურქები, რომელნიც არ იყვნენ ჩვეულნი ასეთს გაბე-
დულს მოქმედებას ქართველების მხრით, ყველგან მარ-
ცხდებოდენ და კადრულობდენ უკან დახევას. პირვე-
ლის გამარჯვებით გამხნეებული ქართველები ახლა
თვითონ სდევნიდენ თურქებს და ცდილობდენ მათ გა-
ძევებას იმ ბინებითგან, რომელნიც მოკიდებული ჰქო-
ნდათ მტკვრის ხეობაში. ქართველების მხნეობას და
სიმა-

მაცეს ვერ უძლებდენ თურქები და იძულებულნი ხდე-
ბოდენ გაეწმინდათ მტკვრის ხეობა, სადაც სტოვებდენ
მხოლოდ გაოხრებულს დაბა-სოფლებს. ამ აოხრებულს
ადგილებში დავით მეფე ასახლებდა ხელახლა იმათ,
ვინც

თურქთა შემოსევისა გამო გახიზნულნი იყვნენ მთიანს

– 67 –

და მიუდგომელს ადგილებში. ხალხი არხეინად შეუდგა მშვიდობიანს შრომას და რამდენსამე წელიწადში ნიკთიერად გამოკეთდა სრულებით. მართალია, თურქები კიდევ არ იშლიდნენ თავისას და ხანდახან გაბედავდნენ ხოლმე დასარბევად შემოსევას ხან ერთს, ხან მეორე კუთხეში, მაგრამ დიდის მარცხით უკუ იქცეოდნენ ხოლმე ჩვეულებრივ.

2. ზრუნვა შინაურის წესიერების დამყარებისთვის. – მტრების მოშორების შემდეგ უმთავრესი საზრუნავი დავით მეფისა იყო შინაურის წესიერების დამყარება. უპირველესად დიდებულის აზნაურების თავნე-

ბობა იყო მიზეზი წესიერების დარღვევისა და ამიტომ მან მოითხოვა ყველა დიდებულთაგან მორჩილება. ვინც

არ ასრულებდა მეფის ასეთს მოთხოვნას, შესაფერად ისჯებოდა. მაგ. დიდებული **ლიპარიტ ორბელიანი**, რომელიც ჰვლობდა დიდს მამულს ქართლში და რომელიც არ ასრულებდა მეფის მოთხოვნილებას წესიერების

დაცვის შესახებ, შეპყრობილ და განდევნილ იქმნა საქართველოთგან.

შემდეგ უწესოების ჩამდენნი იყვნენ ზოგიერთი ეპისკოპოზები, რომელთაც ეპისკოპოზის ღირსება მიეთვისნათ არა იმიტომ, რომ ემსახურნათ ეკლესიისა და ერისთვის, არამედ იმიტომ, რომ ესარგებლათ საეკლესიო მამულებით. ამისთანა მწყეს-მთავრების ხელში ბევრი უწესოება დამყარდა და დაკანონდა როგორც თვით ეკლესიაში, ისე ერში. აი ამ უწესოებათა მოსასპობად დავით მეფემ მოიწვია 1103 წ. **საეკლესიო კრება** როგორც სასულიერო, ისე საერო პირთაგან. ამ კრებამ აღწესა ყველა უწესოებანი, გადააყენა ურიგო ეპისკოპოსები და დაადგინა მართებული წესები.

– 68 –

3. კახეთის შემოერთება. – საქართველოს შუაგულითგან თურქების განდევნის შედეგ დავითმა ხელი მიჰყო საქართველოს ნაწილების შემოკრებას. პირველად

შეუდგა კახეთის შემოერთებას. კახეთის მეფედ იმ დროს

იყო **კვირიკე**. დავითმა ძალით ჩამოართვა კვირიკეს ის ადგილები, რომლებიც მის მამამ აღსართანმა წაართვა გიორგი მეფეს. როდესაც კვირიკე მოკვდა და გამეფდა მისი ძმისწული აღსართანი, დავითმა მთელი კახეთი დაიჭირა კახეთის ზოგიერთის დიდებულების დახმარებით

(1104 წ.).

4. წართმევა თურქთაგან საქართველოს ციხეებისა და გალაშქრება შირვანსა და არაქსის ხეობაში. – ამის შემდეგ იწყო დავითმა დაპყრობა იმ ქალაქებისა, ციხეებისა და ადგილებისა, რომლებიც ეჭირათ თურქებს. ერთი მეორის შემდეგ აიღო სამშვილდე, რუსთავი, ლორი, აგარანი და დაიჭირა მათი მიდამო ადგილები. დავითმა არ იკმარა ძირეულის საქართველოს ადგილების დაბრუნება და დაუწყო თურქებს დავა მეზობელის ქვეყნების მფარველობისათვის. მაგ 1117

წ. თავის სიძის შირვანის მფლობელის თხოვნით დავით-

მა გაგზავნა შირვანში მაშველი ჯარი თურქების წინააღმდეგ. ამ ლაშქრობითგან ქართველები გამარჯვებულნი დაბრუნდნენ. აგრეთვე გამარჯვებულნი დაბრუნდნენ ქარ-

თველები არაქსის ხეობაში გალაშქრებითგან, რომელიც მოახდინა დავითმა 1118 წ.

5. სამუდამო ჯარის დაარსება ტყვეთაგან და ყივჩაღთაგან. – თურქებთან განუწყვეტლივ საბრძოლველად დავით მეფეს სჭირდებოდა მუდამ მზა და გაწვრთნი-

ლი ჯარი. ქართველები მხნედ და მარჯვედ იბრძოდნენ, მაგრამ ეს გამუდმებული ბრძოლა აცდენდა ხალხს მშვი-

– 69 –

დობიანს შრომას, რომელიც ისე საჭირო იყო საქართველოს ნივთიერად აღსაორბინებლად. ამიტომ მეფემ იფიქრა ისეთი ღონე გამოემეზნა, რომ ქართველს ხალხს ხელი არ შეშლოდა მშვიდობიანის შრომისათვის და თან მასაც ჰყოლოდა მუდამ საომრად გამზადებული რაზმები.

ასეთს ღონედ მან სცნო ჯერ ერთი მონასპის დაარსება და მეორედ ყივჩაყების მოწვევა. მონასპა დავით მეფემ შეადგინა მეზობელის ქვეყნების მიბაძვით გაქრისტიანე-

ბულის ტყვე თურქებისა და არაბებისაგან. ეს ჯარი, რიცხვით 5000 კაცამდე, მუდამ მზად იყო სალაშქროდ. ხოლო ყივჩაყები მოიწვია ცოლშვილით ჩრდილო-კავკასი-

ითგან და დაასახლა საქართველოში იმ პირობით, რომ მშვიდობიანობის დროს უნდა შეემუშავებინათ მიცემული მამული და მზად ყოფილიყვენ სალაშქროდ გამოსასვლელად ყოველს წუთს. ესენი რიცხვით იყვნენ 50,000-მდე. მონასპას და ყივჩაყებს საჭიროების დროს დავით

მეფე მიუმატებდა ხოლმე ქართველს ჯარსაც და ამნაირის

ძალით ილაშქრებდა და უხვდებოდა მტერს.

6. თურქების ცდა თავიანთ მფლობელობის დასაცველად და დავითის გამარჯვება მათზე. –

თურქები მეტად გაკვირვებულნი იყვნენ ქართველების გამოფხიზლებით და უფრო მხნედ ირჯებოდნენ თავიანთ

მფლობელობის შესანარჩუნებლად. ისინი ყოველს მარჯვე შემთხვევაში შემოესეოდნენ ხოლმე საქართველოს, მაგრამ ყოველთვის დამარცხებულნი რჩებოდნენ. როდესაც დაინახეს თურქებმა, რომ ქართველები არამც თუ თავიანთ არე-მარეს იცავდნენ, არამედ სხვა ქვეყნებსაც უწევდნენ მფარველობას და უერთებდნენ თავიანთ სახელ-

მწიფოს, გადაწყვიტეს ეხმარათ ყოველივე ძალღონე მის წინააღმდეგ. 1121 წ. ირანის მფლობელმა **მელიქ-**

– 70 –

თოდრულმა და სხვა საქართველოს მოსაზღვრე თურქთა მფლობელებმა შეაერთეს თავიანთი ჯარები და შეერთებულის ძალით, რომელიც უდრიდა 200,000 კაცს, შემოვიდნენ საქართველოში. დავით მეფე დაუხვდა მათ დიდ-

გორზე 55,000 კაცით და საშინლად დაამარცხა. ამ გამარჯვების შემდეგ თურქებს აღარ გაუბედნიათ საქართველოს არემარეში შემოსვლა.

7. ტფილისის აღება. ანის შემოერთება. კარგა ხანს დავით მეფე არას ერჩოდა ტფილისის ამირას და არ-

ჩქარობდა ამ ქალაქის აღებას. მართლაც და არც იყო საშური ტფილისის დაჭერა, რადგან ის აუცილებლად ჩაუვარდებოდა დავით მეფეს, როდესაც მის გარშემო მდებარე ციხე ქალაქებს დაიჭერდა და თურქების მფლო-

ბელობას შემუსრავდა; 1121 წ. თურქების დიდგორზე დამარცხების შემდეგ დავითი მიადგა ტფილისსაც. ქალა-

ქი ძალიან გამაგრებული აღმოჩნდა და საჭირო შეიქნა ხანგრძლივი ალყა. დავითმა აიღო იგი მხოლოდ რამდენისამე თვის გარემოცვის შემდეგ (1122 წ.).

ტფილისის აღების შემდეგ დავით მეფემ უფრო თავისუფლად დაიწყო ლაშქრობა შირვანისა და არაქსისაკენ

და დაიპყრო კიდევ მთელი **შირვანი** დარუბანდამდე და მთელი **არაქსის გამოღმა მხარე**. დავითის ძლიერებამ და კეთილ-კაცობამ ჩააგონა ანელს სომხებს, ეთხოვნათ მისთვის, რომ ქალაქი **ანი** და მის მიდამო ქვეყანა დაეჭი-

რა თავისთვის და გაეთავისუფლებინა ამნაირად თურქთა მფლობელობისაგან. დავითმა შეუსრულა თხოვნა სომხებს და ანი და მის ქვეყანა დაიპყრო და შემოუერთა საქართველოს (1124 წ.).

8. დავით მეფის პირადი ხასიათი და საქვეყნო მოღვაწეობა. – დავით მეფე იყო მამაცი, გონიერ-

– 71 –

რი და მომთმენი, გულ-კეთილი და შემბრალებელი, თავდაბალი და ადამიანის მოყვარული. სწავლა-განათლება ჰქონდა მიღებული რაოდენადაც შეიძლებოდა იმ დროში საფუძვლიანი და სრული. მას აფრთოვანებდა ერთი აზრი. ეს იყო ხალხის ბედნიერება, რომელიც მოიპოვება ნივთიერის კეთილდღეობით, ზნეობრივის განკარგებით და გონებრივის განვითარებით. სწორედ ამ აზრის განხორციელებას წარმოადგენს მოელი მისი მოღვაწეობა.

ქართველს ხალხს არ შეეძლო თავისი ცხოვრება გაუმჯობესებინა იმ დრომდე, ვიდრე თავისუფალი არ იქნებოდა უცხო ერის მფლობელობისაგან და საკმაოდ ძლიერი არ იქნებოდა, რომ მეზობლები აეძულებინა ხელი არ ეხლოთ მის დამოუკიდებლობისათვის. ამიტომაც იყო, რომ დავით მეფემ უარჰყო თურქების მფლობელობა და მხნედ შეუდგა მათთან ბრძოლას. უძლური და დალუპვის პირად მყოფი საქართველო დავით მეფემ სიძლიერის უზენაესს წერტილამდე მიიყვანა და შემოფარგლა ისეთის საზღვრებით, რომელთა იქით საქართველოს არას დროს არ გაუწევია წინად. ეს საზღვრები იყო: აღმოსავლეთით თეთრი ზღვა, დასავლეთით შავი ზღვა, ჩრდილოეთით კავკასიის მთები და სამხრეთით არაქსი. მართალია, ამ საზღვრებში მოჰყვნენ უცხო ხალხნიც, მაგრამ დავით მეფემ არ მოუსპო ამ ხალხებს საკუთარი ეროვნული არსებობა და შეანარჩუნა მათ ადგილობრივი თვითმართველობა. თვით ტფილისშიაც კი, ამ საქართველოს დედაქალაქ-

ში, მის აღების შემდეგ, იქ დამკვიდრებულს არაბებს მია-
ნიჭა თავიანთ საქმეთა თავისებურად წარმოების უფლება.

დამოუკიდებლობის მოპოების და პოლიტიკურად გაძლიერების შემდეგ ხალხის ნივთიერის წარმატებისათვის საჭირო

– 72 –

იყო მისვლა-მოსვლის და გადაზიდ-გადმოზიდვის საშუა-

ლების განვითარება და სამართლიანის ურთიერთობის დამყარება მკვიდრთა შორის. ამიტომაც დავით მეფემ გაიყვანა მრავალი გზა-ტკეცილები და ააგო ხიდ-ბოგირები, შემოიღო საერთო და ყველასთვის სავალდებულო წესები და კანონები, დაადგინა მიუდგომელი და მოუსყიდველი მოსამართლეები.

სამართლიანობის და წესიერების დამყარება, რასაკვირველია, ხელს უწყობდა ერის ზნეობრივს გაუმჯობესობასაც. მაშინდელს დროში ადამიანის ზნეობრივს მხარეს დიდი კავშირი ჰქონდა სარწმუნოებრივს ყოფასთან და ამიტომაც დავითი ცდილობდა სარწმუნოებრივს

სიწმინდის დამკვიდრებას. მაგრამ ის არ იყო რომლისამე

ერთის სარწმუნოების ბრმა მოთაყვანე, ის არ ფიქრობდა,

რომ ადამიანი მხოლოდ ერთის სარწმუნოების გზით ცხოვ-

დებოდა, იმისთვის ყველა სარწმუნოება ერთნაირის პატივისცემის და შეწყნარების ღირსი იყო. ამიტომაც დავით მეფე თანაბარის გულკეთილობით ეკიდებოდა როგორც ქრისტიანებს, ისე მუსულმანებს, როგორც მართლ-

მადიდებლებს, ისე გრიგორიანებს; ერთნაირად ხელს უწყობდა როგორც ეკლესიების აშენებას, ისე მეჩეთებსა; ერთნაირად მფარველობდა როგორც ეპისკოპოსებს და მღვდლებს, ისე მუფტიებს, ყადებს და მოლებს. მოძმეთა სიყვარული, დაჩაგრულთა და დავრდომილთა შებრალება,

ავადმფთა შველა, რომელთაც ქადაგებს ყოველი სარწმუნოება, დავით მეფემ სახელმწიფო მოვალეობად აღიარა და შექმნა სახელმწიფო ხარჯით იმისთანა დაწესებუ-

ლებანი, რომელნიც ასრულებენ ამ მოვალეობას: გამართა სამადლოები, სასტუმროები და საავადმყოფოები, სა-

დაც ათავსებდენ უძლურებს, თავს აფარებინებდნენ უბი-

ნაო მგზავრებს და უვლიდნენ ავადმყოფებს.

სწავლა-განათლება, ეს აუცილებელი პირობა ნამდვილის განვითარებისა როგორც ზნეობრივად, ისე ქონებრივად, შეადგენდა უდიდესს საზრუნავს დავით მეფისათვის. პირადად თითონ დიდი მოტრფიალე სწავ-

ლისა და წიგნებისა, ყოველს ღონისძიებას ხმარობდა, რომ გაეცვრცელებინა ხალხში სწავლა და წიგნები; არსებდა სკოლებს, მფარველობდა მეცნიერებს და მწიგნობრებს და დიდს შემწეობას აძლევდა იმ მონასტრებს, სადაც გამართული იყო სასწავლებლები ან გაჩაღებული იყო მწიგნობრობა. დავითი ასეთის პატივით ეკიდებოდა

არა მარტო ქართველს მეცნიერებს, არამედ უცხოებსაც. მაგ. ტფილისის აღების შემდეგ მეფემ დაუნიშნა პენსია არაბთა იმ პოეტებს და მეცნიერებს, რომელთაც მოისურვეს დარჩენა საქართველოში, ხოლო რომელთაც არ მოისურვეს დარჩენა, მათ მისცა საგზაო ფული და გაისტუმრა პატივით სპარსეთს. დავით მეფე არ სჯერდებოდა

საქართველოში მიღებულს განათლებას და განსავითარებლად გზავნიდა ყმაწვილებს ბიზანტიაში.

დავითმა იმეფა 36 წელიწადი. გადაიცვალა 1125 წ. და დამარხულ იქმნა მის მიერვე აშენებულს გელათის მონასტერში. იმ ღვაწლისთვის, რომელიც მან დასდო საქართველოს, ისტორიამ უწოდა **აღმაშენებელი**, ხოლო საქართველოს ეკლესიამ ჩარიცხა წმინდათა შორის და მის ხსენებას დღესასწაულობს 26 იანვარს.

X

მეფე გიორგი მესამე.

ცნობების უქონლობა დიმიტრის მეფობის შესახებ. – ანის დაჭერა ვადლონისაგან. – დამარცხება დოვინში. არზრუმის მფლობელის დატყვევება. – დიმიტრი მეფის შვილების გადამტერება, დიმიტრი მეფის ჩამოგდება და დავითის გამეფება. – დავითის სიკვდილი და გიორგის გამეფება. – ანის დაჭერა და ლაშქრობა აშორნში. – ომი შაჰერმანთან და მის მოკავშირეებთან. – ანის გამგებლების ცვლა. – დოვინის გამარჯვება. – ბრძოლა ელდიგუზ-ათაბეგთან და მის მოკავშირეებთან. – ანის ქალაქის საქმეები. – ლაშქრობა შირვანში. – ორბელიანთა შეთქმულება გიორგი მეფის წინამდევ. – საეკლესიო კრება. – თამარის დანიშვნა ტახტის მემკვიდრედ. – შინაურის მშვიდობიანობის დამყარება.

1. ცნობების უქონლობა დიმიტრის მეფობის

შესახებ. – დავით აღმაშენებელმა სიკვდილის წინ თვისი შვილი **დიმიტრი** გამოაცხადა მეფედ და გვირგვინი თვითვე დაადგა. დიმიტრიმ იმეფა 1126 წლითგან 1155 წლამდე, სრული 30 წელიწადი, მაგრამ, სამწუხაროდ, ქართულმა მატთანემ არ შეგვიჩინა არავითარი ცნობა ამ დროს შესახებ. მხოლოდ სომხის ისტორიკოსები გვატყობინებენ რამდენსამე ამბავს დიმიტრის დროისას, რაოდენადაც კი ეს ამბები შეეხება სომხებით დასახლებულს

ადგილებს. ამ ცნობებითგან ჩანს, რომ დავით აღმაშენებლის დროს გაძლიერებულს საქართველოს დიმიტრის მე-

ფობაში უხდებოდა ბრძოლა მეზობელს სახელმწიფოებთან თავის სამძღვრების და გავლენის დასაცავად.

2. ანის დაჭერა ფადლონისაგან. – დავით აღმაშენებლისაგან ანის ქალაქის გამგებლად იყო დაყენებუ-

ლი **აბულეთ ორბელიანი**. დავითის სიკვდილის შემდეგ, 1126 წ. სპარსეთში მყოფი ანის უკანასკნელის ამირას (მფლობელის) შვილი **ფადლონი** სპარსთა ჯარით წამო-

– 75 –

ვიდა და მიადგა ანს, გამოდევნა აბულეთ ორბელიანი და

დაიჭირა ქალაქი. ანი უკვე აღებული ჰქონდა ფადლონს, როცა დიმიტრი მეფე გაემართა მის წინამდებ. ფადლონმა

დაინახა, რომ ცუდად იყო საქმე და სთხოვა დიმიტრის იგი

ეცნო ანის მფლობელად. სამაგიეროდ დაჰპირდა ხარჯის

ძლევას და მორჩილებას. დიმიტრი დათანხმდა და ამნაირად

ანი დაუბრუნდა ისევ ძველის მფლობელის გვარს.

3. დამარცხება დოვინში. არზრუმის მფლობე-

ლის დატყვევება. – 1135 წ. დიმიტრი მეფემ მიანდო

აბულეთ და **ივანე ორბელიანებს** გალაშქრება დასაპყრობლად **დოვინის** ქალაქისა, რომელიც სამის წლისწინად დაიჭირეს სპარსელებმა მოულოდნელად. ქართვე-

ლები შეებრძოლნენ სპარსელებს, რომელთაც წინამძღოლობდა ათაბაგი **ელდიგუზი**, და დამარცხდნენ. ორბელიანები ტყვედ ჩაუვარდნენ მტრებს. ელდიგუზმა ამ სასი-

ხარულო ამბის მუდამ მოსაგონებლად დააჭრევინა თავები დახოცილის ქართველებისა, მოახარშვინა და ძვლები დააწყობინა დოფინის მინარეთის სახურავზე და ქალაქის კედლებზე. დიმიტრი მეფემ მხოლოდ ორის წლის შემდეგ (1137 წ.) გაილაშქრა და დაიხსნა ქართველი ტყვეები.

1153 წ. არზრუმის მფლობელი **სალდუხი** შემოესია საქართველოს და მიადგა ანის ქალაქს. დიმიტრი მეფემ ანის დასაცველად გაგზავნა ჯარი, რომელმაც დაამარცხა თურქები და თვით სალდუხიც დაატყვევა.

4. დიმიტრი მეფის შვილების გადამტერება, დიმიტრი მეფის ჩამოგდება და გამეფება დავითისა. – დიმიტრის მეფობაში დიდებულთა შორის გამოჩენილნი იყვნენ უმეტესად ორბელიანები, რომელთაც დიდი თანამდებობანი ეჭირათ სასახელმწიფოში. ამ ორბელიანთა ჩაგონებით ჩამოვარდა უსიამოვნება და მტრობა

– 76 –

დიმიტრის შვილების **დავითის** და **გიორგის** შორის, დიმიტრი მეფემ დაიჭირა გიორგის მხარე, რის გამოც დავითი მამის უკმაყოფილო შეიქმნა. საქმე იქამდის მივიდა, რომ დიმიტრიმ 1150 წ. თავის მემკვიდრედ გამოაცხადა გიორგი, უმცროსი შვილი. ამან ხომ უფრო გააზრაზა დავითი და მისი მომხრენი. ამათ შეთქმულობა

გამართეს 1155 წ. და აიძულეს დიმიტრი, რომ მეფობაზე ხელი აეღო და ბერად შემდგარიყო. დავითმა თავის თავი მეფედ გამოაცხადა.

ძალად გამეფებულმა დავითმა ამოხოცა ბევრი დიდებული, რომელნიც გიორგის მომხრეობდენ, და დაუწყო დევნა ყველას, ვინც საეჭვოდ მიაჩნდა. მოსალოდნელი იყო დიდი უბედურება, თუ მალე არ მომკვდარიყო დავითი.

5. დავითის სიკვდილი და გიორგის გამეფება. – დავითმა იცოცხლა მხოლოდ ექვსს თვეს. ამბობდენ, ვითომ იგი მოეწამლოს სუმბატ ორბელიანს იმიტომ რომ მას წაართვა ამირსპასალარობა და მისცა **თირქაშ ორბელიანს**. მომაკვდავმა დავითმა მეფობა უანდერმა თავის მცირეწლოვანს შვილს **დიმიტრის**, ხოლო სამეფოს გამგედ შვილის დავაჟვაცებამდე დანიშნა თავის ძმა გიორგი. აღზრდა თავის შვილისა მიანდო **ივანე**

ორბელიანს.

დავითის სიკვდილის შემდეგ სამეფოს მართვას შეუდგა ძმა მისი გიორგი, რომელმაც მიუხედავად დავით მეფის ანდერძისა თავის თავი მეფედ გამოაცხადა (1156 წ.).

ასეთი საქციელი გიორგიმ დააფუძნა იმაზედ, რომ დავითი ძალად იყო გამეფებული, მის საკვდილის შემდეგ მამა მისი კიდევ ცოცხალი იყო და მამასადაძმე მეფობა ისევ მას უნდა დაბრუნებოდა. მაგრამ რაკი დიმიტრი

– 77 –

ბერად იყო შემდგარი და აღარ ინება გამეფება, მეფობა ეკუთნოდა მას, ვინც წინააღმდეგ იყო გამოცხადებული მეფედ თვით დიმიტრი მეფისგან, ე. ი. გიორგის.

6. ანის დაჭერა და ლაშქრობა აშორნში. – მას აქეთ, რაც ანი ისევ ძველის მფლობელის ჩამომავალმა დაიჭირა, მისი მფლობელები მუდამ მეცადინეობაში იყვნენ სრულებით გათავისუფლებულიყვნენ საქართველოს დამოკიდებულებისაგან. ასეთს მეცადინეობას გიორგის მეფობის დასაწყისში ზედ დაერთო ანის მფლობელის გვარის წევრთა შორის ქიშპი და დავა. **ფადლონი** თავის ძმას **შადადს** წაართვა ანის მფლობელობა და ატყდა ამიტომ მათ შორის დავიდაარაბა. ამ დავიდაარაბის

მოსასპობად და ქალაქის მტკიცედ დასაკავშირებლად საქართველოსთან გიორგი მეფემ 1161 წ. დაიჭირა ეს ქალაქი, განდევნა ფადლონი და გამგებლად დააყენა ივანე ორბელიანი. აქედგან გაილაშქრა აშორნში, რადგან ამ ქვეყნის მფლობელი შაჰ-ერმანი ხელს უწყობდა ანის მფლობელთა მისწრაფებას.

7. ომი შაჰერმანთან და მის მოკავშირეებთან.

– ქართველების დაბრუნების შემდეგ შაჰ-ერმანი შეუდგა სამზადისს ქართველთათვის სამაგიეროს გადასახდელად.

მოიშველია **სირიის, მესოპოტამიის, დიარბექირის და არზრუმის** მფლობელები და იმავე წელს მიადგა ანის. ქალაქს, ერთის ისტორიკოსის თქმით, 80,000 ჯარის კაცით. გაიგო თუ არა ეს ამბავი გიორგიმ, სწრაფად შეაგროვა 7000 კაცი და დაუყოვნებლად გაეშურა ანისკენ. პირველსავე შეხვედრაზე ქართველებმა დაამარცხეს მტრები და გააქციეს. გამარჯვება ისე დიდი იყო, რომ ქართველთაგან დატყვევებულთა რიცხვი ადიოდა 23,000 კაცამდე. ტყვეთა შორის ერია არზრუმის სულთანის სალ-

– 78 –

დუხი, რომელიც რვა წლის წინადაც იმავე ანის ქალაქთან ტყვედ ჩაუვარდა დიმიტრი მეფეს.

8. ანის გამგებლების ცვლა. – იმისთვის რომ ანი უფრო ერთგული ყოფილიყო, გიორგი მეფემ ამ ქალაქის გამგებლად დანიშნა ანელივე სომეხი **სათუნი**. მაგრამ მოსტყუვდა. სათუნი არ გამოდგა სანდო კაცი, ის აჰყვა მეზობელის მფლობელების ინტრიგას. გიორგი მეფემ ამის გამო ჩამოართვა გამგეობა და მის მაგიერ დანიშნა **სარგის მხარგრძელი**, ხოლო გაქცეული სათუნი შემდეგში შეიპყრო და სიკვდილით დასაჯა ღალატისათვის.

9. დოვინის ბამარჯვება. – დოვინი 1132 წლის აქეთ ისევ სპარსელებს ეჭირათ. გიორგი მეფემ ამ ქალაქის დასაბრუნებლად გაილაშქრა 1162 წ. ქართველებმა აიღეს ქალაქი და დიდის პატივისცემით მოიხსენიეს 1135 წ. დახოცილი ჯარის-კაცები, რომელთა თავის-ქალები კიდევ ელაგა თვალსაჩინოდ მინარეთის სახურავზე და ქალაქის კედელზე. მეფის ბრძანებით ეს თავის-ქალები მოწიწებით ჩამოიღეს, ჩაალაგეს კუბოებში და ზედ ოქროქსოვილები დააფარეს. შემდეგ ძვლებით სავსე კუბოები აჰკიდეს ზურგზე მუყრებს (მუსულმანთა სასულიერო პირები) და ფეხშიშველებს წააღებინეს ტფილისში. თვით მინარეთი, რომელიც ოცდაშვიდის წლის განმავლობაში ახსენებდა დვინელებს ქართველების დამარცხებას, დაარღვიეს. ამას გარდა ქართველებმა წამოიყვანეს ტყვედ 60,000 კაცამდე.

10. ბრძოლა ელდიგუზ ათაბაგთან და მის მოკავშირეებთან. – გიორგი მეფის ასეთის გამარჯვების შემდეგ ათაბაგმა ელდიგუზმა მოუწოდა მეზობელ მფლობელებს და სთხოვა გაელაშქრათ ქართველებზე. მეზობ-

ლებმა თანხმობა გამოუცხადეს და შეუდგნენ სამზადისს.

ელდიგუზმა არ დაუცადა მათთან შეერთებას და თავის ჯარით გადმოვიდა საქართველოს სამზღვრებზე (1163 წ.),

დაიჭირა გაგის ციხე და იწყო მიდამო ქვეყნის აკლება. ამ ამბის გაგებისათანავე გიორგი მეფე სწრაფად გაემართა დასახვედრად. ქართველების მიახლოვებაზე ელდიგუზი უკან გაბრუნდა. გიორგი მეფეს უნდოდა დასდევნე-

ბოდა უკან, მაგრამ დიდებულების რჩევით შეჩერდა და დარწმუნებულმა, რომ მტერი ვეღარ გაბედავდა ხელმეორედ შემოსევას, ჯარი დაითხოვა, ხოლო თითონ მცირედენის რაზმით დარჩა ლორისა და დმანისის შორის და დაიწყო ნადირობა.

გაქცეულს ელდიგუზს მალე შეუერთდენ მოკავშირეები. ამათ გადასწყვიტეს პირველად აეღოთ ანი. ამ ქალაქს მიაღწა 50,000 მტრის ჯარი. აქ მალე შეიტყეს, რომ გიორგი მეფე იმყოფებოდა ლორის ახლო რადგანაც

წარმოდგენა არა ჰქონდათ, თუ რაოდენი იქნებოდა მის რაზმი, გაგზავნეს მეფესთან ვითომ მოციქულად მზვერა-

ვები. როდესაც მტრებმა გაიგეს მოციქულებისაგან, რომ მეფე თითქმის მარტოდ იმყოფებოდა უჯაროდ, მაშინ-თვე გამოგზავნეს მეფის შესაპყრობლად საკმაოდ დიდი ჯა-

რი. ეს ჯარი მივიდა ქართველების ბანაკთან დილა-ადრიან, როდესაც ჯერ კიდევ ეძინათ მეფესაც და მის მხლებ-

ლებსაც. მტრის ხმაურობაზე გამოღვიძებული ქართველები ფიცხლავ მოახტნენ ცხენებს. გულ-ფიცხი და მამაცი მეფე მზად იყო შეებოდა მტრებს, მაგრამ დიდებულებმა ურჩიეს გაქცევით თავის დახწევა აუარებელის მტრისაგან. ხელცარიელი გაბრუნდა მტრის ლაშქარი ანისაკენ. მოკავშირეები რამდენსამე ხანს მეცადინეობდნენ

ანის ალებას, მაგრამ ვერც ეს მოახერხეს და იძულებულები

– 80 –

გახდენ უკან წასულიყვნენ და სრულებით ხელი აეღოთ ლაშქრობაზე.

11. ანის ქალაქის საქმეები. – ხელი არ აიღეს

მხოლოდ ანის ძველის მფლობელის გვარის წევრებმა თავიანთ მეცადინეობაზე, რომ როგორმე დაებრუნებინათ

თავიანთ მფლობელობა ანში. ისინი უგზავნიდნენ გიორ-

გი მეფეს მოციქულებს და ჰპირდებოდნენ ერთგულობას და მორჩილებას, თუ დაუბრუნებდა ანს. მათთვის შუამდგომლობდნენ თვით ხორასნის სულთანი და ელდიგუზ

ათაბაგი. გიორგიმ დაინახა, რომ ისინი არ დაწყნარდებოდნენ თუ არ შეასრულებდა იმათ თხოვნას, და ამიტომ

დააბრუნა ისინი ანში და ანის მფლობელად დაამტკიცა ასლან მაჰმადის შვილი. მაგრამ ანის ძველის მფლობე-

ლების ჩამომავალნი არ ასრულებდენ მორჩილების აღ-
თქმას და იჭერდენ მეზობელს სახელმწიფოებთან
კავშირს

საქართველოსაგან გასადგომად. ასე მოიქცა ასლანის
მემ-

კვიდრე **მირ-შაჰი**. ამიტომ გიორგი მეფემ წაართვა მას
ანი და გააწესა გამგებლად ივანე ორბელიანი (1174. წ.).
ამირ შაჰს წაეყომაგა თურქების სულთანი ალპარსლანი
და მიადგა ანის ქალაქს, მაგრამ ვერ მოახერხა მისი აღე-
ბა და უკანვე დაბრუნდა.

12. ლაშქრობა შირვანში. – ელდიგუზ ათაბა-
გის დამარცხების შემდეგ მტრის შემოსევას აღარ შეუ-
წუხებია საქართველო. თუ წვრილმანს დარბევას გაბე-
დავდენ ხოლმე რომელსამე სამზღვარზე, გიორგი მეფე
უსევდა ჯარს და ბევრ-კეცად უხდიდა სამაგიეროს. 1167
წ.

გიორგი მეფეს მოუხდა ლაშქრობა დარუბანდელის
წინაამდევ, რომელთაც გამოადიეს შირვანის მფლობე-
ლი აღსართანი – მორჩილი და მონათესავე მეფისა
(დავით

აღმაშენებლის შვილის შვილი). ქართველებმა განდევ-
ნეს შირვანიდან დარუბანდელნი და დაამკვიდრეს
შირ-

ვანში აღსართანი.

– 81 –

**13. ორბელიანთა შეთქმულობა გიორგი მე-
ფის წინაამდევ.** – გიორგი მეფე იყო მხნე, მამაცი და
მტკიცე ხასიათის კაცი. ასეთის თვისების გამო დიდე-
ბულებს არ შეეძლოთ იგი ჩაეგდოთ თავიანთ გავლენის
ქვეშ, რის გამოც უკმაყოფილონი იყვნენ. ყველაზედ მე-
ტად უკმაყოფილებას გრძნობდნენ ორბელიანები,
რომელ-

თაც მისი მამა დიმიტრი ხელთ ეჭირათ და ამიტომ მის
მეფობაში დიდი გავლენა ჰქონდათ. თავიანთ გავლენის
აღდგენას საქართველოში ახლა ორბელიანები ამყარებ-
დენ მეფის ძმისწულს დიმიტრიზე, რომელიც დავით
მე-

ფემ მათ მიანდო ასაზრდელად. რადგან გიორგი მეფეს
არა ჰყავდა ვაჟი-შვილი, დიმიტრი თავისთავად უნდა
გამ-

ხდარიყო მეფედ გიორგის სიკვდილის შემდეგ.
უეჭველია,

როდესაც ის გამეფდებოდა, ორბელიანებიც გავლენას
მოიპოვებდენ თავიანთ აღზრდილის წყალობით. მაგრამ
ამ დიდებულთა გვარმა ვერ მოითმინა დიმიტრის კანო-
ნიურად გამეფებამდე და მოინდომა გიორგის
სიცოცხლე-

შივე გაემეფებინა ის, მით უფრო რომ ორბელიანებს
ჰქონ-
დათ ვითომ საფუძველი გიორგის სიცოცხლეშივე
დიმიტ-
რის გამეფების კანონიერებისა. დიმიტრის მამამ
დავითს
მეფემ სიკვდილის წინ ტახტი უანდერძა თავის შვილს,
სამეფოს გამგებლობა კი მის სრულ-წლოვანობამდე მი-
ანდო თავის ძმას გიორგის. ორბელიანებმა ხელი ჩასჭი-
დეს დავით მეფის ასეთს განკარგულებას და
მოინდომეს
მის ძალით დიმიტრის გამეფება და გიორგის
ტახტითგან
გადაყენება, როდესაც დიმიტრი სრულ-წლოვანი შეიქ-
ნა. ორბელიანებმა მიიმხრეს ბევრი სხვა დიდებულებიც
და 1177 წელს შეუდგნენ თავიანთ სურვილის განხორ-
ციელებას. გადაწყვეტილი იყო, დიმიტრის მომხ-
რეებს უნდა სომხეთში ორბელიანთ მამულში მო-

– 82 –

ეყარათ თავი, იქითგან მოულოდნელად დასცემოდენ
ტფილისში გიორგი მეფეს, შეეპყრათ იგი და დიმიტრი
გამოეცხადებინათ მეფედ.

გიორგი მეფემ შეიტყო ორბელიანებისა და სხვა
დიდებულების განძრახვა და თავისებურის სისწრაფით
გა-
დაწყვიტა შეთქმულობის ჩაშლა და შეთქმულთა
დამხო-

ბა. ხელად შეკრიბა 5,000 კაცი და გაგზავნა სომხეთში
ყუბასარის წინამძღოლობით. რამდენისამე დღის შემ-
დეგ თითონაც გაემართა იქითკენ სხვა ჯარით. ეს ამბავი
რომ გაიგეს შეთქმულობის მონაწილეთ, სახტად დარ-
ჩნენ და შეშინდნენ, რადგან იმათ უფრო მოულოდნე-
ლად მეფეზე თავდასხმის იმედი ჰქონდათ. ახლა კი
თვი-

თონ მეფე ესხმოდა მათ მოულოდნელად. ბევრმა დი-
დებულმა არჩია მაშინვე გიორგის მხარეზე გადასვლა
და

შეწყნარების თხოვნა. ორბელიანებმა რომ დაინახეს
ერთის მხრით გიორგი მეფის მათ წინამძღვე
ამხედრება,

მეორე მხრით ზოგიერთა თავიანთ მომხრეების
გადასვლა

მეფის მხარეზე, არჩიეს გამაგრება ლორის ციხეში. გი-
ორგი მეფემ დაიჭირა მამულები ორბელიანებისა და
მათ

მიმდგომის აზნაურებისა და სხვა დიდებულებისა. აქ
გი-

ორგი მეფემ გაიგო, რომ ორბელიანების დასახმარებლად კახეთში მოეგროვებინათ იქაურს დიდებულებს ჯარი და აპირებდნენ სომხეთისკენ წამოსვლას. მაშინვე მეფემ გაგზავნა ჯარი კახეთისკენ ჭიაბერის წინამძღოლობით. ჭიაბერმა დაამარცხა განდგომილთა ჯარი და შეიპყრო უმთავრესი მოთავენი.

ლორის ციხეში გამაგრებულმა ორბელიანებმა გაგზავნეს დიმიტრის სახელით მოციქულები შაკერთმანთან

და ადირბეიქანის მფლობელთან შემწეობის სათხოვნელად.

გიორგი მეფე მიადგა ლორის ციხეს და შემოარტყა ალ-

– 83 –

ყა. გარემოცვამ გასტანა დიდხანს. შემწეობა არსაიდგან მოსდიოდათ ორბელიანებს. ბევრს ციხეში გამომწყვდეულს გული გაუტყდა, დაეკარგა გამარჯვების იმედი და გადასწყვიტეს დანებებოდნენ მეფეს. მხოლოდ ორბელიანები იყვნენ ამის წინააღმდეგ და არ ნდომულობდნენ დამორჩილებას. მაშინ ბევრნი დიდებულთაგანნი საიდუმლოდ ჩამოეშვნენ საბელის შემწეობით ციხის კედელზე და მივიდნენ მეფესთან. აგრეთვე მოიქცა დიმიტრი, რომელიც ყელზე საბელ-მობმული მივიდა

ბიძასთან და სინანული გამოუცხადა. ამის შემდეგ ბევრს

ხანს ვერ გასძლეს ციხეში ორბელიანებმა, ისინიც გამოვიდნენ ციხითგან და დანებდნენ მეფეს. ორბელიანები უკვე გიორგი მეფის ხელთ იყვნენ, როდესაც სპარსეთით-

გან მათის თხოვნით დაიძრა 60,000 კაცი დიმიტრის მოსაშველებლად. ამ ჯარმა გზაში გაიგო დიმიტრის შეპყრობა და დაბრუნდა.

გიორგი მეფემ მკაცრად დასაჯა განდგომილები. დიმიტრი დააბრმავა და გამოასაჭურისა, ესე იგი ისე დაამახინჯა, რომ შვილი აღარ ეყოლებოდა. ორბელიანებს კი ზოგს სიკვდილი მიუსაჯა, ზოგს დაბრმავება და ზოგს

განდევნა საქართველოთგან. მათი მამული კი დაურიგათავის ერთგულს დიდებულებს. მამულის წართმევითვე

დასაჯა ორბელიანთაგან დამოკიდებული აზნაურები და

სხვა მათი მომხრე დიდებულები.

14. საეკლესიო კრება. – 1178 წ. გიორგი მეფემ მოიწვია საეკლესიო კრება, რომელმაც იქონია მსჯე-

ლობა ეკლესიის სხვა და სხვა საჭიროების შესახებ და მოახსენა მეფეს თავის განაჩენი შესასრულებლად.

15. თამარის დანიშვნა ტახტის მემკვიდრედ. – დიმიტრი, როგორც ვთქვით ითვლებოდა გიორგის მემ-

– 84 –

კვიდრედ, მაგრამ მის გამოსაჭურისების და დაბრმავების

შემდეგ მისი გამეფება აღარ შეძლებოდა. გიორგი მეფეს ახლა საზრუნავი გაუხდა, თუ ვინ უნდა ყოფილიყო მის შემდეგ მეფედ. მახლობელთ ნათესავი აღარავინ ჰყავ-

და, რომ იმისთვის გადაეცა მემკვიდრეობა. ამ ზრუნვაში გიორგის აზრათ მოუვიდა თავის ქალის **თამარის** გამეფება. მართალია, ქალი მანამდე არ ყოფილიყო საქართველოში მეფედ, მაგრამ გიორგის საღს ჭკუას არ ეუცხოვა ის აზრი, რომ ჭკვიანს ქალს შეეძლო ისეთივე მეფობა გაეწია, როგორც ვაჟს. თავის ქალის სიჭკვიანე კი მისთვის ცხადი იყო. ქალის გამეფების აზრი და მეტადრე თამარისა არ ეუცხოვით არც მეფის მრჩეველს დიდებულებს. თამარის გამეფების უზრუნველ-საყოფელად გიორგი მეფემ მოინდომა მის გამეფება თავის სიცოცხლეშივე. 1178 წ. მიიწვია ნაჭარმაგევში (გორის ახლო) კათოლიკოზი, ეპისკოპოზები, დიდებულები და ჯარი, მათ წინაშე დიდის ამბით გამოაცხადა თამარი მეფედ და დააგვირგვინა.

16. შინაურის მშვიდობიანობის დამყარება. –

ორბელიანთ განდგომილებაში მონაწილე აზნაურთ და დიდებულთ დასჯას მამულების წართმევით ერთი სამწუ-

ხარო შედეგი მოჰყვა. უშრომელად ცხოვრებას მიჩვეულს აზნაურებს უმამულოდ დატოვების გამო მეტად გაუძნელდათ ცხოვრება და ამიტომ მიმართეს იარაღით საზრდოს მოპოვებას, ე. ი. დაიწყეს მცარცველობა. ქვეყანა მეტად შეწუხდა გამბედავის ყაჩაღების ცარცვისაგან

და დაიწყეს მეფესთან ჩივილი და შემწეობის თხოვნა.

ამ ცარცვა-ყაჩაღობის მოსასპობად გიორგი მეფემ შეადგინა 1180 წ. ჯარის რაზმები და უბრძანა, მოეარნათ ყველა კუთხეები, სადაც ავაზაკობა ხდებოდა,

– 85 –

დაეჭირათ ყაჩაღები და შემდეგ ჩამოერჩოთ იმ ნივთები-

თურთ, რომელნიც მათ ამოაჩნდებოდათ ნაცარცვი. მეფის ბრძანება სავსებით შესრულებული იქმნა და ამგვა-

რის ღონისძიებით მალე მოისპო ყაჩაღობა.

უკანასკნელი წლები გიორგი მეფემ მშვიდობიანად გაატარა და გადაიცვალა 1184 წელს.

XI

თამარ მეფე.

მეზობლების ასევე თამარის გამეფების გამო. – დიდებულთა არეულობა. – თამარის დაქორწინება გიორგი რუსზე. – გიორგი რუსის სიკვლევი და მისი განდევნა. – თამარის მეორედ დაქორწინება. – ამბოხება დავით სოსლანის წინამძღვე. – დავით სოსლანის პირველი ლაშქრობანი. – გიორგი რუსის შემოსევა კახეთს. – შამქორის ომი. – საქართველოს საზღვრების გაფართოება. – ბოლოსტიკის ომი. – ტრაპიზონის იმპერიის დაარსება. – დავით სოსლანის სიკვდილი. – არდებილის სულთნის თავდასხმა ანზე და არდებილის აკლება ქართველთაგან. – ლაშქრობა სპარსეთში. – ქვეყნის სიმდიდრე და კულტურული განვითარება. – თამარ მეფის პირადი ღირსებანი.

1. მეზობლების ასევე თამარის გამეფების

გამო. – თამარის გამეფებამ ფრთები შეასხა და იმედი მისცა ერთის მხრით გარეშე მტრებს, მეორე მხრით შინაურის წესებით უკმაყოფილოებს. გაიგეს თუ არა ქალის გამეფება საქართველოში, მტრებმა იწყეს მოურიდებლად

შემოსევა სხვადასხვა მხრითგან. მაგრამ ქართველებმა ყველგან შესაფერი პასუხი გასცეს მათ და დაარწმუნეს ისინი, რომ ქალის გამეფებას არაფერი ცვლილება არ

– 86 –

მოჰყოლია იმ წესებში, რომლებიც შემოდებული ჰქონდათ წინანდელს მეფეებს საზღვრების დასაცველად.

2. დიდებულთა არეულობა. – უფრო საშიში იყო შინაური განხეთქილება, რომელმაც იჩინა თავი თამარის

მეფობის პირველსავე წელს დიდებულთა შორის. დიდე-

ბულთა ერთმა ნაწილმა გამოაცხადა, აღარ დავემორჩილებით ზოგიერთს ძველს ხელისუფლებს, ისინი უნდა გამოცვლილ იქმნენ და ახლები დაინიშნენ ჩვენის არჩევითაო. ეს უკმაყოფილო დიდებულები იყვნენ დიდის გვარის შვილები და არ მოსწონდათ ის, რომ უმაღლესი სახელმწიფო თანამდებობანი ეჭირათ უგვარო პირებს.

მათს უკმაყოფილებას, მართლა, ჰქონდა ზოგიერთი საფუძველი, რადგან იყო მაგალითები იმისი, რომ ზოგს დიდი თანამდებობა ებარა, თუმცა შრომა აღარ შეეძლო, როგორც მაგალითად ყუბასარს, რომელსაც ეჭირა ამირსპასალრისა და მანდატურთ-უხუცესის თანამდებობანი,

იმ დროს როცა ფილენჯის გამო აღარ უვარგოდა არც ენა, არც ხელ-ფეხი; ზოგი უღირსად იყო ამალღებული უმაღლესს ხარისხამდე მეფის პირადის წყალობით, როგორც, მაგალითად, მსახურთუხუცესი **აფრიდონი**. ხსენებულმა დიდებულებმა და მათ ჩაგონებით ჯარმაც მოითხოვეს ამ ორის ხელისუფლის დამხობა და გადაყენება სამსახურითგან. თამარმა შეიწყნარა ეს მოთხოვნილება და ჩამოართვა ერთ-საც და მეორესაც თანამდებობა. ამ გარემოებამ გამოიწვია დიდებულთა შორის დიდი ქიშპი ადგილების დაჭერისა გამო და გაიმართა გაუთავებელი ინტრიგა.

ამ ქიშპობის დროს თავი იჩინა მეჭურჭლეთ-უხუცესმა **ყუთლუ-არსლანმა**. მართალია, ეს ხელისუფალი დიდის გვარის ჩამომავალი არ იყო, მაგრამ ამალღების სურვილი დიდი ჰქონდა. მან შეადგინა დიდებულთაგან

– 87 –

პარტია, მიიმხრო ლაშქარი და მოითხოვა, რომ თამარ მეფეს დაეთხოვნა სამსახურითგან ან გაეწესებინა მოხელეებად ისინი, რომელთაც დიდებულთა კრებული აღნი-

შნავდა. თვითონ ყუთლუ-არსლანმა მოინდომა თავისთვის

ამირ-სპასალარს ადგილი. თამარ მეფეს მეტად უცხოდ ეჩვენა ყუთლუ-არსლანს საქციელი და დანარჩენთ დიდებულთა რჩევით დააჭერინა იგი. მისმა მომხრე დიდე-

ბულებმა და ლაშქარმა მოინდომეს ძალით გაეთავისუფ-

ლებინათ ყუთლუ-არსლანი და კიდევაც აიღეს ხელში იარაღი; მაგრამ მათ დასაწყნარებლად თამარმა მიმართა მშვიდობიანს გზას – სიტყვიერს ჩაგონებას, რაიცა მიანდო ორს პატივცემულს მანდილოსანს – **ხვამაქ ცოქელს** და **კარავ ჯაყელს**. იმათ პირით მეფე დაჰპირდა აჯანყებულებს სრულს პატივებასა, თუ დაწყნარდებოდენ. გასჭრა მანდილოსნების მოლაპარაკებამ და დიდებულები

მივიდნენ თამართან პატივების სათხოვნელადა.

დიდებულთა საერთო მოთხოვნილების დასაკმაყოფილებლად თამარმა გამოაცხადა, რომ ხელისუფალთა დანიშვნას ისე, როგორც ყოვლისავე სახელმწიფო საქმის

გარდაწყვეტას, თვითონ-კი არ იკისრებდა მარტოდმარტო, არამედ ყველაფერში დაეკითხებოდა მთელის სახელმწიფოს დიდებულთა კრებულს. ამნაირად თამარ მეფემ უარ-ჰყო თვითმპყრობელობა, რომელსაც იცავდენ და ესწრაფოდნენ მისი წინაპრები და თავისი უფლება განსაზღვრა დიდებულთა კრებულით. ამ წესის მიხედვით, დიდებულთა კრებულმა აარჩია ახალი ხელისუფალნი, რომელნიც მინისტრების თანამდებობას ასრულებდნენ: მწიგნობართ-უხუცესად და ჭყონდიდლად **ანტონ გელოვანი**, ამირსპასალარად **სარგის მხარგმელი**, მანდატურთ-უხუცესად **ჭიაბერი**, მსახურთუხუცესად **ვარდან დადია**-

– 88 –

ნი, მეჭურჭლეთ-უხუცესად **კახაბერ ვარდანძე**, რახად **მარუშიანი**, ამილახორად **გამრეკელ თორელი**. ამ ხელისუფლების საშუალებით თამარი ასრულებდა ყოველს სახელმწიფო საქმეს. ისინი, როგორც დიდებულები, მონაწილეობას იღებდნენ დიდებულთა ბჭობაში. დიდებულთა კრებული ერთის მხრით იხილავდა და იწონებდა მეფის წინადადებას, მეორე მხრით თავის საკუთარს აზრს უდგენდა მეფეს შესასრულებლად.

3. თამარის დაქორწინება გიორგი რუსზე. –

ამ ცვლილების მოხდენის შემდეგ დიდებულთა კრებულმა პირველ საზრუნავს საგნად გაიხადა თამარისთვის საქმროს მოძებნა და მისი დაქორწინება. საქართველოს სამეფო გვარში აღარავინ იყო ისეთი, რომ ტახტის მემკვიდრის უფლება ჰქონოდა. ამიტომ საჭირო იყო თამარის მალე გათხოვება, რომ მემკვიდრე გასჩენოდა. ბევრი იფიქრეს დიდებულებმა, აიღ-დაიღეს და ბოლოს საუკეთესო საქმროდ თამარისათვის რუსის დიდის მთავრის ანდრიას შვილი **გიორგი** სცნეს. იმ დროს გიორგი ყივჩაყეთში ცხოვრობდა, რადგანაც განდევნილი იყო რუსეთითგან მის ბიძის ვსევოლოდის მიერ. გარეგნობით ძალიან მოეწონათ დიდებულებს გიორგი რუსი და

წინადადება მისცეს თამარს, იგი შეერთო ქმრად. თამარი

არ დაკმაყოფილდა საქმროს მოსაწონის გარეგნობით და სთხოვა დიდებულებს, დაეცადნათ იმ დრომდე, ვიდრე კარგად გაიცნობდენ გიორგი რუსის ხასიათს და ზნეობასა. დიდებულებმა შეუძლებელად სცნეს დაცდა და სთხოვეს თამარს, დაუყოვნებლად დაეწერა ჯვარი. ამასვე ურჩევდა თამარს მისი მამიდა რუსუდანი. თამარი იძულებული შეიქმნა მისთხოვებოდა გიორგი რუსს თავის სურვილის წინააღმდეგ (1185 წ.).

– 89 –

4. გიორგი რუსის სიავე და მისი განდევნა.

– გიორგი რუსი ვერ გამოდგა რიგიანი კაცი. მართალია, მამაცი იყო და კარგი მხედართმთავარი, მაგრამ მასთან ლოთი და უზნეოც. ბევრს ეცადა თამარი მოეშლევინებინა გიორგი რუსისთვის ცუდი ქცევა, მაგრამ ვერას გახდა. ამიტომ სრულებით ხელი აიღო ბოლოს და აღარ იკარებდა. ამ ყოფაში გაატარა თამარმა ორწელიწად-ნახევარი. ნახეს დიდებულებმა, რომ მათი გარიგებული საქმე ცუდად გათავდა, ძალად შერთული ქმარი არ გამოდგა სასურველი თამარისათვის და მემკვიდრე, რომლისთვისაც ისე დაჟინებით მოინდომეს თა-

მარის ქორწინება, არ გაუჩნდათ. ამიტომ დაადგინეს თამარი გიორგის განშორებოდა' გიორგი რუსი საქართველოთგან კონსტანტინოპოლს გაისტუმრეს (1188 წ.).

5. თამარის მეორედ დაქორწინება. – ახლა მე-

ორე საქმროს ძებნას შეუდგნენ დიდებულები თამარისათვის. თამარის ხელის მამიებელნი ბევრნი იყვნენ როგორც ქართველთა შორის, ისე უცხო ხელმწიფეთა შორის. ამ ჯერობაზედ დიდებულები აღარ მოიქცნენ ისე თავნებად, როგორც პირველად: თამარის საქმროდ იმისთანა კაცის ძებნა დაიწყეს, რომ თვით თამარისთვისაც მოსაწონი ყოფილიყო. ასეთს საქმროდ სცნეს ოსეთის მთავრის შვილი დავით სოსლანი, რომელიც როგორც ბაგრატიონთა გვარისშვილი და შორეული ნათესავი, შვილობილად ჰყავდა გაზრდილი თამარის მამიდას რუ-

სუდანს თვითონ თამართან ერთად. დიდებულთა ასეთი

არჩევა, როგორც თავის გულის წადილის შესაფერი, მიიღო

თამარმა და ჯვარიც დაიწერა დავით სოსლანზედ (1189 წ.).

6. ამბოხება დავით სოსლანის წინააღმდეგ. –

დავით სოსლანმა რაღაცა ჯერ კიდევ გამოურკვეველს

მიზეზით ვერ დააკმაყოფილა დიდებულთა ერთი ნაწილი.

უკმაყოფილო დიდებულებმა მოახდინეს შეთქმულობა, რომ გიორგი რუსი დაებრუნებინათ საქართველოში, რო-

გორც თამარის კანონიერი ქმარი, და დავით სოსლანი თამარისაგან განეშორებინათ. მათის ჩაგონებით გიორგი რუსი საქართველოში შემოვიდა. სამცხის ერისთავი გუზან აბულასანიძე საზღვარზედ მიეგება და გადაიყვანა იმე-

რეთში. მთელის იმიერ-საქართველოს ერისთავები შეიკრიბნენ თავიანთის ლაშქრით გეგუთში. აქ მათ გიორგი რუსი გამოაცხადეს თამარის კანონიერს ქმრად და და-

ადგინეს ძალით გაემეფებინათ. განდგომილთა ჯარი ორს

ნაწილად გაიყო. ერთი ნაწილი თვით გიორგი რუსის წინამძღოლობით გადმოვიდა ქართლში, მეორე ვარდან დადიანის წინამძღოლობით სამცხეში. ორივე ნაწილი ერთს დროს უნდა მოსდგომოდა ტფილისს. გიორგი რუსი

თავისის ჯარით მოვიდა გორამდის და იქ დაბანაკდა.

აქედგან შეუთვალა ქართლისა და კახეთის დიდებულებს,

რომ მიმხრობოდნენ მას. ვარდან დადიანს განზრახვა ჰქონდა გაეველო სამცხე, მიემხრო ჯავახეთი და სომხეთი და შემდეგ თრიალეთის მხრით დასცემოდა ტფილისს.

თამარ მეფემ თავის ერთგულის დიდებულების რჩევით ვარდან დადიანის ჯარის წინამძღვე სამცხეში გაგზავნა ჯარი ამირ-სპასალარის გამრეკელის წინამძღოლობით. მოხდა ბრძოლა განდგომილებსა და თამარის ჯარს შორის ნიალის ველზედ, სადაც განდგომილები დამარცხდნენ. ეს ამბავი რომ გაიგო გორში გიორგი რუსმა, მაშინვე უკან გაბრუნდა; ასე რომ მის წინამძღვე ჯარით წასულს დავით სოსლანს ქართლში აღარავინ დახვდა განდგომილთაგანი.

ამგვარად დამარცხების შემდეგ განდგომილმა დი-

დებულებმა შეინანიეს თავიანთი საქციელი და მიმართეს თამარს თხოვნით, რომ ეპატივებინა. სვანეთის დიდებულებმა-კი თვითონ გიორგი რუსი მიჰგვარეს თამარს

შეპყრობილი. თამარ მეფემ შეიწყალა ყველანი. გიორგი რუსი ხელმეორედ გაისტუმრეს საბერძნეთს (1190 წ.).

დიდებულების განდგომილებას შედეგად მოჰყვა ის, რომ

მეფეს დაუბრუნდა უფლება თვისის ნებით დაეჯილდო-

ვებინა ერთგული დიდებულები. თამარმა გამარჯვების შემდეგ დააწინაურა და დაასაჩუქრა დიდებულთა კრებულის დაუკითხავად ის დიდებულები, რომელთაც მო-

ნაწილეობა მიიღეს განდგომილთა წინამდევ ბრძოლაში.

7. დავით სოსლანის პირველი ლაშქრობანი. –

გამართლა დავით სოსლანმა იმედი იმ დიდებულებისა, რომელნიც თამარის ქმრად ნატრულობდნენ სამხედრო ნიჭის პატრონსა და მხნე მეომარსა. დამყარდა თუ არა ქვეყანაში მშვიდობიანობა გიორგი რუსის განდევნის შემდეგ, დავით სოსლანი ლაშქრობას შეუდგა მეზობელს ქვეყნებში. პირველი ლაშქრობა დავითის წინა-

მძლოლობით მოხდა 1192 წ., ტახტის მემკვიდრის გიორგი ლაშას დაბადების მცირე ხნის შემდეგ რანის (განჯის) ქვეყანაში, ქალაქ ბარდავის წინამდევ გაიმარჯვეს ქართველებმა. დავით სოსლანმა ახლად დაბადებულის გიორგის სადღეგრძელოდ 30,000 ტყვე გაათავისუფლა. ბარდავითგან დაბრუნებულმა დავითმა გაილაშქრა არზ-

რუმზედ, საიდგანაც აგრეთვე ძლევა-შემოსილი დაბრუნდა. როგორც ამ წელს, ისე შემდეგს 1193 წელსაც რავდენიმე ლაშქრობა გამოიარეს ქართველებმა და ყველ-

გან გაიმარჯვეს.

8. გიორგი რუსის შემოსევა კახეთს. – კონ-

სტანტინოპოლითგან გამოძევებული გიორგი რუსი 1194

– 92 –

წელს მოვიდა ადერბეჯანის ათაბაგთან და მფარველობა სთხოვა. ათაბაგმა საცხოვრებლად განჯა მიუჩინა, უეჭვე-

ლია, იმ აზრით, რომ იქითგან ინტრიგები გაემართა თამარისა და დავით სოსლანის წინამდევ. გიორგი რუსი ინტრიგას არ დასჯერდა და ძალაც იხმარა საქართველოს წინამდევ. შეაგროვა ჯარი და შემოესია კახეთს. მაგრამ კახეთის ერისთავი მარჯვედ დაუხვდა და დამარ-

ცხებული განდევნა უკან. ამ წლითგან აღარ იხსენიება გიორგი რუსი საქართველოს ისტორიაში.

9. შამქორის ომი. – დიდი ბრძოლა გადაიხდა საქართველომ სპარსელებთან 1195 წ. ამ წელს ადერბე-

ჟანის ათაბაგმა **ამირ-ბუბაქარმა** შეჰყარა დიდძალი ჯარი და გამოემართა საქართველოს წინამდევ. ათაბაგის ძმა **ამირ-მირანი** ამ დროს საქართველოში იმყოფებოდა და თამარს ევედრებოდა შემწეობას ძმის წინამდევ, რომელმაც მას წაართვა მისი სამფლობელო რანი. ქართველებიც ემზადებოდნენ მისთვის შემწეობის აღმოსაჩენად. რაკი შეიტყო მთავრობამ, რომ თვითონ ათაბაგი მოდიოდა საქართველოზედ, შეგროვილს ჯარს არ დასჯერდა და კიდევ მოიწვია ახალი ლაშქარი მთელის საქართველოთგან. ათის დღის შემდეგ ყველაფერი მზად

იყო ასამხედრებლად. ჯარს დავით სოსლანი წინამძღოლობდა. ქართველები შეხვდნენ სპარსელებს **შამქორის** ახლოს. გაიმართა მეტად ფიცხელი და გამამაგებელი ბრძოლა ორისავე მხრით. ქართველების გაუტეხავობამ, და მოხერხებულობამ სძლია მძლავრს მტერს და გააქცია.

მისი ავლადიდება მთლად ქართველებს დარჩათ. **შამქო-**

რს დაჭერის შემდეგ ქართველები მივიდნენ განჯას, ქალაქის მცხოვრებლები წინ გამოეგებნენ ქართველებს, გამოუცხადეს მორჩილება და მშვიდობა სთხოვეს. თამარ-

– 93 –

მა რანის სულთნად დაადგინა ისევ ამირ-მირანი, რომელ-

მაც მორჩილება შეჰფიცა და თავს იდვა ხარკის ძლევა.

10. საქართველოს საზღვრების გაფართოება. –

სახელმწიფოს საზღვრების გამაგრების საჭიროება და მე-

ზობელის მძლავრის მტრების – სპარსების და თურქების ალაგმვის სურვილი აიძულებდა საქართველოს მთავ-

რობას საზღვრად მდებარე ქვეყნებისა და ციხეების დაჭერას. ამნაირად დაიჭირეს ქართველებმა შირვანი კასპის ზღვამდე, რანი არეზის ნაპირებამდე და ყარსის ციხე მისის მიდამოებით. ქართველების ყოველი წინ გადადგმული ნაბიჯი იწვევდა ახალის ნაბიჯის გადადგმას, რადგან ისეთი ბუნებრივი საზღვარი არ იყო, რომ შეეჩერებინა ძლევამოსილი წინმსვლელი ქართველები-სა. ეს გარემოებაკი მეორე მხრით იწვევდა მეზობელს სახელმწიფოებში შეურიგებელს მტრობას ქართველების მიმართ და სურვილს სამაგიეროს გადახდისას. ასეთის მტრობით იყო გამოწვეული, მაგალითად, ამხედრება იკონიისა და მცირე-აზიის სულთნის **ნუქარდინისა** საქართველოს წინამდევ.

11. ბოლოსტიკის ომი. – 1202 წ. ნუქარდინ

სულთანმა დიდძალი ჯარი შეაგროვა, მათიანის თქმით 400,000 კაცი, და ამხედრდა საქართველოზედ გამოსალაშქრებლად. წინდაწინვე გამოუგზავნა თამარ მეფეს თავხედი და შეურაცხმყოფელი წერილი, რომლითგანაცა

სჩანდა, რომ ნუქარდინს არავითარი ეჭვი არა ჰქონდა გამარჯვებისა. ნუქარდინი ემუქრებოდა თამარ მეფეს მთელის საქართველოს შემუსვრას თუ თავისის ნებით არ დაემორჩილებოდა მას და არ მიიღებდა ისლამს. მიიღეს თუ არა წერილში, საქართველოს მთავრობა მაშინვე მზადებას შეუდგა. დავით სოსლანის წინამძღოლობით

– 94 –

ქართველი ლაშქარი ბასიანისკენ გაემართა ნუქარდინის დასახვედრად. თვით თამარ მეფემ მიაცილა ჯარი ვარძიამდე. გამარჯვების სრული მოიმედე თურქები ბასიანში დაბანაკებულიყვნენ ბოლოსტიკის მინდორზედ. ქართველები სწრაფად გაემურნენ მათკენ და მოულოდნელად დაესხნენ თავსა. გაიმართა ცხარე ბრძო-

ლა. შუა ბრძოლის დროს ქართველებმა ორის მხრით შემოუარეს მტერსა და დაუშინეს მარცხნივაც და მარჯვნივაც. მტრის ჯარი შეირყა და გაიქცა. ქართველები დაედევნენ გაქცეულებსა და ბევრი დახოცეს და დაატყვევეს.

12. ტრაპიზონის იმპერიის დაარსება. – ბოლოსტიკის გამარჯვების შემდეგ ქართველების ძალა და სიმაგრე საგრძნობელი შეიქნა ყველა მეზობლებისათვისა და

აზრდაც აღარავის მოსდიოდა მის წინამდეგ შებრძოლება. პირ-იქით ყველანი მასთან კარგის განწყობილების დაჭერასა და მის მფარველობის ქვეშ ყოფნასა ცდილობდნენ. საქართველოს მფარველობით ისარგებლა ბიზანტიის იმპერატორის შვილისშვილმა ალექსი კომნენოსმა: ჯვაროსნებმა რომ ბიზანტია დაიჭირეს და მის ადგილას ლათინთა იმპერია დააარსეს, თამარის ნათესავმა

კომნენოსმა თამარის დახმარებით დაიჭირა შავის ზღვის

პირად მდებარე ქვეყნები და ქალაქები და დააარსა ტრაპიზონის იმპერია (1204 წ.).

13. დავით სოსლანის სიკვდილი. – 1907 წ.

გარდაიცვალა დავით სოსლანი და დასტოვა ორი შვილი – ვაჟი გიორგი-ლაშა, თხუთმეტის წლისა, და ასული რუსუდანი, თოთხმეტის წლისა. თამარ მეფემ გიორგი ლაშა ამავე წელს აკურთხებინა მეფედ და თანაზიარი გაიხადა სახელმწიფო საქმეებში.

14. არდებილის სულთანის თავდასხმა ანზე და

არდებილის აკლება ქართველთაგან. – როგორც

ვთქვით, ქართველთა ძლევამოსილებამ თითქმის ყველა მეზობელი სახელმწიფოები აიძულა საქართველოსთვის მოკრძალებით ეცქირათ. მაგრამ მეზობლებში იყვნენ ისე-

თებიც, რომლებიც ვერ შერიგებოდნენ საქართველოს ასეთს ამალეებასა და სიძულვილით დაბრმავებულნი მზად

იყვნენ ვნება მოეტანათ მისთვის, თუ დრო და შემთხვევა ხელს შეუწყობდათ. ასეთის გრძნობით აიხსნება **არდე-**

ბილის სულთანის თავხედი საქციელი. 1208 წ. ეს სულთანი მოულოდნელად შემოვიდა საქართველოს საზღვრებში, ზედ აღდგომა ღამეს დაეცა ანის ქალაქს, აიღო იგი, აიკლო და დიდის ალაფით დატვირთული სწრაფად

გაბრუნდა უკან. ადვილი წარმოსადგენია, რა საწყენიც იქნებოდა ქართველებისათვის არდებილის სულთანის ასე-

თი თავხედობა. მთავრობამ გარდასწყვიტა სამაგიეროს გა-

დახდა. ამირ-სპასალარის ზაქარია მხარგრძელის წინამძღოლობით ქართველებმა გაილაშქრეს და მოულოდნელად დაესხნენ არდებილის ქალაქს მუსულმანთა დღესასწაულის აიდის წინა ღამეს არდებილებს ახლა ისე-

თივე დღე დაადგათ, რაც ანელებს მათგან.

15. ლაშქრობა სპარსეთში.

– გარდა იმისა, რომ მტრების დამარცხება და უცხო ქვეყნების დაბყრობა საჭირო იყო საქართველოს პოლიტიკურის ძლიერების დამ-

ყარებისათვის, სასარგებლოც იყო კერძოდ ლაშქრისა და მის წინამძღოლთათვის იმითი, რომ ალაფის ნაწილი მათი იყო. რაც უფრო ხშირი იყო ლაშქრობა, მით უფრო ბევრსა შოულობდნენ ძლევამოსილი მეომრები და მათი წინამძღოლები. ამიტომაც გასაკვირველი არ არის, რომ პირადის ინტერესებით აღძრული და თავის ძალ-

ღონის მოიმედე ლაშქარი ნატრობდა და თხოულობდა ლაშქრობას მაშინაც-კი, როცა ეს საჭირო არ იყო თვით ქვეყნის პოლიტიკურის ძლიერებისათვის. ასე მოხდა 1210

წელს, როდესაც ჯარის წინამძღოლებმა სთხოვეს თამარ

მეფეს, ნება მიეცათ გაელაშქრათ მთელს სპარსეთზედ. მართალია, ამ ლაშქრობის საჭიროებას სახელმწიფოს გაძლიერებით ასაბუთებდნენ: განიცდიან სპარსელები და

შეიგნებენ, რა ძალა აქვთ ქართველებსაო, მაგრამ უფრო ნამდვილი მიზეზი ალაფის შოვნის სურვილი იყო. თამარ მეფემ ჯარის წინამძღოლთა თხოვნის განხილვა დიდებულთა კრებას მიანდო. ყველამ მოიწონა სპარსეთ-

ში გალაშქრების განზრახვა და დაადგინეს კიდევ შეესრუ-

ლებინათ. ზაქარია ამირ-სპასალარის მხარგრძელის წინამ-

ძღოლობით ქართველთა დიდი ჯარი სპარსეთში შევიდა

და მთლად გაიარა ეს ქვეყანა იმ გზით, რომელზედაც მდე-

ბარეობენ ქალაქები მარანდი, თავრიზი, მანა, ზანგანი, ყაზმინი, რომგვარი და გურგანი. ამ ქალაქებმა ზოგმა უომრად, ზოგმა წინაამდებობის გაწევის შემდეგ მორჩილება გამოუცხადეს და მისცეს ხარკი ქართველებს. ჯარს უფრო შორს უნდოდა წასვლა, მაგრამ რადგანაც დიდი ალაფი იშოვა, მეტად ძნელი იყო მისი თან ტარება, ამიტომ უკან გამობრუნდა. გურგანით-

გან ქართველები დაუბრკოლებლად დაბრუნდნენ საქარ-

თველოში იმავე გზით, რომლითაც გაიარეს. ეჭვი არ არის,

ეს ლაშქრობა მჭევრმეტყველურად დადადებს, თუ რავდენად ძლიერი იყო თამარ მეფის დროინდელი საქართველო პოლიტიკურად.

16 ქვეყნის სიმდიდრე და კულტურული განვითარება. – პოლიტიკურმა ძლიერებამ და ხალხში დატრიალებულმა სიმდიდრემ კულტურულად ააღორძინა

საქართველო. აჰყვავდა ვაჭრობა, მეურნეობა, ხელოსნობა. გამდიდრებული სახელმწიფო ხაზინა სიმდიდრეს გზებისა და ხიდების აშენებაზედ, არხებისა და რუების გაყვანაზედ, საყდარ-მონასტრებისა და ციხესიმაგრეების

აგებაზედ, სასწავლებლების გამართვაზედ, საავადმყოფო-

ებისა და სამადლო სახლების დაარსებაზედ ხმარობდა. ქართულმა ლიტერატურამაც უმაღლესს ხარისხამდე მიაღ-

წია. საუკეთესო წარმომადგენელი ძველის საერო მწერ-

ლობისა უკვდავი შოთა რუსათაველიც სწორედ ამ დროსა ცხოვრობდა. მას მხარს უმშვენიებდნენ ჩახრუხაძე და სარგის ომოგველი.

17. თამარ მეფის პირადი ღირსება. – 1213 წ.

გარდაიცვალა თამარ მეფე, რომლის ხსოვნაც დღესაც უკვდავია ქართველს ერში, არა მარტო იმიტომ, რომ მის მეფობაში გაძლიერდა საქართველო, არამედ იმიტომაც, რომ პირადად კეთილი და სათნოიანი ადამიანი იყო. მის კეთილს გულს ხალხი უსაზღვროდ უყვარდა და

არაფერი შურდა ღარიბ-ღატაკთა და ობოლთა ბედის შე-

სამსუბუქებლად, მთელს თავის სიმდიდრეს თამარი ქველ-

მოქმედებასა და საქვეყნო საქმეებს ახმარებდა, თვითონ-კი ცხოვრობდა უბრალოდ და ქრისტიანულად. მის

უმანკო გულს არ უდგებოდა არავითარი გავლენა ინტრიგისა, მლიქვნელობისა და პირადობისა. სახელმწიფო საქმეებში იგი ხელმძღვანელობდა მხოლოდ ქვეყნის სარ-

გებლობითა და სურვილით. ამ ღირსებათათვის საქართ-

ველოს ეკლესიამ თამარი ნეტართა შორის ჩარიცხა და მის ხსოვნის დღედ 1 მაისი დაადგინა.

XII

საქართველო თამარ მეფის შვილების დროს.

გიორგი ლაშას პირადი თვისებანი. – განჯის გადგომა და დაწყნარება. – საქართველოს სიძლიერე. – თათრების გამოჩენა. – თათრების შემოსევა საქართველოში და მათი განდევნა. – გიორგი ლაშას სიკვდილი და რუსუდანის გამეფება. – ჯალალ-ედინი და პირველი ბრძოლა მასთან. – ჯალალ-ედინის წინადადება რუსუდანის შერთვის შესახებ. – ჯალალ-ედინი საქართველოში. – რუსუდანის მეცადინეობა თავის შვილის გამეფებისათვის. – ამიერსაქართველოს დაჭერა თათრებისაგან. – რუსუდანის მიმართვა პაპისადმი შემწეობისათვის და შვილის გაგზავნა თათრების ყენთან მეფედ დასამტკიცებლად.

1. გიორგი ლაშას პირადი თვისებანი. – თამარის შემდეგ საქართველოში გამეფდა მისი ერთად-ერთი ვაჟი გიორგი ლაშა (1213 წ.). ბუნებით გიორგი იყო გონიერი და მამაცი, მაგრამ ცუდის აღზრდის გამო იმას ჰქონდა შეთვისებული ბევრი ცუდი ნაკლულევანება. იყო მეტად უზრუნველი, თავნება და გართობისა და ქეიფის

მოყვარული.

2. განჯის გადგომა და დაწყნარება. – მეფის გამოცვლით მოინდომეს ესარგებლათ განჯელებმა, რომლებიც თვით თამარის მეფობაშიაც კი მზად იყვნენ მუდამ თავი დაეხწიათ საქართველოსაგან დამოკიდებულე-

ბისათვის. 1214 წ. განჯელებმა არ გაუგზავნეს გიორგი ლაშას დაწესებული გადასახადი. მთავრობამ განჯის მო-

სამორჩილებლად გადაწყვიტა გალაშქრება. ამ ლაშქრობაში მიიღო მონაწილეობა თვით გიორგი ლაშამაც. ქართველი ჯარი მიადგა განჯის ქალაქს და ალყა შემოარტყა. ქალაქის გარემოცვამ დიდხანს გასტანა. განჯელები ძალიან გამაგრებულიყვნენ და მხნედ უხვდებოდნენ ქართველებს ქალაქის ხან ერთს, ხან მეორე კართან.

ერთს დღეს გიორგი ლაშამ ოთხი-ათასის კაცის ამარად

– 99 –

შემოუარა ქალაქს დასაზვერავად. განჯელებმა შენიშნეს მეფე მცირე ჯარით, გააღეს კარი და შეებნენ გიორგი ლაშას. თუმცა განჯელების რიცხვი ათი-ათასამდე იყო, ქართველები მაინც მარჯვედ შეებრძოლნენ. დამარცხებულმა განჯელებმა თავი შეაფარეს ქალაქის გალავანს. ამისთანა გაბედულის და საშიშის შეტაკებისათვის დიდე-

ბულებმა საყვედური გამოუცხადეს გიორგი ლაშას. ახალ-

გაზდა მეფე იძულებული იყო თავისი ბრალი აღეარებინა და ბოდში მოეხადნა დიდებულების წინაშე. გიორგი ლაშას თავხედურს საქციელს ის კარგი შედეგი მოჰყვა, რომ განჯელებმა დაჰკარგეს გამაგრების ყოველი იმედი და პატარა ხანს უკან შემოუთვალეს ქართველებს,

რომ მიეღოთ შეწერილი გადასახადი და სხვა ძღვენი.

განჯელების ამ დამარცხებამ გაუმაგრა ყველას რწმენა, რომ საქართველოს სამხედრო ძალა ისეთივე უძლეველი

იყო, როგორც თამარის დროს. ამ რწმენის არსებობის დასამტკიცებლად ჩვენ მოვიყვანთ აქ ერთს შემთხვევას, რომელსაც გადმოგვცემს ევროპელი ისტორიკოსი სანუტი.

3. საქართველოს სიძლიერე. – 1218 წ., როდე-

საც იერუსალიმის **ჯვაროსნები** გარს ადგნენ **დამიეტის** ქალაქს და უნდოდათ მისი აღება, **დამასკის** მფლობელი **კორედინი** გაემართა თვით იერუსალიმის ასაღებად. გიორ-

გი ლაშამ ამ ამბის გაგებაზე შეუთვალა კორედინს, არ

გაებედნა იერუსალიმზე ლაშქრობა. ჯვაროსნებმა დამიეტის ალების შემდეგ სთხოვეს გიორგი ლაშას, რომ შემწეობა აღ- მოეჩინა მათთვის თვით დამასკის ან რომლისამე სხვა ქალა- ქის დაპყრობით. გიორგი მეფე ჯვაროსნების თხოვნისამებრ კიდევ ემზადებოდა მათ საშველად, მაგრამ თავის გან- ზრახვის შესრულება ველარ მოასწრო, რადგან საქართ- ველოს მოულოდნელად გამოუჩნდა ახალი მტერი, რო-

– 100 –

მელმაც ქართველებს აფიქრებინა უფრო თავიანთ თავის დაცვაზე, ვიდრე სხვების მიშველებაზე.

4. თათრების გამოჩენა. – თამარ მეფის უკანა- სკნელს წლებში საქართველოს აღმოსავლეთით, თეთრის ზღვის გაღმა მოხდა დიდი ამბავი, რომელსაც თან მოჰყვა უდიდესი შედეგი მთელის აზიისთვის, ნახევარ- ევრო- პისთვის და კერძოდ საქართველოსთვის. ეს ამბავი არის **თათართა წვრილ-წვრილს ტომების შეერთება და და- არსება ჩინგიზ-ყაენის მიერ უძლიერესის სახელმწიფოსი** (1202 წ.).

თათართა სხვადასხვა ტომების ერთს სახელმწიფოდ შეერთების შემდეგ ჩინგიზ-ყაენმა იწყო სხვადასხვა ქვეყ- ნების დაპყრობა. პირველად დაიპყრო ჩრდილოეთი ჩი- ნეთი, შემდეგ გამობრუნდა ირანისაკენ. 1220 წ. ჩინ- გიზ-ყაენმა საშინლად დაამარცხა **ხვარაზმის** მამაცი სულთან **ჯალალ-ედინი** და შეუსია ჯარი მთელს სპარსეთს. თათრების ჯარმა გამოიარა მთელი ირანი და მოადგა ჩვენის ქვეყნის საზღვრებსაც იმავე წლის გა- სულს. თათრების ქვეყანა ისე შორს იყო და ისე სწრა- ფად მოხდა მათი გაძლიერება, რომ ქართველებმა ვერ მოასწრეს თავის დროზე ამის შეტყობა, ამიტომ თათრე- ბის გამოჩენა საქართველოს საზღვრებზე მოულოდნე- ლი იყო.

1220 წლის გასულს თათრები მულანის მინდვრებ- ში დაბანაკდნენ ზამთრის გასატარებლად და აქედგან შემოუსიეს საქართველოს 20,000 კაცი. რაოდენად უც- ნობნი იყვნენ თათრები ქართველებისთვის იქითგან ჩანს, რომ სარწმუნოებით წარმართი თათრები მათ ქრისტიანებად მიაჩნდათ. ამ ცრუ წარმოდგენისა გამო საქართველოში შემოსეულს თათრებს ბევრგან ხალხი

მიეგება წინ შემოსილის მღვდლების წინამძღოლობით ჯვრებითა და ხატებითურთ. საქართველოს მთავრობა სრულებით არ ელოდა თათრების ასეთს შემოსევას და ამიტომ ვერავითარი წინამდებეობა გაუწია. თათრებმა აიკლეს საზღვრების ახლო მდებარე ადგილები და გაბრუნდნენ უკანვე მულანს.

5. თათრების შემოსევა საქართველოში და მათი განდევნა. – თათრების გამოჩენამ ჩააფიქრა გიორგი ლაშა და მისი მათვრობა. ახლა იმათ დაინახეს, რომ ახალი მტერი არ ჰგავდა საქართველოს ძველს და კარგად ცნობილს მტრებს. ცხადი იყო, რომ ეს ახლად გამოჩენილი ხალხი მეტად მამაცი და მხნე მეომრები იყვნენ, მათი ომიანობის წესი და ხერხი სულ სხვა იყო. ამიტომ ქართველები შეუდგნენ მზადებას თათრების საკვლავოდ დასახვედრად. გიორგი მეფემ გამართა მოლაპარაკება მეზობელს სახელმწიფოებთან, რომ შეერთებულიყვნენ საერთო მტრის მოსაგერებლად. ადირბეჯანის ათაბაგმა **უზბეკმა** და ქელათის მეფემ **მელიქ-აშრაფმა** მიიღეს გიორგი ლაშას წინადადება და დაჰპირდნენ მასთან შეერთებას მომავალს გაზაფხულზე თათრებთან შესაბრძოლებლად, რადგან ეგონათ, რომ თათრები ზამთარში არ ილაშქრებდნენ, მაგრამ მოკავშირეებს იმედი არ გაუმართლდათ. 1221 წლის იანვარში თათრები შემოვიდნენ მულანითგან საქართველოს არე-მარეში და დაიწყეს აკლება-აოხრება.

გიორგი ლაშამ ამ გზობით თათრების წინამდებე გაგზავნა კარგა დიდი ჯარი – 60 თუ 80 ათასი კაცი. უეჭველია, თათართა რიცხვი უფრო მეტი უნდა ყოფილიყო. თათრებმა ქართველები დაამარცხეს ბერდუჯის ნაპირას და სდიეს სამშვილდემდე. ამ დამარცხების შემ-

დეგ საქართველოს მთავრობა ხელახლა შეუდგა მზადებას და ახალის ჯარის შეგროვებას თათრების გასადევნად. თათრებმა კი უფრო წინ წამოიწიეს, ტფილისამდე მოვიდნენ და იწყეს მიდამოების აკლება-აოხრება. ქართველებს ახლა შესწავლილი ჰქონდათ თათრების ომიანობის წესი და ხერხი და ამიტომ ახლა უფრო მარჯვედ იგერებდნენ მათ და კიდევ ამარცხებდნენ. თათრებმა დაინახეს, რომ ქართველების დამორჩილება ძნელი იყო, რომ მათ ჰქონდათ საქმე მამაცს და მარჯვე ხალხთან.

ამიტომ ანებეს თავი საქართველოს და გავიდენ მის სამზღვრებითგან (1221 წ. მარტში). მართალია, დიდი ზიანი მოუტანეს საქართველოს თათრებმა, მაგრამ არც მათ დაუჯდათ იაფად თავიანთ შემოსევა. ქართველებმა დახოცეს 25,000-ამდე თათარი და ბევრიც ტყვედ ჩაიგდეს. საქართველოთგან გასვლის შემდეგ თათრები გაემართნენ შირვანისკენ და იქითგან გადავიდნენ კავკასიის იქით – ყივჩაყეთში.

ამნაირად გაიარა თათართა შემოსევამ და საქართველო ისევ ძველებურს პირობებში დარჩა. გიორგი ლაშამ აღადგინა თავის სამეფოს ძლიერების სახელი. მეზობელი სახელმწიფოები ისევ უწინდელის მოწიწებით და მოკრძალებით უცქეროდენ საქართველოს.

6. გიორგი ლაშას სიკვდილი და რუსუდანის გამეფება. – გიორგი ლაშა გადაიცვალა 1223 წ. 18 იანვარს და დატოვა ერთად-ერთი შვილი, ჯერ კიდევ სრულებით ყმაწვილი **დავით**. სამეფო ტახტი ანდერძით დაუტოვა თავის დას რესუდანს იმ პირობით, რომ შემდეგ მეფობა გადაეცა მის შვილის დავითისათვის, როდე-
საც იგი მოიწიფებოდა.

რუსუდანიც თავის ზნეობით ისევ დაბლა იდგა,

– 103 –

როგორც მისი ძმა გიორგი ლაშა. მეტად ამპარტავანი და ვნებათა ამყოლი, არ ერიდებოდა არავითარს საშუალებას, ოღონდ კი დაეკმაყოფილებინა თავის პირადი ინტერესი და სიამოვნების ჟინი.

პირველს ორს წელიწადს რუსუდანმა იმეფა მშვიდობიანად. საქართველო სავსებით სარგებლობდა იმ ძლიერებით, რომელიც შეძენილი ჰქონდა მას წინა დრო-

ებში. თათრების შემოსევამ გიორგი ლაშას დროს გრიგალივით გაიარა და ყველას ეგონა, რომ აღარავითარი საშიშროება მოელოდა საქართველოს. რუსუდან და მისი მთავრობა ახლა იმის ფიქრს შეუდგენ, რომ გაეხორციელებინათ გიორგი ლაშას განძრახვა ჯვაროსნულის ლაშქრობის გამართვის შესახებ პალესტინის დასახსნელად. ამის შესახებ რუსუდანმა მისწერა კიდევ წერილი პაპს **ჰონორიოს** და ეკითხებოდა, როდის წამოვა სალაშქროდ იმპერატორი ფრიდრიხი, რომ ჩვენც მაშინ გავილაშქროთო. მაგრამ არც რუსუდანს დასცალდა ამ განძრახვის განხორციელება, რადგან საქართველოს ხელახლა მოევლინა მძლავრი მტერი. ეს იყო ხვარაზმის სულ-

თანი **ჯალალ-ედინი**.

7. ჯალალედინი და პირველი ბრძოლა მას-

თან. – თათრებისგან შევიწროებულმა ჯალალედინმა და-
მორჩილებას თავის ქვეყნის მიტოვება ამჯობინა. იმან
გამოუცხადა თავის ქვეშევრდომებს, ვისაც არ გინდათ
თათრების მონობა, გამომყეთ დასავლეთისკენ, სხვა
ქვეყა-
ნა დავიჭიროთ და იქ დავმკვიდრდეთო. ეს წინადადება
ბევრმა მიიღო და აუარებელი მეომარი ცოლშვილით
გამოჰყვა მას. ამ ჯარით ჯალალედინი მოვიდა ადირ-
ბეჟანს და აქედგან შემოვიდა საქართველოს არე-მარეში
(1225 წ.).

– 104 –

ამ ამბის გაგონებაზე ძალიან დაფაცურდნენ ქართ-
ველები. რუსუდან მეფემ და მისმა დიდებულებმა გადა-
წყვიტეს მკაცრი წინაამდებობა გაეწიათ ხვარაზმელე-
ბისათვის. ამირ-სპასალარის და ათაბაგის **ივანე მხარ-
გრძელის** წინამძღოლობით გაემართა ქართველი ჯარი
ჯალალ-ედინისკენ, რომელიც დაბანაკებული იყო გარ-
ნოსში .აქ მოხდა შეტაკება ქართველებისა და ხვარაზმე-
ლებისა. სამწუხაროდ ჯარის წინამძღოლი ივანე მხარ-
გრძელი პირადის მტრობით თავის დროზე არ
მიეშველა
მოწინავე ჯარს, რომელსაც ხელმძღვანელობდნენ ძმანი
შალვა და ივანე ახალციხელები. ამის გამო მოწინავე
ჯარი დამარცხდა და მის შემდეგ სხვა ჯარიც შეშინე-
ბული უკან გამობრუნდა. ამ ბრძოლას ის შედეგი მოჰ-
ყვა, რომ ხვარაზმელები შეჩერდნენ და წინ აღარ წამო-
უდგამთ ფეხი. ჯალალედინმა თავის სამოქმედო ნია-
დაგად გახადა ადირბეჟანი და იქითგან ორის წლის გან-
მავლობაში მხოლოდ დასარბევად თუ გამოგზავნიდა
ხოლ-

მე ჯარს საქართველოს სამძღვრებზე,

**8. ჯალალ-ედინის წინადადება რუსუდანის
შერთვის შესახებ.** – თათრებისაგან გამოქცეულს და
ადირბეჟანში დაბინავებულს ჯალალედინს არ შეეძლო
თავის თავი უშიშარს მდგომარეობაში წარმოედგინა. ის
ხედავდა, რომ თათრების წინმსვლელობას ვერაფერი
აკავებდა და რომ მალე მას ახალს ბინაზედაც მოსძებ-
ნიდნენ. რომ ზურგი გაემაგრებინა თათრების
წინაამდევ,

ჯალალედინმა მოლაპარაკება გამართა საქართველოს
ახალს ამირ-სპასალართან **ავაგ მხარგრძელთან** (ივანეს
შვილია) იმის შესახებ, რომ რუსუდანი მისთხოვებოდა
მას და შეერთებულის ძალით შებრძოლებოდნენ ხვარაზ-
მელები და ქართველები საერთო მტრებს – თათრებს.

– 105 –

ცხადია, ამ საშუალებით ჯალალ-ედინს უნდოდა მშვიდობიანად დაეპყრო საქართველო და ბინა მოეკიდნა თავის ხალხით ჩვენს ქვეყანაში, როგორც ჩვენის მეფის მეუღლეს. თქმა არ უნდა, ამისთანა წინადადებას საქართველოს მთავრობა არ შეიწყნარებდა. რუსუდანისაგან უარის მიღების შემდეგ ჯალალედინმა დაინახა, რომ ქართველთაგან ის ვერავითარს დახმარებას მიიღებდა თათრების წინამძღვრ და ამიტომ გადაწყვიტა საქართვე-

ლოს ძალით დაჭერა და მაში გამაგრება.

9. ჯალალ-ედინი საქართველოში. – ჯალალ-ედინმა დასძრა თავისი ჯარი და გამოემართა ტფილისისაკენ 1227 წ. ამ ამბის გაგონებაზე რუსუდანმა დასტოვა ტფილისი და გაემართა ქუთაისისკენ. ტფილისი გაამაგრეს ქართველებმა და შიგ ჩააყენეს მცველი ჯარი. აგრეთვე გაამაგრეს ყველა ციხე-ქალაქები, ხოლო ხალხი შეეფარა სიმაგრეებს. ტფილისისკენ მომავალი ჯალალ-

ედინი შეუბრალებლად იკლებდა ყველაფერს, რაც გზაში ხვდებოდა. ტფილისთან ფიცხელი წინამძღვრობა გაუწიეს ქართველებმა ხვარაზმელებს. მაგრამ შინაურმა გამცემლებმა – ტფილისში მცხოვრებმა სპარსებმა მეორე დღეს გაუღეს დალატით ქალაქის კარი ჯალალ-ედინს და შეუშვეს მისი ჯარი. ქართველი მცველი ჯარი ცხარე ბრძოლის შემდეგ გამაგრდა ავლაბარში. მაგრამ მალე მას მოუვიდა ქუთაისითგან ბრძანება, რომ მიეტევებინა ქალაქის ეს ნაწილიც და უკან დაეხია.

გამხეცებული ჯალალ-ედინი შეტად უდიერად მოეკიდა ტფილისის მცხოვრებლებს. ქალაქი გააცარცვინა თავის ჯარს, დააწვევინა სახლები, დაახოცინა აუარებელი ხალხი და გააუპატიურებინა ქალები. მან არ დაინდო ქართველთა სარწმუნოებრივი გრძნობაც-კი. სიონის

ტაძრის გუმბათი დააქცევინა, მის ადგილას ტახტი დაადგმევინა და იმაზედ დამჯდარი სტკბებოდა ქალაქის აოხრების სურათით. გასცა ბრძანება, რომ ქართველებს, ვინც ცოცხალი გადარჩა, ერთგულობაზე შეეფიცნათ მისთვის და მის ნიშნად მიეღოთ მაჰმადიანობა. ვინც ამას არ შეასრულებდა, ახოცვინებდა. ქართველთა მომეტებულმა ნაწილმა არ შეასრულა ასეთი ბრძანება და დასდო თავი ეროვნულის და სარწმუნოებრივის თავისუფლებისათვის.

ტფილისის აოხრების შემდეგ ჯალალედინმა დაგზავნა ჯარის რაზმები ჩვენის ქვეყნის სხვადასხვა კუთხეების მოსარბევად და ასაკლებად. ხვარაზმელების მის-

ვლას ყოველს სოფელსა და ქალაქში თან მოსდევდა ცარცვა, სახლების წვა, ხალხის ცემა-ტყეპა და ხოცვა, ქალების გაუპატიურება და ერთგულობაზე დაფიცება მაჰმადიანობის მიღებინებით. ასე გააოხრა და დააწიოკა ჯალალ-ედინმა მთელი აღმოსავლეთი საქართველო: კა-

ხეთი, ქართლი, სომხეთი, ჯავახეთი, სამცხე, ტაო, კარნიფორი და ანის არე-მარე. ამ სიმხეცით ჯალალედინს უნდოდა დაეშინებინა ქართველობა და საუკუნოდ ხელი

აეღებინებინა თავისუფლებისადმი მისწრაფებაზე.

საქართველოს მთავრობამ, ქუთაისში გახიზნულმა, ვერა მოახერხა-რა, რომ წინამდევობა გაეწია ხვარაზმელებისათვის აღმოსავლეთ-საქართველოში. მხოლოდ დასავლეთი საქართველო გაამაგრა და არ უშვებდა იქ მტერს. ასე გაიარა სამმა წელმა. 1230 წ. ჯალალ-ედინმა შეიტყო, რომ თათრის დიდი ჯარი მოდიოდა დასავლეთისაკენ. თათრების შესაჩერებლად ჯალალ-ედინი გავიდა ტფილისითგან თავის ჯარით და მივიდა ადირბეჯანის სამძღვრებამდე, საითგანაც შეუთვალა ქელათის

– 107 –

ეფეს და ბაღდადის ხალიფას, რომ შეერთებოდენ მას და ერთად დახვედროდენ თათრებს. მათ არ მიიღეს ეს წინადადება და ჯალალ-ედინი ისევ უკან გამობრუნდა.

ჯალალ-ედინის ტფილისითგან გასვლის შემდეგ ქართველებმა შეაგროვეს ჯარი და მოინდომეს ხვარაზმელების განდევნა საქართველოთგან. ქართველი ჯარი გორის ახლოს იყო თავმოყრილი, როდესაც გაიგეს ჯალალ-ედინის უკან გამობრუნება. ქართველები გაეშურენ მის შესახვედრად და შეებნენ მას ბოლნისის-ხევში. აქ ხელახლად დამარცხდენ ქართველები და ტფილისში დაბრუნებულმა ჯალალ-ედინმა ხელმეორედ ააოხრა აღ-

მოსავლეთი საქართველო.

მაგრამ ჯალალ-ედინი ვერ დატკბა თავის გამარჯვებით.

მალე საქართველოში შემოვიდნენ თათრები. ესენი პირველად მიადგენ განჯას და სამის დღის გარემოცვის შემდეგ აიღეს. აქედგან წამოვიდენ ტფილისისაკენ. ამის შემტყობმა ჯალალ-ედინმა მიანება ტფილისს თავი და თავის ჯარით გაეშურა მცირე-აზიისაკენ. თათრები უკან

გამოედევნენ. მისი ჯარი გაფანტ-გამოფანტეს და თითქმის მარტოდ დარჩენილი ჯალალ-ედინი თავის შეფარე-

ბას ქურთისტანის მთებში აპირებდა. ის, უეჭველია, თათრებს ტყვედ ჩაუვარდებოდა, ერთს ქურთს რომ არ

მოკლა ძილის დროს (1230 წ.).

10. რუსუდანის მეცადინეობა თავის შვილის გამეფებისთვის. – ჯალალ-ედინის გაქცევის შემდეგ რუსუდან მეფე ისევ ტფილისს დაბრუნდა. თათრები მცირე-აზიაში გაერთნენ ქვეყნების დაპყრობასა და ლაშქრობაში და საქართველო დროებით თავისუფალი შეიქნა მათ შემოსევისაგან. კარზედ მომდგარის მტრის შემოსევის შიშში მყოფი რუსუდანი შეუდგა იმის ზრუნვას,

– 108 –

რომ საქართველოს მეფის ტახტი დაუმტკიცებია თავის შვილის **დავითისათვის**. რუსუდანს ქმრად ჰყავდა სელჯუკი მოგითედინი, გაქრისტიანებული, რომელსაც სახელმწიფო საქმეებში არავითარი მნიშვნელობა არა ჰქონდა და რომელიც ძალიან დაბრიყვებული იყო მისგან. დავითის გარდა რუსუდანს ჰყავდა ქალი, სახელად **თამარი**. 1234 წ. რუსუდანმა სამეფო გვირგვინი უკურთხა თავის მცირეწლოვანს შვილს. მაგრამ ეს არ კმაროდა მის უზრუნველსაყოფელად. მეფობის უფლება იმაზედ მეტი ჰქონდა გიორგი ლაშას შვილს დავითს. თავის გულითადის სურვილის მისაღწევად რუსუდანმა გადაწყვიტა თავის ძმისწულის დაღუპვა. ამ აზრით მან გაუგზავნა იგი თავის ასულის თამარის ქმარს იკონიის სულთანს **ყიასდინს**, რომელსაც სთხოვა თან მისი მოკვლა. როდესაც ყიასდინმა არ შეასრულა მისი მხეცური სურვილში, რუსუდანმა გამართა ისეთი ჯოჯოხეთური ინტრიგა ძმისწულის წინააღმდეგ, რომ ყიასდინმა საპყრო-

ბოლუში ჩააგდებინა იგი.

11. ამიერ-საქართველოს დაჭერა თათრებისაგან. – ამ დროს თათრებმა საქართველოსთვისაც მოიცალეს და დაიწყეს შემოსევა ჩვენს ქვეყანაში. გულ-გატეხილმა და დამაბუნებულმა საქართველოს მთავრობამ ვედარ მოახერხა საკმარისის ჯარის შეგროვება თათრების მოსაგერებლად. რუსუდან მეფემ მიატოვა ტფილისი

და გადავიდა ქუთაისს. ამიერ-საქართველოს დიდებულე-

ბი თავ-თავიანთ სიმაგრეებში გამაგრდენ. თათრები მიე-

სიენ ციხე-ქალაქებს. ვინც თავის ნებით ემორჩილებოდა, ჰპირდებოდენ ხელშეუხებლობას და თავის მამულზედვე დატევებას. ზოგან დაპირებით, ზოგან ძალით თათრებმა რამდენსამე წელიწადში დაიჭირეს მთელი

– 109 –

ამიერ-საქართველო. თათრებმა მოსთხოვეს დამორჩილე-

ბა რუსუდან მეფესაც, მაგრამ ვერ გასჭრა მათმა არც მუქარამ და არც დაპირებამ: რუსუდანი მტკიცედ იდგა უარზე, იმიერ-საქართველოში გამაგრებული. თათრებმა ვერ მოახერხეს ამ ქვეყნის ძალით დაჭერა. თათრები ქართველებს და რუსუდან მეფეს მორჩილების ნიშნად ორს რასმე სთხოვდენ: გადასახადს ფულად და ჯარს სალაშქროდ. სხვაფრივ ცხოვრებასა და მართვა-გამგეობაში უტოვებდენ სრულს დამოუკიდებლობას.

12. რუსუდანის მიმართვა პაპისადმი შემწეობისათვის და შვილის გაგზავნა თათრების ყაენთან მეფედ დასამტკიცებლად. – თათრების განდევნის

საშუალების ძებნის დროს რუსუდან მეფეს აზრად მოუვიდა, შემწეობა ეთხოვნა ევროპიელებისათვის და წერილიც მისწერა ამის შესახებ პაპს გრიგოლ მეცხრეს. პაპმა პასუხად შემოუთვალა 1240 წელს, რომ მას არ შეეძლო არავითარის შემწეობის აღმოჩენა, რადგან თითონაც მეტად გაჭირებულს მდგომარეობაში იყო მუსულმანთა და მწვალებელთაგან.

ევროპელთაგან შემწეობის იმედის დაკარგვის შემდეგ რუსუდანმა შეუთვალა თათრებს, რომ იგი დაემორჩილებოდა თათართა მფლობელობას, თუ მის შვილს

დავითს სცნობდენ საქართველოს მეფედ (1241 წ.). თათრებმა უპასუხეს, რომ საქართველოს მეფედ სცნობენ მის შვილს, თუ გაგზავნიდა მათთან. ამ პასუხის მიღების შემდეგ რუსუდანი წავიდა ტფილისს და თან წაიყვანა შვილი. ტფილისითგან დავითი გაგზავნა ბარდავს თათრის ნოინებთან (მთავრებთან) 1242 წ. ნოინებმა დავითი გაისტუმრეს ყაენთან **ყარაყორუმში**. დავითის ყაენთან გაგზავნის შემდეგ რუსუდანს შეეშინდა,

– 110 –

მეც არ შემიპყრან თათრებმაო და ამიტომ მიატოვა კიდეც ტფილისი და გადასახლდა ხელახლად ქუთაისს.

რუსუდანი ვერ მოესწრო თავის შვილის დაბრუნებას ყარაყორუმითგან. იმის მაგიერ, რომ დავითი მალე დაებრუნებინა უკან, ყაენმა დასტოვა თავისთან და არავინ იცოდა, როდის გაისტუმრებდა. ამ ამბავმა ძალიან შეაწუხა რუსუდანი. შვილის დაბრუნების მოლოდინში მწუხარე რუსუდანი ავად გახდა და გადაიცვალა 1245 წ.

XIII

საქართველოს შინაური ცხოვრება მეთორმეტე საუკუნეში.

საქართველოს ძლიერების ხანა და ამ დროს შინაურის ცხოვრების ცვლა. – სოციალი წეს-წყობილება. – სამოქალაქო და სამხედრო მართვა-გამგეობა. – სამღვდლოება და საეკლესიო წეს-წყობილება. – გონების განვითარება. – მონასტრების ღვაწლი. – არაბების და სპარსების განათლების გავლენა. – ეკონომიური მდგომარეობა.

1. საქართველოს ძლიერების ხანა და ამ დროს შინაურის ცხოვრების ცვლა. – თათრების შემოსევით გათავდა ის ხანა საქართველოს ისტორიისა, რომელ-

საც ჰქვიან ძლიერების ხანა. ეს ხანა დაიწყო საუკუნის დასაწყისს და გათავდა XIII საუკ. მეორე მეოთხედში. პოლიტიკურის მდგომარეობის ცვლილებასთან იცვალა აგრეთვე შინაურის ცხოვრების წეს-წყობილება, რომელიც მკაფიოდ გამოირკვა XII საუკუნეში. ამიტომ რაც ითქმის მეთორმეტე საუკუნის შესახებ, იგი შეეხება ცოტად თუ ბევრად მთელს ამ ხანას.

2. სოციალი წეს-წყობილება. – საქართველოს სოციალი წეს-წყობილება მეთორმეტე საუკუნეში წარ-

– 111 –

მოადგენს შემდეგს სურათს. მთელის ერის თავში იდგა და ქვეყნის პატრონი იყო **მეფე**, რომელიც მართავდა სამეფოს. მას მოსდევდენ **აზნაურები**, რომელნიც ორს წყებად იყოფებოდნენ: იყვნენ **დიდებული აზნაურები**, რომელნიც იწოდებოდნენ მოკლედ **დიდებულებად**, და **დაბალი აზნაურები**, რომელნიც იწოდებოდნენ პირდაპირ **აზნაურებად**. დიდებულები მეფის უწარჩინებულესნი პირნი იყვენ ქვეყანაში, მასთან ერთად იღებდენ მონაწილეობას სამეფოს საქმეთა მართვაში, მასთან ერთად ზრუნავდენ ქვეყნის სიკეთისათვის და ასრულებდენ უმაღლესის ხელისუფლების და ერისთავე-

ბის თანამდებობას. აზნაურები პირდაპირ მონაწილეობას არ იღებდენ სამეფოს მართვაში, მაგრამ დიდს სამსახურს უწევდენ მას თავიანთ პირადის შრომით და სის-

ხლით. ისინი შეადგენდენ ცხენოსანს ჯარს, მეციხოვნობას სწევდენ დაპყრობილს ციხე-ქალაქებში და ასრულებ-

დენ დაბალს ხელისუფლობას.

აზნაურებს მოსდევდენ **გლეხები**. ესენი იყვენ მიწის შემმუშავებელნი და ყოველნაირის ხარჯისა და ბეგარის გადამხდელები და თან მეომრებიც, როდესაც სამშობლო

გაჭირვებაში ჩავარდებოდა ანუ საჭირო იქნებოდა სამ-

შობლოს დიდებისათვის გალაშქრება.

ეს სამი წოდება დიდებულთა, აზნაურთა და გლეხთა, თუმცა მემკვიდრეობითი იყო, მაინც ერთითგან მეორეში გადასვლა ხშირად ხდებოდა. გლეხი აზნაურდებო-

და და აზნაური დიდებულდებოდა რაიმე ღვაწლისათვის.

აგრეთვე დიდებული უბრალო აზნაურის ხარისხზე იქვე-

ითებდა და აზნაური გლეხად იქცეოდა რაიმე დანაშაულის გამო.

- 112 -

ამ სამს წოდებასთან სამეფოში იყო კიდევ მეოთხე წოდება – სასულიერო, რომელიც თითქო ცალკე სამეფოს წამოადგენდა ისეთისავე იერარქიით, როგორც იყო

საერო უწყებაში. უმაღლესი მეფის მსგავსი ადგილი ეკავა კათოლიკოსს, დიდებულებისა მთავარეპისკოპოზებს

და ეპისკოპოზებს, მათ შემდეგ აზნაურის მსგავსი ადგილი ეჭირათ მონასტრის წინამძღვრებს და ქორ-ეპისკოპოზებს, ხოლო სულ დაბალი ადგილი ეკავათ ხუცესებს, მღვდლებს და დიაკვნებს და აგრეთვე უბრალო ბერებს.

იყო კიდევ ერთი მცირე რიცხოვანი წოდება, რომელსაც დიდი მნიშვნელობა არა ჰქონდა საქართველოში. ესენი იყვნენ მოქალაქენი, შემდგარნი ორის წყებისაგან: მდიდარის ვაჭრებისაგან და მეწვრილმანეხელოსან-

თაგან.

მეფე ითვლებოდა სამეფოს პატრონად და მთელი მიწა-წყალი მის საკუთრებად. ამ მიწას ამუშავებდენ გლე-

ხები და მეფეს სამაგიეროდ უხდიდენ ხარჯს და ბეგარას.

მეფისაგან აზნაურებს ჰქონდა მიცემული სასარგებლოდ და სარჩოდ მამული იმ გლეხებით, რომელნიც ამ მამულ-

ზე ცხოვრობდენ. მამულის მფლობელობასთან ერთად მეფისაგან დათმობილი ჰქონდათ აზნაურებს მომეტებუ-

ლი ნაწილი გლეხის სამსახურისა. დიდებულებსაც აგრეთ-

ვე ჰქონდათ მიცემული მეფისაგან დიდი მამული მასზედ

მცხოვრების გლეხებით და აზნაურებით, რომელნიც მეფის სამსახურის მომეტებულს ნაწილს დიდებულს უწევ-

დენ.

ამნაირად ერთის მხრით მიწის მფლობელობა, მეორე მხრით მეფის სამსახური ჰქმნიდა საქართველოს მაშინდელს სოციალს წეს-წყობილებას. მეფე იყო ბატონი, სხვები იყვნენ- მისი ყმები. უწარჩინებულესი მეფის ყმები

- 113 -

იყვენ დიდებულები, რომელთაც ეჭირათ მამული და დაქვემდებარებული ჰყავდათ ამ მამულის მოსარგებლე გლეხები და აზნაურები. უკანასკნელნი ან მეფეს ექვემდებარებოდნენ პირდაპირ, ან რომელსამე დიდებულს. ერთსაც და მეორე შემთხვევაშიაც აზნაურებს ექვემდებარებოდნენ გლეხები, რომელნიც მათ მამულზედ ცხოვრობდნენ. ბოლოს იყვენ გლეხები, რომელნიც ცხოვრობდნენ ან პირდაპირ მეფის მამულზე, ან პირდაპირ დიდებულისაზე, ან აზნაურისაზე, რომელიც თავის მხრით ან პირდაპირ მეფის ყმა იყო, ან დიდებულისა. ამიტომ გლეხი იყო ოთხნაირი: 1) პირდაპირ მეფის ყმა, 2) სამეფო აზნაურის ყმა, 3) დიდებულის ყმა და 4) დიდებულის აზნაურის ყმა. აზნაური ორნაირი იყო: 1) პირდაპირ მეფის ყმა და 2) დიდებულის ყმა. დიდებული

პირდაპირ მეფის ყმად ითვლებოდა. ხოლო ყველანი საერთოდ მეფის ყმებად ითვლებოდნენ.

დიდებულის ვალდებულება მეფის წინაშე მდგომარეობდა იმაში, რომ მას მეფის ბძანებისამებრ უნდა მოეკრიფა თავის საყმოში ჯარი აზნაურთა და გლეხთაგან და გამოსულიყო სალაშქროდ. ასეთივე ვალდებულება აწვა მეფის აზნაურს. დიდებულის აზნაური კი დიდებუ-

ლის მოთხოვნილებისამებრ უნდა გამოსულიყო თავის გლეხებით დიდებულის დროშის ქვეშ საბრძოლელად. მეფის ყმა გლეხები ვალდებული იყვენ, როგორც პირადის სალაშქრო სამსახურით, ისე ხარჯის ძლევიტ და ბეგარის გადახდით. დიდებულის გლეხი მოვალე იყო დი-

დებულისთვის ეძლია ხარჯი, ეწია ბეგარა და გაჰყოლოდა

სალაშქროდ მის მოთხოვნილებისამებრ. ასეთსავე სამსახურს უწევდა აზნაურს მისი გლეხი. დიდებულის გლეხე-

ბი, ისე როგორც აზნაურისა, პირდაპირის ბატონის სამსა-

- 114 -

ხურის გარდა, მოვალენი იყვენ ზოგიერთი ხარჯი და

ბეგარა ეხადათ მეფისთვისაც.

ასეთივე დამოკიდებულება არსებობდა სასულიერო უწყებაში. კათოლიკოზს და მცხეთის ეკკლესიას ჰქონდა დიდი მამულები, რომლებზედაც მოსახლობდნენ გლეხე-

ბი და აზნაურები. პირველს შემთხვევაში გლეხები და აზნაურები ითვლებოდნენ საკათოლიკოზო ან მცხეთის ყმებად, მეორე შემთხვევაში ისინი იწოდებოდნენ სამონასტრო ყმებად. მათი დამოკიდებულება კათოლიკოზისა

და მონასტრისაგან ისეთივე იყო, როგორც დიდებულისა და აზნაურისაგან.

მეფეს შეეძლო, თუ საჭიროდ დაინახავდა, საერთო სარგებლობისათვის ან დასასჯელად, წაერთმია მამული დიდებულისთვის ან სამეფო აზნაურისთვის ზედმოსახლე

გლეხებითურთ და მიეცა ან სხვა დიდებულისა და აზნა-

ურისათვის, ან ეკკლესიისათვის. თუ მეფე უდანაშაულოდ ართმევდა დიდებულს ან აზნაურს, ჩვეულებრივ სხვაფრივ აკმაყოფილებდა მას ახალის მამულის მიცემით

სამაგიეროდ.

დიდებულებს და აზნაურებს შეეძლოთ თავიანთ მამულის გაყიდვა ან გაჩუქება, მაგრამ ყოველთვის მეფის თანხმობა უნდა აეღოთ.

მოქალაქეები ექვემდებარებოდნენ ან პირდაპირ მეფეს ან რომელსამე გამოჩენილს დიდებულს, რომელსაც აძლევდნენ ისინი ხარჯს და სალაშქროდ სამსახურს უწევ-

დნენ.

3. სამოქალაქო და სამხედრო მართვა-გამ-

გეობა. – მეფედ ხდებოდა ჩვეულებრივ მეფის უფროსი ვაჟიშვილი, რომელსაც მეფე თავისსავე სიცოცხლეში აცხადებდა მეფედ ანუ, უკეთ რომ ვთქვათ, მემკვიდრედ.

ასე მოიქცა გიორგი II დავით აღმაშენებლის შესახებ, გიორგი III თამარის შესახებ და თამარი გიორგი ლაშას შესახებ. მხოლოდ რაიმე გარემოება უნდა ყოფილიყო, რომ მამას ტახტი გამოეწირა თავის უფროსის ვაჟისთვის და მიეცა შემდეგისთვის. ასეთი შემთხვევა მოხდა დიმიტ-

რის მეფობაში, როდესაც დიმიტრიმ უპირატესობა მიანიჭა უმცროსს შვილს გიორგის და ამით უფროსი შვილი დავითი ძალიან გაანაწყენა, რამაც გამოიწვია რევოლუცია, რომლის შედეგი იყო დიმიტრის გადადგომა და

დავითის გამეფება. თუ საკუთარი ვაჟი ან მახლობელი ნათესავი ვაჟი არ ეყოლებოდა მეფეს, მეფობა გადადიოდა ქალიშვილზე. თავის სიცოცხლეში მეფედ გამოცხადებულს შვილს მეფე ადგამდა გვირგვინს და ასრულებ-

და ცერემონიას დიდებულთა თანადასწრებით. ისიც მამას-

თან ერთად იწოდებოდა მეფედ, მაგრამ ნამდვილად კი წარ მეფობდა.

მეფედ შვილის გამოცხადება მამისავე სიცოცხლეში უდრიდა მემკვიდრის დანიშვნას, რომელიც ახლანდელს

დროშია მიღებული. ამნაირად წინდაწინვე მეფედ დანიშნული ადვილად და დაუბრკოლებლად იჭერდა მამის

სიკვდილის შემდეგ ტახტსა. ამ ნამდვილს გამეფებას მეფე იხდიდა დიდის ამბით და ცერემონიით. იკრიბებოდნენ

დიდებულები სამეფოს ყველა კუთხითგან, თავს იყრიდა

ჯარი, შემდგარი აზნაურთა და გლეხთაგან და მათ წინ ხდებოდა დაგვირგვინება და ტახტზედ ასვლა. მთავარეპისკოპოზი ადგამდა მეფეს თავზე გვირგვინს, დიდებუ-

ლები აცმევდნენ პორფირს, ზეზს, ფესვედს და ბისონს, არტყამდნენ ხმალს, აძლევდნენ ხელში სკიპტრას. ამის შემ-

დეგ მეფე ადიოდა ტახტზე და ამბობდა სიტყვას. ამ შემ-

- 116 -

თხვევის გამო იმართებოდა ნადიმი და მეფის ხაზინითგან

აძლევდნენ საჩუქრებს და მოწყალებას.

მეფე ხშირად იწოდებოდა შვიდის სამეფოს მეფედ და მისი სამეფო შვიდის სამეფოსაგან შემდგარად, რის გამოც მეფე იხსენიებდა მეფეთ-მეფეთ. ეს ტიტული ნამდვილის გამომთქმელი არ იყო. ის იყო გადმოღებული არაბთაგან., რომელთა ხალიფის საბძანებელი ითვლე-

ბოდა შვიდის სამეფოსაგან შემდგარად და ხალიფის ტიტულიც იყო შვიდის სამეფოს მბძანებელი.

მართალია, მეფე ითვლებოდა უმაღლესს გამგებლად ქვეყნისა, მაგრამ ის არ იყო ერთადერთი გადამწყვეტი საქმისა და განუსაზღვრელის უფლების მექონი. დიდებულთა დაუკითხავად და მოუწონებლად ნაბიჯს ვერ გადასდგამდა. რა საქმეც უნდა ყოფილყო, თუ სამეფოსათვის რამე მნიშვნელობა ჰქონდა, დიდებულების ყრილობა უნდა გაემართა და იმათთვის ეკითხა, მოესმინა,

მათი აზრი და შემდეგ მიეღო უმეტესობის აზრი, თუმცა ხანდახან უმცირესობის აზრსაც არჩევდა და თავის პასუ-

ხის გების ქვეშ იქცეოდა. მაგრამ ეს ძალიან იშვიათად მოხდებოდა ხოლმე. ხელისუფლებსაც კი მეფე დიდებულ-

თა რჩევით ნიშნავდა და თვით ლაშქრობის დროსაც მეფეს, როგორც უმთავრესს ჯარის წინამძღოლს, დიდებულები მყავდა მრჩევლებად.

სახელმწიფოე საქმეების სამართავად მეფეს ჰყავდა ხელისუფლები. ყველაზე დიდი ხელისუფალი იყო მწიგ-

ნობართუხუცესი (სახელმწიფო საქმეების უმაღლესი გამ-

გებელი), შემდეგ ამირ-სპასალარი (ჯარის უფროსი წინამძღოლი), მას მოსდევდნ მსახურთუხუცესი (ციხეების და სალაშქრო იარაღის გამგებელი), მანდატურთუხუცესი (პოლიციის უფროსი), მეჭურჭლეთუხუცესი

- 117 -

(სამეფო ხაზინის და ქონების უფროსი გამგებელი), მეჯინიბეთუხუცესი და სხ. ამათ ებარათ მთელის სამეფოს საერთო საქმეები და მეფის მახლობელნი და მუდამ თანამხლებელნი იყვნ. სამეფო გაყოფილი იყო საერისთავოებად და ყველა საერისთავოში თვითო ერის-

თავი იჯდა, რომელიც მეფის მოალაგე იყო. საერისთავოები იყო: ქართლისა, კახეთისა, ერეთისა, რაჭა-თავკვერისა, სვანეთისა, გურიისა, ეგრისისა, აფხაზეთისა, სამცხისა, კლარჯეთისა. ტფილისში იყო განსაკუთრებუ-

ლი მოხელე ქალაქისა და მის არე-მარის მმართველად, რომელსაც ერქვა ტფილისისა და ქართლის ამირა.

სამხედრო წესიერება საკმაოდ განვითარებული იყო მეთორმეტე საუკუნეში. ყოველი ქართველი, რა წოდებისაც უნდა ყოფილიყო, მოვალე იყო საომრად გამოსულიყო და მეომრად გადაქცეულიყო. მეომრები შეადგენდნ სპასა ანუ ლაშქარს. ლაშქარი გაყოფილი იყო რაზმებად, რომელთაც ჰყავდათ უფროსნი – სპასპეტები. ჯარის ნაწილის უფროსი იწოდებოდა სპასალარად, ხოლო მთავარ-უფროსი მთელის საქართველოს ჯარისა ამირ-

სპასალარად.

ქართველთა გარდა ჯარი სდგებოდა უცხოთაგანაც, რომელნიც მოწვეულ იქნებოდნ ხოლმე ჯამაგირით, მაგალ., ოსები, ყივჩაყები, ვარანგები, და ტყვეებად წამოყვანილთ და გაქრისტიანებულთ მუსულმანთაგან. უკა-

ნასკნელთაგან შემდგარი ჯარი იწოდებოდა მონასპად.

გალაშქრების დროს ჯარს თან მისდევდა სპასალარისა და სპასპეტის გარდა ეპისკოპოზი ჭყონდიდელი და

ჯვარის-მტვირთველი. ის ჯარი, რომელიც მეფეს ახლდა და იცავდა მას, იწოდებოდა ტაძრეულთა ჯარად.

– 118 –

ჯარი, რომელსაც აყენებდენ ციხეებში დასაცველად, იწოდებოდა ციხოვანად. ციხის უფროსს ერქვა ციხის პატრონი. ომის დაწყების წინად ჯარს აწყობდენ ამნაირად: წინამბრძოლად აყენებდენ სამხრეთის საქართველოს

მკვიდრთ, მემარჯვენედ იმიერ-საქართველოს მკვიდრთ და

მემარცხენედ ამიერ-საქართველოს მკვიდრთ. ჯარი ორნაირი იყო: ცხენოსანი და ქვეითი.

იარალი ჰქონდათ ქართველებს: ფარი, მახვილი, წათი, ხმალი, ოროლი, შვილდ-ისარი, შუბი და ლახვარი. სამხედრო ჩაცმულობა: ჯაჭვი და მუზარადი. საომარი მოწყობილობა იყო ფილაკავანი, მოსაგერებელი – სხარტი და ხანდაკი.

საომარი საკრავები იყო: სპილენძ-ჭური, ბუკი, ქოსი და წინწილა.

4. სამღვდელთა და საეკლესიო წეს-წყობილება.

ბილება. – საქართველოს ეკლესიის უფროსი იყო კათოლიკოზი ანუ პატრიარქი, რომელსაც ირჩევდა მეფე დიდებულების დაკითხვით მთავარ-ეპისკოპოზთაგან. თუმ-

ცა ის ემორჩილებოდა მეფეს, მაგრამ პატივი კი მეფისა ჰქონდა მინიჭებული და დიდს მონაწილეობას იღებდა სამეფოს გამგეობაში დიდებულებთან ერთად. კათოლიკოზის შემდეგ იყვენ მთავარ-ეპისკოპოზები და ეპისკოპოზები, რომელნიც მართავდენ ცალკე მაზრებს, საეპისკოპოზოებად წოდებულებს. კათოლიკოზად და ეპისკოპოზებად ჩვეულებრივ დიდებულთაგანნი ხდებოდენ. ეპისკოპოზებს მოსდევდენ ქორ-ეპისკოპოზები და წინამ-

ძღვრები მონასტრებისა. სულ ბოლოს იდგენ ხუცესნი, მღვდელნი და დიაკონნი. ბერობაში ამათ უდრიდენ მონაზონები და მეუღაბნოეები. დიდი პატივი ჰქონდათ აგ-

რეთვე ქორ-ეპისკოპოზებს და წინამძღვრებს, რომელნიც

– 119 –

აგრეთვე დიდებულთა და აზნაურთაგანნი იყვენ. მაგრამ

არც ხუცესნი და დიაკონნი იყვენ დაჩაგრულნი, თუმცა ისინი მომეტებულად გლეხ-კაცთაგანნი იყვენ. ისინი გათა-

ვისუფლებულნი იყვენ ყოველგვარის ხარჯისა და ბეგრისაგან.

ეპისკოპოზებს ეძლეოდათ სახელი იმ ადგილისაგან, სადაც იყო მათი კათედრა, მაგ. ჭყონდიდელი (ჭყონდიდში), ქუთათელი (ქუთაისში), აწყვერელი (აწყვერში),

ტბელი (ტბეთში), ბანელი (ბანაში), ბედიელი (ბედიამში), იყალთოელი (იყალთოში), ურბნელი (ურბნისში), მროველი (როისში).

სასულიერო სამსახურის გარდა ეპისკოპოზები საერო გამგეობაშიაც იღებდენ მონაწილეობას და ხან სამხედრო თანამდებობაც ეპყრათ. დიდებულთა რჩევაში მონაწილეობას იღებდენ და ლაშქრობაშიაც, თუ თითონ არ წინამძღვრობდენ, მეფეს თან დასდევდენ და რჩევას აძლევენ. ხოლო ჭყონდიდელი მუდამ მეფის მახ-

ლობელი იყო და მწიგნობართ-უხუცესობას ასრულებდა.

სამძიმო საეკლესიო საქმეების გადასაწყვეტად ხშირად მეფე და კათოლიკოზი მართავდენ საეკლესიო კრებას, სადაც იღებდენ მონაწილეობას კათოლიკოზი, ეპისკოპოზები, ქორეპისკოპოზები, წინამძღვრები, მონა-

ზონები, ხუცესები და მეუდაბნოეები.

5. გონებრივი განვითარება. – პოლიტიკურს განვითარებასთან მეთორმეტე საუკუნეში საქართველო გავი-

თარდა გონებრივადაც. ეს განვითარება მზადდებოდა და ფეხს იდგამდა ადრითგანვე, როდესაც გამრავლდა ქართველთა მონასტრები უცხოეთში, სადაც ბერები თარგმნიდენ ბერძნულითგან, სირიულითგან და სომხურით-

გან როგორც საღვთო წერილის წიგნებს, ისე ყოველ-

სავე საღვთისმეტყველო, საფილოსოფოსო და სამეცნიერო ნაწერებს.

ამგვარს მწერლობასთან ერთად ქართველები ბერძნულს ენაზედ ცნობილობდენ აგრეთვე ძველის წარმარ-

თობის დროის მწერლობას და ეცნობოდენ ბიზანტიის სამართალს, საზოგადო ცხოვრებას და ხელოვნებას – მხატვრობას, არქიტექტურას და სხვათა. ხოლო მეთორ-

მეტე საუკუნის გამრიელებულის სამეფოს მთავრობამ საგანგებო ყურადღება მიაქცია საბერძნეთის განათლების შეთვისებას და გადმოღებას საქართველოში. ამ აზრით დავით აღმაშენებელმა გაგზავნა საბერძნეთში 40 ყმაწვილი კაცი, რომელთაც შეისწავლეს საბერძნეთის მწერლობა, მეცნიერება და გადმოიტანეს საქართველოში. დავითის კვალს, უეჭველია, მისდევდენ ამ საქმეში სხვა მეფეებიც და საბერძნეთში ყმაწვილის კაცების გზავნით ხელს უწყობდენ ბიზანტიის განათლების გადმოტანას საქართველოში.

6. მონასტრების ღვაწლი. – მეთორმეტე საუკუნეშიაც, როგორც წინადაც, მოღვაწეობდენ უცხოეთში ქართველთაგან დაარსებული მონასტრები, სადაც ბერები განაგრძობდენ თავიანთ შრომას და თარგმნიდენ თუ თავად ადგენდენ და გადაწერით ავრცელებდენ სხვადა-

სხვა შინაარსის წიგნებს. ამისთანა მოღვაწეობისათვის მეფეები უხვად სწირავდენ ამ მონასტრებს და გასავითარებლადც სწორედ იქა ჰგზავნიდენ ყმაწვილს კაცებს.

უცხოეთში ამ საუკუნეში იყვენ შემდეგი ქართველთა მონასტრები: ათონისა, კონსტანტინოპოლისა (რომანასი), კვიპრისა, შავიმთისა (ანტიოქიაში), იერუსალიმისა, სინასი და სხ.

უცხო ქვეყნებში აშენებულის ქართველთა მონასტ-

– 121 –

რების მსგავსად საქართველოს მონასტრებიც ირჯებოდენ და მოღვაწეობდენ, სკოლებს მართავდენ და ზრდიდენ ყმაწვილებს. თვითონ დავით აღმაშენებელმა განგებ

დააარსა გელათის მონასტერი იმ აზრით, რომ გამხდარი-

ყო, ათონის მონასტრის მსგავსად, განათლების გამავრცელებლად საქართველოში.

7. არაბების და სპარსების განათლების გავლენა. – საბერძნეთისა და საქრისტიანო აზიის გარდა საქართველოს გავითარებაზე დიდი გავლენა ჰქონდა, როგორც წინა საუკუნეში ისე მეთორმეტეში, მაჰმადიანს აზიასაც – არაბებსა და სპარსებს. საუკუნოებრივი კულტურული კავშირი სპარსეთთან, ცოტა ხნით შეწყვეტილი ქრისტიანობის მიღების პირველს ხანებში, არ შეიძლებოდა არ განახლებულიყო შემდეგში, თუმცა, რა თქმაა,

მუდამ ეს კავშირი ქრისტიანობის კონტროლს ქვეშ იქნებოდა. მეთორმეტე საუკუნეში კი მუსულმანთა ერთა

კულტურა, მათი მეცნიერება და მწერლობა ისე ძლიერი შეიქნა, რომ ქართველები, თუმცა სულით და გულით ქრისტიანები, მაინც არ ერიდებოდნენ და ეწაფებოდნენ მათაც. ამის მაგალითს გვაძლევს თვით გვირგინოსანი მეფე დავით აღმაშენებელი, რომელიც არ ერიდებოდა და სწავლობდა ცნობის-მოყვარეობით მაჰმადინთა საღვთო

სჯულის – ყორანს. ექვს გარეშეა, რომ ქართველები ამ საუკუნეშიაც და წინადაც სწავლობდნენ არაბულს და სპარსულს ენებს, ცნობილობდნენ მათ მწერლობას და მეცნიერებას და ეცნობოდნენ მათ ისტორიას და ცხოვრებას. ამის საბუთად ჩვენ შეგვიძლიან დავასახელოთ როგორც ორგინალი, ისე თარგმანი თხზულებანი მეთორმეტე საუკუნისა: **ვეფხისტყაოსანი** რუსთაველისა, **აბდულ-მესია** შავთელისა, **თამარიანი** ჩახრუხადისა, **ვის-**

– 122 –

რამიანი სარგის თმოგველისა, **ამირან-დარეჯანიანი** მოსე

ხონელისა და სხვანი. პირველი სამი თხზულება, თუმცა ორიგინალი თხზულებანი არიან, მაინც წამოგვიდგენენ დიდს გავლენას არაბ-სპარსთა მწერლებისას და მეცნიერებისას, ხოლო დანარჩენნი ან თარგმნილნი არიან სპარსულითგან ან გადმოკეთებულნი და ამნაირად მომასწავებელნი სპარსეთის მწერლობის გავლენისა.

ამნაირად ქართველთა განათლება და კულტურა მეთორმეტე საუკუნეში იყო ორის ერთი-ერთმანერთის წინამდევის ელემენტის შეზავებულის გავლენის ქვეშ – ქრისტიანულისა და მუსულმანურისა.

8. ეკონომიური მდგომარეობა. – თუმცა ჩვენ

ბევრი არაფერი ცნობები გვაქვს ქართველის ერის ეკონომიურის მდგომარეობის შესახებ მეთორმეტე საუკუნეში, მაინც შეგვიძლიან ვიქონიოთ საზოგადო წამოდგენა მის შესახებ. წინა საუკუნის დამლევს საქართველო ძალიან დავარდნილი იყო ნივთიერად. 1080 წლითგან მოკიდებულმა თურქთა გამუდმებულმა შემოსევამ რაო-

დენისამე წლის გამავლობაში სულ ააფორიაქა ერის სიმდიდრე და ცეცხლს მისცა სოფლები და ქალაქები, ტყეები, ვენახები და დათესილი ჭირნახული. თურქებმა დაანგრეს ციხეები, სიმაგრეები, მონასტრები და საყდრები და მოიტაცეს რაც კი რამ ოქრო-ვერცხლი, ძვირფასი ქვები და ჭურჭელ-იარაღი ნახეს. გაწყდა აუარებელი რიცხვი ქართველთა და, ვინც გადარჩა, დიდს სიღარიბეში ჩავარდა.

მეთორმეტე საუკუნეში-კი სრულებით სხვა სურათს წამოადგენს საქართველოს ეკონომიური მდგომარეობა.

მთელის ამ საუკუნის გამავლობაში ქართველს ერს მტრის

შიში არა ჰქონია და ამიტომ იგი არხეინად და გულ-

– 123 –

მოდგინედ შრომობდა. უმთავრესი შრომა-კი მიწის შემუ-

შავება იყო. საქართველოს მადლიანი ნიადაგი კარგს ნაყოფს აძლევდა მშრომელს და ამიტომ ქართველს სარჩოც უხვად ჰქონდა. მშვიდობიანის შრომით ნაშოვნს სარჩოს ქართველობა უმატებდა ომიანობის დროის ნაშოვნს სიმდიდრეს. ქართველთა ყოველს გამარჯვებას თან

დიდის ალაფის შოვნა მოსდევდა. ომში ნაშოვნი ალაფი ამდიდრებდა ყველას: მეფის ხაზინას, დიდებულთ, აზნა-

ურთ და გლეხთა. ეკონომიურად მოღონიერებულმა და სასოება-მიცემულმა ქართველობამ ააშენა სოფლები, ქალაქები, მონასტრები და საყდრები, გაიყვანა გზები და არხები. ვინც-კი გამრჯელი და მკლავ-მაგარი იყო, ყველას

ჰქონდა სარჩო. ხოლო ვისაც რაიმე მიზეზით არ შეეძლო შრომა ან ომით სარჩოს შოვნა, უხვს მოწყალებას ღებულობდა მეფისა და დიდებულთაგან.

სიმდიდრის დატრიალების გამო აღებ-მიცემობაც გავითარდა. ეკონომიურად მოღონიერებამ გაამრავლა ქართველთა რიცხვი ისე, რომ მეცამეტე საუკუნის ნახევარში, მონგოლთა შემოსევის შემდეგ საქართველოში, მატიანის მოწმობით, 4,000,000 მკვიდრზე ნაკლები არ უნდა ყოფილიყო. თუ მაშინ ამდენი იყო, მეთორმეტე საუკუნის საქართველოს სამეფოში 8 ან 6 მილიონი მაინც იქნებოდა.

XIV

თათრების მფლობელობის დრო.

საქართველოს განაწილება ნოინოთა შორის. – უმეფობის ხანა. – დიდებულების ბჭობა კოხტის-თავზე და მათი შეპყრობა თათართაგან. – ცოტნე დადიანის საქციელი. – გიორგი ლაშას შვილის დავითის გათავის-

– 124 –

უფლება და გაგზავნა მისი ყარაყორუმს. – ორის მეფის დადგენა თათართაგან. – დავით მეოთხის გადგომა თათართაგან. – დავით მეხუთის მდგომარეო-

ბა. – საქართველოს აღწერა თათართაგან ხარჯების და სალაშქრო ბეგრის შესაწერად. – დავით მეხუთის გადგომა თათართაგან და შერიგება მათთან. – დავით მეხუთის და სარგის ჯაყელის ურთიერთობა. – თეგუთარის აჯანყება აბაღა ყაენის წინამდებ და მისი დამარცხება. – დავით მეხუთის სიკვდილი და უმეფობა ამიერ-საქართველოში. – კახაბერ ერისთავის მოქმედება. – და-

1. საქართველოს განაწილება ნოინთა შორის.

– რუსუდან მეფის სიკვდილის შემდეგ საქართველო უმე-

ფოდ დარჩა. დიდებულები თავთავისთვის გადგენ და როგორც უნდოდათ ისე იქცეოდნენ. იმათ მართლაც თათრების სამსახური აწუხებდა. თათრის ოთხს ნოინს (მთავარს) საქართველოს დიდებულები განაწილებულები

ჰყავდათ ერთმანეთში სალაშქრო სამსახურისა და ხარკის მოკრებისათვის და თვითოეულს დიდებულს ერთერთს

ნოინთან ჰქონდა საქმე. ამ ნოინებმა ქართველთ დიდებულთა შორის დანიშნეს დუმნის-თავები ე. ი. ათიათასის-თავები, რომელთაც უნდა შეეკრიბათ ქართველთა შორის ათი-ათასი მეომარი და მათი წინამძღოლობა გაეწიათ ლაშქრობის დროს. თათრების მფლობელობის პირველის დროს დუმნის-თავები იყვნენ: **ეგარსლან**

ბაკურციხელი, შანშე მხარგძელი, ვარამ გაგელი, გრიგოლ სურამელი, გამრეკელ თორელი, ცოტნე და-დიანი და კახაბერ რაჭის ერისთავი. ამ დიდებულების საშუალებით იცავდნენ თათრის ნოინები თავიანთ მფლო-

ბელობას საქართველოში და ამიტომ ისინი შეიქნენ სხვა დიდებულებზე მეტად გავლენიანები.

2. უმეფობის შედეგი. – თათრების მფლობელობა ორს საქმეს ავალებდა ქართველებს: ხარჯის ძლევას და ლაშქრად წასვლას. სხვაფრივ ქვეყნის გამგეობა ისევ ძველებური დარჩა. ცვლილება ერთი ის მოხდა ამ გამ-

გეობაში, რომ უმეფობის გამო, მეფის ადგილი დიდებულებმა დაიჭირეს თავთავიანთ სამფლობელოში. ყოვე-

ლივე ეს მეტად შემაწუხებელი იყო ქართველის ხალხისათვის. ხარჯის გადახდა აღარიბებდა ხალხს, ლაშქრობა

აცდენდა მშვიდობიანს შრომას და ტყუილუბრალო სისხლს აღვრევინებდა, ხოლო უმეფობა ამყარებდა დიდებულების თავნებობას. არც დიდებულებისთვის იყო სასარგებლო საქართველოს მდგომარეობა. ხალხის სიღა-

რიბე და შეწუხება იმათ სიღარიბეს და შეწუხებას მოასწავებდა, ხოლო მათი თავნებობა იწვევდა ხალხის მღელ-

ვარებას, რომელიც მათვე ატყდებოდა თავის სამწუხარო შედეგებით. ამიტომ უკმაყოფილობა საერთო შეიქნა

მთელს ქართველს ერში. დიდებულები შეუდგენ იმის ფიქრს თუ როგორ გაეთავისუფლებინათ საქართველო თათართა მფლობელობისაგან.

3. დიდებულების ბჭობა კოხტის-თავზე და მათი შეპყრობა თათართაგან. – ამ საქმეზე მოსალაპარაკებლად საქართველოს წარჩინებულმა დიდებულებმა **შანშე მხარგმელმა, ეგარსლან ბაკურ-ციხელმა ცოტნე დადიანმა, ვარამ გაგელმა, ყვარყვარე ციხის-ჯვრელმა, შოთა კუპრმა, გამრეკელ თორელმა, სარგის თმოგველმა** და სხვებმა მოიყარეს თავი კოხტის-თავ-

ზე. აქ მათ დაადგინეს, რომ შეერთებულიყვნენ ყველანი და დაეწყოთ ბრძოლა თათრებთან. დანიშნეს ადგილი, სადაც უნდა ყველანი მისულიყვნენ თავიანთ ჯარით თავის დროზე. ჯერ კიდევ მთლად არ დაშლილიყო კრება და მომეტებული ნაწილი დიდებულთა არ წასულ-

წამოსულიყო, რომ კოხტისთავზე გაჩნდნენ თათრები. დიდებულთა კრების და სათათბირო საგნის შესახებ ცნო-

ბამ თათრის ნოინებამდე მიაწია თურმე და იმათაც ამი-

– 126 –

ტომ სწრაფად გაგზავნეს ჯარი შეკრებილთა შესაპყრობლად. შეპყრობილი დიდებულები წაასხეს ანს და წარუდგინეს **ქარმაღან-ნოინს**. ამის კითხვაზე, თუ რა იყო მიზეზი შეკრებისაო, დიდებულებმა უპასუხეს, ჩვენ შევიკრიბენით იმიტომ, რომ ერთად მოგველაპარაკნა თუ რანაირად მოგვეგვარებინა თქვენი სამსახური და თქვენ-

თვის ხარჯის ძლევაო. თათრებმა, რასაკვირველია, ეს არ დაიჯერეს და გამოსატეხად შეუდგნენ მათ წამებას. გაამიშვლეს დიდებულები, შეუკრეს ხელები და პაპანაქება სიცხეში გარედ დასხეს მზეზე. ასე ეპყრობოდნენ და თან ემუქრებოდნენ, გამოტყდით, თორემ დაგხოცავთო. დიდებულები მაგრად იდგნენ და სულ ერთსა და იმავე პასუხს აძლევდნენ. ამ სატანჯველში იყვნენ ისინი დიდს ხანს.

4. ცოტნე დადიანის საქციელი. – მოაწია დანიშნულმა დრომ, როდესაც უნდა შეთქმულებს თავი მოეყა-

რათ ჯარით ქართლში. დიდებულების შეპყრობის არ მცოდნე ცოტნე დადიანმა შეკრიბა ჯარი და გაემართა დანიშნულის დროსთვის ქართლისკენ. დიდებულების ამბავი შეიტყო მან მხოლოდ სამცხის სამძღვარზე. დადიანმა თავისი ლაშქარი უკანვე გაგზავნა, ხოლო თითონ ორის მხლებელით გაემართა ანისაკენ, რადგან მისმა გულმა ვერ მოითმინა მიეტოვებინა განსაცდელში ამ-

ხანაგები, რომლებთანაც მასაც წილი ედო იმაში, რისთვისაც ისინი იტანჯებოდნენ. ანში ცოტნე დადიანმა რომ დაინახა მოედანზე გაშიშვლებული და ხელებ-შეკრული თავის ამხანაგები, ფიცხლად ჩამოხტა ცხენითგან, გაიხადა ტანისამოსი, შეაკვრევინა მხლებლებს ხელები და დაჯდა დიდებულებთან. ეს უცნაური ამბავი მაშინვე შეატყობინეს ნოინს. როდესაც დადიანს ჰკითხეს მიზეზი

– 127 –

მის საქციელისა, მან აუხსნა, რომ ისიც სხვა დიდებულებთან ერთად იყო კოხტის-თავზე და ისიც ისევე დამნაშავეა, როგორც მისია ამხანაგები. კრების მიზეზად იმანაც ისვე დაასახელა, რაც მის ამხანაგებს ჰქონდათ დასახსნელებული. დადიანის საქციელმა დიდი ჩაბეჭდილება მოახდინა თათრებზე და იმათაც ყველანი გაათავისუფლეს.

5. გიორგი ლაშას შვილის დავითის გათავისუფლება და გაგზავნა მისი ყარაყორუმს. – მართალია, შეთქმულები გადარჩენ სასჯელს, მაგრამ ქვეყანას არაფერი შეღავათი მისცემია. დიდებულებში ერთობის მაგიერ ახლა უფრო ქიშპობამ იმატა. თუ ერთერთი ვინმე მათგანი გამოვიდოდა მეტის გავლენის და ძალის მქონე, სხვები შურით შეჰყურებდნენ. ასეთი იყო ეგარსლან ბაკურციხელი, რომელმაც დიდი გავლენა მოიხვეჭა როგორც ქართველთა შორის, ისე თათრებში. მას ყველანი მორიდებით და მოკრძალებით ეკიდებოდნენ, მაგრამ მაინც არ შეეძლო შეერიგებინა ყველა ქართველი დიდებულები, როგორც მას ჩვეულ იყვნენ ქართველები მეფისაგან. ამიტომ ქვეყნის გულ-შემატკივარი დიდებულები ნატრობდნენ მეფის დაბრუნებას ყარაყორუმითგან, მაგრამ არ იქნა, არ გამოუშვა ყაენმა დავით რუსუდანის შვილი. მეფის ნატვრაში ქართველმა დიდებულებმა ერთი სასიხარულო ამბავი შეიტყეს. საქართველოში გავრცელდა ხმა, რომ გიორგი ლაშას შვილი დავითი ცოცხალი ყოფილა საპყრობილეში გამომწყვდეული რუსუდანის სიძის ყიასდნის მიერ. დიდებულებმა მაშინვე გადაწყვიტეს გაეთავისუფლებინათ დავითი და გაემეფებინათ. იმათ მიმართეს თათრის ნოინებს, შეატყობინეს დავითის ამბავი და ითხოვეს მის მეფედ გამოცხადება. ნოინებმა მოსთხოვეს არზრუმის მფლობელს,

რომ გაეთავისუფლებინა დავითი. გაგზავნილმა კაცებმა მართლაც დავითი ცოცხალი ნახეს და მოიყვანეს საქართველოში. მაგრამ ნოინებმა ვერ სცნეს შესაძლოდ მისი გამეფება დიდის ყაენის, დაუკითხავად და გაგზავნეს ისიც

პირდაპირ დიდს ყაენთან ყარაყორუმში (1249 წ.).

6. ორის მეფის დადგენა თათართაგან. – ამნაირად დიდის ყაენის კარზე გაჩნდა ორი ქართველი მეფისწული,

ორი მთხოვნელი საქართველოს სამეფო ტახტისა.

ქართველს დიდებულებში ერთსაც ჰყავდა მომხრეები, მეორე-

საც. დიდმა ყაენმა არ იცოდა უპირატესობა რომლისთვის

მიეცა და ამიტომ აგვიანებდა ერთერთის დამტკიცებას მეფედ. ბოლოს დიდმა ყაენმა ორივე მეფისწული გამოუგზავნა დასავლეთ-აზიის ყაენს ულოს და მისწერა, რომ

ორნივე გაემეფებინა საქართველოში. ულო ყაენმაც შეასრულა დიდის ყაენის სურვილი და ორივე დავითი გამოაცხადა საქართველოს მეფეებად (1253 წ.).

აქამდის ერთი მეფეც ენატრებოდა ქართველებს და ახლა ერთად ორი მეფე გაუჩნდათ. ღვთის წყალობაც ესეთი უნდოდა თათრების მხრით მოვლენილი. ორი მე-

ფე ერთს ტახტზე ძალიან ჰკვიანური აზრი იყო თათართა პოლიტიკის შეხედულობით. ისედაც დაუძღურებული

საქართველო, ცხადია, უფრო დაუძღურდებოდა და-

ნაწილდებოდა ორის მეფის ხელში. აკი ეგრეც მოხდა.

ამას ხელს უწყობდა მეფეების სხვადასხვაობა ხასიათისა და ღირსების მხრით. დავით რუსუდანის შვილი, ცნობილი ისტორიაში **დავით მეოთხედ** ანუ **დავით ნარინად**, იყო გონიერი, წინდახედული და მოხერხებული.

პირიქით, დავით ლაშას ძე, ცნობილი **დავით მეხუთედ**, იყო მოკლე ჭკუის კაცი, ჯიუტი და თან ადვილად გასაზრიყვებელი, ამყოლი თავის გულის წადილისა.

7. დავით მეოთხის გადგომა თათართაგან. –

წინანდებურად თათრები ქართველებს ორნაირს სამსახურს

სთხოვდენ: ლაშქრობას და ხარჯს. მეფეებიც ამ სამსახურზე იყვნენ გადაყოლილნი. გამუდმებულმა ლაშქრო-

ბამ შორეულს ქვეყნებში და თათრების გულისთვის ქარ-

თველის ხალხის ყვლეფამ მეფეებიც უკიდურესად შეაწუხა. უფრო მეტად წუხდა დავით მეოთხე, როგორც უფრო შეგნებული ადამიანი, და ცდილობდა თავის ხალ-

ხის ინტერესების დაცვას თათართა ძალმომრეობისაგან. ამიტომაც იყო, რომ თათრებმა შეიძულეს დავით მეოთხე. ბოლოს საქმე იქამდის მივიდა, რომ თათრებმა შეიპყრეს ულო ყაენთან ყოფნის დროს დავით მეოთხე და, გაგზავნეს ბარდავს პატიმრად. გზაში, ნახიჩევანში გამო-

ვლის დროს, დავით მეოთხემ მოახერხა თავის დახწევა თათართაგან და გაპარვა ორის მხლებელითურთ. ახლა კი გადაწყვეტილი ჰქონდა მას სრულებით გასდგომოდა თათრებს და აღარ დამორჩილებოდა მათ. მაგრამ სად უნდა წასულიყო? ტფილისში მისვლას აზრი არა ჰქონდა, რადგან იქ მას დახვდებოდა დავით მეხუთე, რომელიც არ დაეთანახებოდა მას თათართაგან გადგომაზე, ამიტომ გასწია პირდაპირ ქუთაისისკენ. აქ დავით მეოთხე დიდის ამბით მიიღეს მცხოვრებლებმა და გამოაცხადეს საქართველო თათართაგან დამოუკიდებ-

ლად. დავით მეოთხემ შეინარჩუნა საქართველოს მეფის ტიტული და საქართველოც დამოუკიდებლად გამოაცხადა, მაგრამ ნამდვილად ის მხოლოდ იმიერ-საქართველოს მეფედ შეიქნა რადგან იმიერ-საქართველოში თათრების ხელმწიფება და დავით მეხუთის უფლება ხელუხლებელნი დარჩნენ. თათრებს თუმცა დიდი სურვილი ჰქონდათ იმიერ საქართველოც მათ ხელთ ყოფი-

- 130

ლიყო, მაგრამ ეს ვერ მოახერხეს, რადგან ყოველი მათი რაზმი, ლიხთ იქით გადასული, უკან ბრუნდებოდა დამარცხებული.

8. დავით მეხუთის მდგომარეობა. – დავით

მეხუთე, განაგრძობდა თათრების სამსახურს და ხან აქეთ

მიდიოდა მათ ბრძანებით სალაშქროდ, ხან იქით. ის ემორჩილებოდა არა მარტო ერთს ყაენს, არამედ ხანდახან ორსაც. საქართველო დიდის ყაენის ბრძანებით შეადგენდა დასავლეთ-აზიის საყაენოს ნაწილს, მაგრამ რადგან ამ საყაენოს ნაწილებზე ცდილობდა თავის ხელმწი-

ფების გავრცელებას ჩრდილოეთის (ახლანდელის რუსე-

თის) საყაენოს მფლობელი ბათო, ამიტომ დავით მეხუ-
თეც ამ ორს საყაენოს სამძღვრად მყოფი, იძულებული
იყო ულო ყაენსაც დამორჩილებოდა, ბათო ყაენსაც.

**9. საქართველოს აღწერა თათართაგან ხარ-
ჯების და სალაშქრო ბეგრის შესაწერად.** – როგორ-
ცა ვთქვით, თათრებს დამორჩილებულს ქვეყნებში უმ-
თავრესად ის აინტერესებდა, რომ რაც შეიძლება მეტი
ხარჯი გადაეხდევინებინათ და კარგი ლაშქარი
ემოვნათ.

საქართველოს ლაშქრისა ისინი ძალიან კმაყოფილნი იყ-
ვნენ. ხარჯის აღების კარგად მოსაწყობად საჭირო იყო
დაწვრილებით და დანამდვილებით სცოდნოდათ
მოხარ-

ჯე მკვიდრთა და მათ ქონების რაოდენობა. ამ აზრით
დიდის ყაენის განკარგულებით მთელს სათათრო სამ-
ფლობელოში მოახდინეს აღწერა. საქართველოც აღწე-
რილ იქმნა და გამოირკვა თათრებისთვის, თუ რავდენი
ჯარი და რა გადასახადი შეეძლო მიეცა საქართველოს
ანუ, უკეთ ვთქვათ, მხოლოდ ამიერ-საქართველოს, რო-
მელიც დავით მეხუთეს ემორჩილებოდა, შეაწერეს 90,
000 ჯარის კაცის გამოყვანა მოთხოვნილებისამებრ. გა-

– 131 –

დასახადიც ხელახლად დააწესეს ახალის ცნობების
მიხედ-

ვით. ყოველნაირს საქონელზე დაადეს გადასახადი,
ლაშ-

ქრის ხარჯიც ხალხს დააკისრეს და ყოველის ყიდვა-გა-
ყიდვის დროს საქონლის ღირებულობის სამს ნაასალს
სახაზინოდ ახდევინებდენ. გადასახადების გაწერა და
მოკ-

რეფა მიანდეს თავიანთ მოხელეებს, რადგან მეფესა და
მის მოხელეებს აღარ ენდობოდენ (1258 წ.).

**10. დავით მეხუთის გადგომა თათართაგან და
შერიგება მათთან.** – მეტად მძიმე შეიქნა ქართველე-
ბისთვის როგორც სალაშქრო სამსახური, ისე გადასახა-
დების ძლევა. ეს სიმძიმე იგრძნო თვით დავით მეფემაც
და ამიტომ იმანაც მოინდომა თათართაგან გადგომა და
გათავისუფლება. მაგრამ მისი არაფერი სწამდათ-რა დი-
დებულებს, არც ნიჭი, არც გამბედაობა და არც მოხერ-
ხება და ამიტომ იმის წინადადებაზე, რომ აღარ გაჰყო-
ლოდენ ქართველები თათრებს სალაშქროდ,
დიდებულთა

მომეტებულმა ნაწილმა უარი გამოუცხადა. მეფის წინა-
დადება მიიღო სამცხის ერისთავმა სარგის ჯაყელმა და

კიდევაც თავი შეაფარებინა მას თავისთან, რადგან დავით

მეფეს შეეშინდა ტფილისში ყოფნისა.

თათრებმა, ლაშქრობითგან დაბრუნების შემდეგ, გაგზავნეს სამცხეში ჯარი დავითის და მის მომხრე სარგის

ჯაყელის და სხვა დიდებულების წინამდეგ. აქ მოხდა ბრძოლა, რომელშიაც თავდაპირველად ქართველებმა გაიმარჯვეს. მაგრამ ბოლოს ქართველებისავე დახმარებით

თათრებმა დაამარცხეს სამცხის ჯარი და მეფე იძულებუ-

ლი შეიქნა ქუთაისს გაქცეული თავის მამიდაშვილს მე-

ფე დავით მეოთხესთან.

თათრებმა ვერ გაბედეს იმიერ-საქართველოში შესვლა და გამართეს მოციქულობა დავით მეხუთესთან.

– 132 –

ისინი წინადადებას აძლევდნენ დაბრუნებულიყო ტფილისს და ჰპირდებოდნენ ხელუხლებლობას. თათრების ასეთს წინადადებას ის აზრი ჰქნდა, რომ მუდამ ხელთ ჰყოლოდათ მეფე. შორს მყოფი, თავისუფალი მათ გავლენისაგან და ისეთის ჭკვიანის კაცის ახლო, როგორც იყო დავით მეოთხე, სუსტი და უხასიათო დავით მეხუთე

უფრო საშიში იყო, ვიდრე ტფილისში. თათრების წინადადებამ გასჭრა და დავით მეხუთე დათანხმდა ტფილისს

დაბრუნებას იმ პირობით, რომ მის ხელთ გადაეცათ თათრების მიერ დაყენებული ხარჯთამკრეფი **ხოჯა-აზიზი**, რომლის მოქმედებითაც სთვლიდა თავის თავს იძულებულად გასდგომოდა თათრებს. თათრებმა მეფეს ეს პირობა შეუსრულეს და მისცეს ხოჯა-აზიზი. მეფემ იყარა ხოჯა-აზიზის ჯავრი მით, რომ მაშინათვე თავი მოაკვეთინა მისთვის.

11. დავით მეხუთის და სარგის ჯაყელის

ურთიერთობა. – შემორიგებული მეფე ყაენმა დაიბარა თავისთან. ცხადი იყო, რომ ყაენი მოსთხოვდა დავითს პასუხს მის გადგომის გამო და შეიძლება რამე აეტეხნა კიდევ მისთვის. სარგის ჯაყელმა სთხოვა მეფეს, რომ ისიც თავისთან ერთად წაეყვანა ყაენთან. ჯაყელს უნდოდა თვითონ ელაპარაკნა ყაენთან და გაემართლებინა მეფე, რომლის ჭკუისაგან არ ჰქონდა იმედი, რომ ემართლა თავი. ის თავის თავს სთვლიდა ზნეობრივად პასუხის მგებლად მის გადგომისათვის, რადგან მან დაუჭირა მხარი მეფეს, როცა სხვები წინამდებენი იყვნენ, გასდგომოდნენ თათრებს. ყაენმა შეიტყო, რომ

სარგის ჯაყელიც აპირებდა მასთან მისვლას და ამიტომ მოსწერა მეფეს, მარტოდ მისულიყო მასთან და სარგისი არ წაეყვანა. სარგისი მაინც წაჰყვა მეფეს, მასთან ერ-

– 133 –

თად წასდგა ყაენთან და დაიწყო მისი გამართლება. მეფის საქციელს აბრალებდა თავის თავს და ყველაფრის მიზეზად აცხადებდა ხოჯა აზიზს, რომელიც სულს უხუთავდა მთელს ქვეყანას. ყაენი ძალიან განაწყენებული იყო სარგის ჯაყელზე და, უეჭველია, ცუდს საქმეს დამართებდა მას, რომ ამ დარბაზობის დროს არ მოსვლოდა ცნობა, რომ ბათო ყაენი შემოესია საყაენოსო.

ამ საშინელის ამბის გაგონებაზე ულო ყაენმა დაივიწყა თავისი ჯავრი და რისხვა სარგის ჯაყელისადმი

და მაშინვე შეუდგა განკარგულებას, რომ ჯარი დაძრულიყო ბათო ყაენის შესახვედრად. დავით მეფე და სარგის ჯაყელიც თან წაიყვანა ყაენმა სალაშქროდ. ამ ლაშქრობაში, რომელშიც სარგის ჯაყელმა დიდი სიმამაცე და ვაჟკაცობა გამოიჩინა, გამარჯვებული დარჩა ყაენი. მადლობელმა ყაენმა სარგის ჯაყელს დიდი წყალობა მისცა და სხვათა შორის უბოძა სამფლობელოდ კარნუ-ქალაქი (არზრუმი). ქართველს დიდებულებს შემურდათ ასეთი წყალობა სარგის ჯაყელისთვის და ჩააგონეს მეფეს, ვითომ მისთვის საწყენი ყოფილიყვეს მის ყმისთვის ასეთის წყალობის მიცემა ყაენისგან იმ დროს, როცა მეფისთვის ამის ფასი არა მიუცია-რაო. ჭკუა სუბუქმა მეფემ ეს დაიჯერა, მართლა იწყინა და გამოუცხადა თათრის ნოინებს თავისი უკმაყოფილობა. ამის გამგონე ყაენმა აღარ მისცა ჯაყელს კარნუ-ქალაქი. ჯაყელი კი ამის გამო ძალიან გულნაკლული შეიქმნა მეფეზე და მას აქეთ დაშორდა მას. ხოლო როდესაც შემდეგში სარგის ჯაყელი დაიჭირა დავით მეფემ, იმ დროს, როდესაც ყაენმა მოიწვია იგი მეფესთან ერთად სალაშქროდ, მის დამოკიდებულება მეფესთან პირდაპირს მტრობად გადაიქცა. დატყვევებული ჯაყელი ყაე-

– 134 –

ნის ბრძანებით გაათავისუფლო დავითმა. მას აქეთ ჯაყელი სრულებით დამოუკიდებელი შეიქმნა დავით მეფისგან და სამაგიეროდ დაემორჩილა ყაენს.

12. თეგუთარის აჯანყება აბალა ყაენის წინააღმდეგ და მის დამარცხება. – სარგის ჯაყელმა მალე დიდი სამსახური გაუწია ყაენს აბალას, ულო ყაენის შვილს, რომელიც გაყაენდა თავის მამის სიკვდილის

შემდეგ 1264 წ. აბლას საყაენოში ცხოვრობდა თავის ელით (მცირე ტომია) დიდის ყაენის **ბარახას** ძმა **თეგუთარი**. ამ თეგუთარმა მოინდომა აბლასთვის წაერთმია ყაენობა და ამის შესახებ აცნობა თავის ძმას. ძმამაც მოუწონა განზრახვა და დაჰპირდა დანიშნულს დროს შემოსევა აბლას საყაენოში. აღნიშნულს ვადაზე თეგუთარი აიშალა თავის ელით და დააპირა იმიერ-საქართველოსკენ წასვლა დავით მეოთხესთან შესაერთებლად. გზად უნდა გაეკლო სამცხეზე. სარგის ჯაყელმა რომ გაიგო მის, განძრახვა, წინამდევობა გაუწია და თან აცნობა ნოინს. თათრებმა და ქართველებმა თეგუთარი რამდენჯერმე დაამარცხეს ბრძოლაში. თეგუთარმა მაინც

მოასწრო იმერეთს გადასვლა და ამნაირად გადარჩენა სრულის განადგურებისაგან. თეგუთარის ძმამ თუმცა დაიგვიანა დანიშნულს ვადაზედ, მაგრამ მაინც შემოესია

აბლას საყაენოს. აქაც აბლას ჯარმა, რომელშიაც იბრძოდნენ ქართველებიც დავით მეფის წინამძღოლობით, დაამარცხა მტერი. თავის მამასთან შესაერთებლად იმერეთითგან გადმოსული სამცხეს თეგუთარი ხელახლად დამარცხდა და ხელთ ჩაუვარდა თათრებს ტყვედ, რადგან აბლა ყაენის თხოვნით დავით მეხუთემ აღარ შეუშვა იმერეთს. ამნაირად თავიანთ უთანხმოებისაგამო ქართველებმა დაკარგეს შემთხვევა, რომ გათავისუფლე-

– 135 –

ბულიყვნენ ყაენის ხელმწიფებისაგან. იმის მაგივრად რომ ესარგებლათ თეგუთარის აჯანყებით და ბარახა ყაენის შემოსევით, ქართველებმა ცხარე მონაწილეობა მიიღეს ერთის შემუსვრაში და მეორის განდევნაში.

13. დავით მეხუთის სიკვდილი და უმეფობა ამიერ-საქართველოში. – ამის შემდეგ მალე მოკვდა დავით მეხუთე (1269 წ.) და მისი სამეფო მის მემკვიდრის **დიმიტრის** მცირეწლოვანობის გამო რამდენსამე წელს კიდევ უმეფოდ დარჩა.

14. კახაბერ ერისთავის მოქმედება. დავით მეოთხის სიკვდილი. – იმიერ-საქართველოს მეფე დავით მეოთხე თავისთვის განაგრძობდა მშვიდობიანს ცხოვ-

რებას თათართა უღლისგან თავისუფალი. მისი სამეფო ისე მიუდგომელი იყო, რომ ამიერ-საქართველოთგან იქ გადადიოდნენ თათართაგან თავის საშველად. თათრები თავის თავად ვერ გაბედავდნენ ამ ქვეყანაში შესევას, რომ არ გამოსჩენოდათ ჩამგონებელი და დამხმარე რაჭის ერისთავი კახაბერი. პირადის ინტერესით გატაცებულმა კახაბერმა მიმართა აბლა ყაენს და სთხოვა, რომ მის წინამძღოლობით გაეგზავნა იმერეთს ჯარი. მართ-

ლაც თათრის ჯარმა (30,000 კაცმა) მოახერხა შესვლა და მოულოდნელად თავდასხმა ქუთაისზე. მეფე ამ დროს

აბანოში იყო და ძლივს მოასწრო გაქცევა. თათრებმა დაიწყეს ქალაქისა და მიდამოების აკლება. დავით მეფემ

ხელათ შეაგროვა ჯარი და თავს დაეცა თათრებს, რომელნიც სწრაფად გამობრუნდენ უკან. ამნაირადვე შეუძღვა კახაბერ ერისთავი თათრებს მეორე ჯერ და ამნაირადვე სწრაფად განდევნილ იქნენ ქართველთაგან. დავით მეფემ ამის შემდეგ გამოდევნა რაჭითგან კახაბერ ერისთავი. მაგრამ რამდენისამე ხნის შემდეგ კახაბერმა

– 136 –

სთხოვა დავით მეფეს პატივება და დაბრუნება რაჭაში. დავით მეფემ შეისმინა მისი თხოვნა და სინანული და დააბრუნა, მაგრამ კახაბერმა არ დაიცვა თავისი ფიცი და კიდევ შეუდგა ლალატს. მან მისწერა წერილი ჯავახეთში მდგარს თათრის ნოინს, რომ შემოსულიყო ჯარით იმერეთს და პირდებოდა თავის მხრით შემწეობას. ეს წერილი დავით მეფეს ჩაუვარდა ხელთ. მეფემ შეიპყრა კახაბერი, დასწვა თვალები და მოაკვეთინა თითო ხელი და ფეხი, ხოლო ორი მისი შვილი განდევნა სამეფოთგან.

ამის შემდეგ დავით მეოთხემ იცხოვრა მშვიდობიანად და გადაიცვალა მოხუცებული (1293 წ.).

XV

თათრების მფლობელობის დრო.

(შემდეგი და დასასრული).

დიმიტრი მეორის გამეფება. – სამეფოს მდგომარეობა. – დიმიტრი მეფის თავდადება. – ვახტანგის მეფობა. – დავით მეექვსის გამეფება და მისი გადგომა თათართაგან. – გიორგი მეხუთის გამეფება ყაენისგან. – დავით მეფის და მის ძმის ვახტანგის მტრობა. – ვახტანგის გამეფება. – ხარბანდა ყაენი და ქართველობა. – გიორგი მეექვსის გამეფება. – გიორგი მეხუთის ხელმეორედ გამეფება.

1. დიმიტრი მეორის გამეფება. – დავით მეხუთის სიკვდილის შემდეგ ამიერ-საქართველოს ტახტიცა-

რიელი დარჩა სამის წლის გამავლობაში, რადგან დავით მეფის შვილი დიმიტრი პატარა იყო და ყაენმა არ დაამტკიცა მეფედ. ქართველები ამ ხნის გამავლობაში პირდაპირ ყაენსა და მის ნოინებს ემორჩილებოდნენ. დიდებულებმა დაინახეს, რომ თათრები უმეფობის გამო

ძალიან ავიწროებდნენ ქვეყანას და ამიტომ გადაწყვიტეს

– 137 –

მოეთხოვნათ დიმიტრის გამეფება. ყაენმა შეიწყნარა ეს თხოვნა და დიმიტრი დაამტკიცა მეფედ (1272 წ.).

2. სამეფოს მდგომარეობა. – დიმიტრი მეფის უმთავრესი ხელისუფალი იყო ათაბაგი **სადუნ მანკაბერდელი**, რომელიც მეფის მცირეწლოვანობის გამო სამეფოს მართავდა როგორც მეფის მზრუნველი. დიმიტრის მამაზე გამწყრალი სამცხის ერისთავი სარგის ჯაყელი ახ-

ლა ხომ უფრო აღარაფერში ემორჩილებოდა მეფეს. თათ-

რების მფლობელობაც უფრო გამტკიცდა და ქართველები

ერთგულად სწევდნენ თათრების სამსახურს: აძლევდნენ ხარჯს და ლაშქრობდნენ აზიის შორეულს ქვეყნებში.

თუ რა შედეგი მოჰყვა თათრების მფლობელობას, ეს აღმოაჩინა ამიერ-საქართველოს მეორე აღწერამ, რომელიც მოახდინეს თათრებმა დიმიტრის მეფობაში. ამ აღწერამ ცხად-ჰყო, რომ სულ მცირე ხნის გავავლობაში საქართველოში შესამჩნევად ეკლო მცხოვრებთა რიცხვსაც და ხალხის ნივთიერს შეძლებასაც.

ნივთიერს გავლენასთან თათრებმა ზნეობრივი გავლენაც იქონიეს ქართველებზე, უმთავრესად კი მეფესა და დიდებულებზე. ამის ცხადს მაგალითს იძლევიან მეფე დიმიტრი და მისი ათაბაგი სადუნ მანკაბერდელი, რომელთაც ერთსა და იმავე დროს სამ-სამი ცოლი ჰყავდათ. ქართველების ძველის ზნე-ჩვეულების დამცველე-

ბად და თათრების გამხრწნელის გავლენის მოწინააღმდეგეებათ გამოვიდნენ ეკლესიის მსახურნი, რომელთა შორის მოსახსენებელნი არიან **ნიკოლოზ კათოლიკოზი, ბასილ მონაზონი, პიმენ სალოსი გარესჯელი და ანტონ ნაოხრებელიძე.**

მეფე დიმიტრი პირადად ძალიან გულკეთილი კა-

– 138 –

ცი იყო, ზრუნავდა ქვეყნის სიკეთისათვის, მაგრამ არ ჰქონდა არც იმოდენა ჭკუა და არც იმოდენა ხასიათის სიმტკიცე, რომ რამე წინააღმდეგობა გაეწია თათრებისათვის. საქართველოს სიკეთისათვის ის სხვა ღონეს არა ხედავდა თათართათვის ერთგულის სამსახურის გარდა.

თავის ერთგულის სამსახურის მიუხედავად დიმიტრი

შეიქნა თათრების ყაენის ძალმომრეობის მსხვერპლი.

3. დიმიტრი მეფის თავდადება. – აბაღა ყაენი მოკვდა 1282 წ. და მის მაგიერ გაყაენდა ძმა მისი **თაკუდარი**, რომელსაც მაჰმადიანობის მიღების შემდეგ და-

ერქვა სახელად **აჰმადი**. ეს გამუსულმანებული ყაენი არ უყვარდათ ძველის წარმართობის მიმდევარს თათრის ნოინებს და ამიტომ ზოგიერთებმა ყაენად აირჩიეს მისი ძმის აბაღას შვილი **არღუნი**. აჰმადი შეებრძოლა განდგომილს ნოინებს და თავის ძმისწულს არღუნს. არღუნი იძულებული შეიქნა შერიგებოდა ბიძას და უარი ეთქვა ყაენობაზე, მაგრამ მან არ შეასრულა თავისი სიტყვა. პატარა ხანს უკან ისევ გაუდგა ბიძას და კიდევ მოაკვლევინა იგი, ხოლო თითონ ყაენად გამოცხადდა. დიმიტრი მეფემ, რომელიც წინად აჰმადის გულისთვის იბრძოდა, ახლა არღუნს გამოუცხადა ერთგულობა და მორ-

ჩილობა. ვერც არღუნმა დააკმაყოფილა ნოინები და ამათ

მის წინამდევაც გამართეს შეთქმულობა. არღუნ ყაენმა შეიპყრო შეთქმულები და ყველანი დასაჯა სიკვდილით.

ექვი აიღეს, ვითომ დიმიტრი მეფეც მომხრე ყოფილიყვეს

შეთქმულებისა და ამიტომ არღუნ ყაენმა ის დაიბარა თავისთან პასუხის მისაცემად. ქართველმა დიდებულებმა

იცოდნენ, რომ დიმიტრი მეფე ყაენთან წასვლით დიდს საფრთხეში აგდებდა თავის თავს და ამიტომ ურჩევდენ წაუსვლელობას და ძალით წინამდევობის გაწევას. მაგ-

– 139 –

რამ მეფემ წარმოიდგინა, რომ წაუსვლელობას მოჰყვებოდა

თათრების შემოსევა საქართველოში და ამიტომ თავის გამართლების მოიმედე წავიდა ყაენთან თავის პატარა შვილით დავითით, აბრამ კათოლიკოზით და მცირეოდენის მხლებლებითურთ.

ვიდრე დიმიტრი მეფე ყაენთან მივიდოდა, ყაენს მის მისვლის იმედი გადაეწყვიტა და ამიტომ საქართველოს ასაკლებად და დიმიტრის შესაპყრობად გამოეგზავ-

ნა ჯარი. ამ ჯარს დიმიტრი მეფე გზაში შეხვდა და მასთან

ერთად განაგრძო გზა ყაენთან.

ყაენმა დიმიტრი მეფე გადასცა სამსჯავროს. სადუნ მანკაბერდელის შვილის **ხუტლუ-შაჰის** ჩაგონებით ყაენ-

მაც და მსაჯულებმაც დიმიტრი მეფე სცნეს დამნაშავედ და მიუსაჯეს სიკვდილი. ხუტლუ-შაჰი მტრობდა დიმიტ-

რი მეფეს იმისთვის, რომ მან არ მისცა მას მის მამის სადუნ მანკაბერდელის შემდეგ ათაბაგობა. მეფეს მოჰკვეთეს თავი 1289 წ. უნდოდათ მის შვილის დავითის მოკვლაც, მაგრამ ტაჩარ ნაინმა შეიბრალა იგი და სთხოვა

ყაენს მისთვის გადაეცათ იგი.

მეფის თავის მოკვეთას დაესწრენ აბრამ კათოლიკოზი და სხვა ქართველები. ამათ გადაწყვიტეს მისი გვა-

მი წაესვენებინათ საქართველოში და, რადგან ამის ნება არ მისცეს, მოისყიდეს ყაენის მოხელეები და მოპარვით წამოაღებინეს თევზის სავაჭროდ მოსულს ქართველებს თევზის ტვირთის სახით. დიმიტრი მეფეს ისტორიამ უწო-

და **თავდადებული**, ხოლო ეკლესიამ თავდადებისთვის. ჩარიცხა წმინდათა შორის.

4. ვახტანგის მეფობა. – დიმიტრი თავდადებულის შემდეგ არღუნ-ყაენმა ხუტლუ-შაჰის ჩაგონებით ამიერ-საქართველოს მეფის ტახტი შეაძლია დავით მე-

– 140 –

ოთხის შვილს **ვახტანგს**. დავით მეოთხეს ჭკუაში დაუჯდა ასეთი წინადადება ყაენისა და გამოისტუმრა ტფი-

ლისში გასამეფებლად თავისი შვილი ვახტანგი. არღუნ-ყაენმა მასთან მისულს მიათხოვა ცოლად თავისი და **ოლჯათი** და გამოისტუმრა მეფედ საქართველოში (1289 წ.). ვახტანგ მეფემ, ისტორიაში ცნობილმა ვახტანგ მეორემ, მადლობის ნიშნად ხუტლუ-შაჰს მისცა ათაბაგობა და დაიახლოვა თავისთან. ამას გარდა დიდის პატივით მოეკიდა თავის ბიძაშვილის დიმიტრის შვილებს

და მისცა სარჩოდ მამული. თავის კეთილის მართველობით შეაყვარა თავი დიდებულებს, ასე რომ, როდესაც ხუტლუ-შაჰმა პირადის უკმაყოფილობის გამო დაიწყო ყაენთან მეცადინეობა მის წინაამდეგ, დიდებულებმა მხარი დაუჭირეს მეფეს და არ ინდომეს დიმიტრი მეფის შვილის დავითის გამეფება მის ნაცვლად. ქართველობა შესცქეროდა ვახტანგ მეორეს როგორც საქართველოს გამაერთიანებელს, რადგან მის მამის დავით მეოთ-

ხის სიკვდილის შემდეგ იმიერ-საქართველოს ტახტიც მას

უნდა დარჩენოდა. სამწუხაროდ ეს მოლოდინი არ შეუსრულდათ ქართველებს, რადგან ვახტანგ მეორე მოკვ-

და ძალიან მალე, თავის მამის წინ, სრულის სამის წლის მეფობის შემდეგ (1292 წ.).

5. დავით მეექვსის გამეფება და მისი გადგომა თათართაგან. – ვახტანგის სიკვდილის შემდეგ ამიერსაქართველო კიდევ უმეფოდ დარჩა და ყენი განაგებდა პირდაპირ ხუტლუ-შაჰს საშვალეებით. ამ დროს ყენად იჯდა არღუნის ძმა **ქელთუქონი**, რომელიც გაყენდა 1291 წ. ქელთუქონ ყენმა 1293 წ. გამართა ლაშქრობა ქალაქ ტუნლუზალოს წინამდეგ და საქართველოთგან გაიწვია დიდძალი ჯარი. დაიბარა სალაშქროთ აგრეთვე

– 141 –

ხუტლუ-შაჰი და დავით დიმიტრი მეფის შვილი. ამიერსაქართველო სრულიად უპატრონო დარჩა. ამით ისარგებლეს ოსებმა და დაიწყეს ქართლის სოფლებსა და ქალაქებზე თავდასხმა, დაიჭირეს გორის ციხე და შიგ გამაგრდენ. თათრის ნოინები ქართლის დაცვის მაგიერ აქეზებდენ ოსებს სარბევად და ასაკლებად. ტუნლუზალოს აღების შემდეგ, რომელსაც ოთხი იწვე დასჭირდა, ქელთუქონ ყენმა ქართველი ლაშქარი დააბრუნა უკან და მეფედ დანიშნა დავით დიმიტრის შვილი, ცნობილი **დავით მეექვსედ** (1293 წ.).

ქელთუქონ ყენის შემდეგ ყენად გახდა მისი ბიძაშვილი **ბაიდო** (1294 წ.). რავდენისამე თვის შემდეგ ამ ყენს გაუდგნენ ნოინები და ყენად დასვეს არღუნ ყენის შვილი **ყაზანი**. ბაიდოს მომხრე ნოინი **თუქალი** გამოიქცა სამცხეში **ბექა ჯაყელთან**, ხოლო შვილი გამოგზავნა დავით მეფესთან. ყაზანმა მოითხოვა დავით მეფისაგანაც და ბექა ჯაყელისაგანაც თუქალისა და მის შვილის გაცემა. მეფემ გაუგზავნა ყაზანს თუქალის შვილი, ისე როგორც ბექამ თვით თუქალი. ყაზან ყენმა თავის პირობის მიუხედავად თუქალის ხელშეუხებლობის შესახებ სიკვდილით დასაჯა თუქალი. ამ ამბავმა დავითს შიში აუძრა, რომ ყენი არც მას დააყრიდა ხეირს თუქალის მეგობრობისათვის და ამიტომ აღარ წავიდა ახლად გაყენებულის ყაზანის სანახავად, როგორც ეს წესად იყო მიღებული. დავით მეფე რომ თავის ნებით არ მივიდა, ყაზან ყენმა თითონ დაიბარა. დავითი ახლა მოიქცა სრულებით წინამდეგ თავის მამის მაგალითისა. დიდებულები ურჩევდენ დავითს წასულიყო ყაზან ყენთან, მაგრამ დავით მეფე დიდებულების რჩევის მიუხედავად, არ წავიდა ყენთან და გამაგრებას შეუდგა მთიანს

ადგილებში სახელდობრ ჟინვანში. აქედგან იწყება გამუდმებული ბრძოლა დავით მეფისა თათრის ჯართან, რომელიც ყოველს წელს შემოდოდა ქართლში მის შესაპყრობად და დასამორჩილებლად. დავით მეფემ თავის-

თვის დახმარება სთხოვა ჩრდილოეთის ყაენს **ოთახას**, მაგრამ არც იქითგან მოსდიოდა შემწეობა. თათრებისაგან

წაქეზებული ოსები თავხედურად იკლებდენ ქართლის სოფლებს და არ აძლევდენ მოსვენებას დავით მეფეს.

6. გიორგი მეხუთის გამეფება ყაენისგან. –

დავით მეფის წინაამდევ ყაზან ყაენმა საქართველოს მეფედ გამოაცხადა დავითის უმცროსი ძმა მცირეწლოვანი **გიორგი** (1297 წ.), რომელიც იზრდებოდა თავის პაპასთან სამცხის ათაბაგს ბექასთან. ამით ყაზან ყაენს უნდოდა მიემხრო თავისკენ მძლავრი სამცხის ერისთავი ბექა

და მის საშვალეებით ქართლ-კახეთის დიდებულები, მაგ-

რამ ვერ მიაღწია მიზანს. ქართველი დიდებულები ერთ-

გულობდენ დავით მეფეს და გიორგის არ სცნობდენ მეფედ. დავით მეფე წინანდებურად გამაგრებული იყო თავის ძმებით **ვახტანგით** და **მანუელითურთ** მთიულეთში

და ცხარე წინაამდევობას უწევდა შესეულს თათრებს.

7. დავით მეფისა და მის ძმის ვახტანგის მტრო-

ბა. ვახტანგის გამეფება. – მაგრამ მალე დავითსა და ვახტანგს შორის უკმაყოფილება დაიბადა და ვახტანგი წავიდა ყაზან ყაენთან ერთგულობის გამოსაცხადებლად.

ყაზან ყაენმა დიდის პატივით მიიღო ვახტანგი, მეფედ დაამტკიცა და გამოსიტუმრა თათრის ჯარითურთ ტფილისს (1299 წ.). არც ვახტანგის გამეფებით ეშველა საქმეს ყაენის სურვილისამებრ. დავით მეფეს ერთგულად

შერჩნენ სამეფოს ჩრდილოეთის ნაწილის მცხოვრებნი და

ვახტანგი სცნეს მეფედ მხოლოდ ტფილისში და მის სამხ-

რეთად მდებარე ადგილებში.

დავითის თათრებთან ბრძოლა შეიცვალა ძმათა შორის ბრძოლად, რამაც, უფრო მეტად შეაწუხა ქვეყანა.

ყველაზე მეტად შეწუხდა ქართლი, სადაც ერთის მხრით თათრები დათარეშობდნენ, მეორე მხრით ოსები. შეწუხებული ხალხი იყრებოდა თავის მამაკაპეულის ბინითგან და სახლდებოდა სამცხეში, სადაც მშვიდობიანად მთავრობდა ბექა ჯაყელი.

8. ხარბანდა ყაენი და ქართველობა. – 1303

წ. მოკვდა ყაზან ყაენი და მის ადგილს გაყაენდა ძმა მისი **ხარბანდა**. ამ ყაენმა გაილაშქრა გილანელებზე 1306 წ. და გაიწვია სალაშქროდ ქართველებიც ვახტანგ მეფის და ბექა ჯაყელის წინამძღოლობით. მართალია, თათრებიც და ქართველებიც მარჯვით იბრძოდნენ, მაგრამ ვერას გახდენ გილანელების წინამძღვე, რომლებიც თავგადადებით იცავდენ თავიანთ სამშობლოს. დამარცხებული ყაენი გამობრუნდა უკან და გამოისტუმრა ქართველები.

ქართველების მტრებმა და მაჰმადიანობის მოტრფილე ყაენის მახლობლებმა ჩააგონეს ყაენს, რომ გილანში დამარცხება იმიტომ შეემთხვა მას, რომ იგი არ მფარველობს მაჰმადიანობას, ღმობიერად ეკიდება ქრისტიანებს და თვით ქრისტიანთა ჯარს – ქართველებს ამხედრებს მაჰმადიანს გილანელებზე. თუ გინდა გამარჯვებუ-
ლი იქნე, ქრისტიანობა უნდა მოსპო და ყველანი გაამაჰმადიანოვო. ამ ჩაგონებამ იქონია ისეთი გავლენა ხარბანდა ყაენზე, რომ მან მაშინათვე გასცა ბრძანება, ქრისტიანები ძალათ გაემაჰმადიანებინათ და დაერღვიათ საყდრები. ასეთის მინდობილობით გამოგზავნა ჯარი

საქართველოშიც. გამოგზავნილი ჯარი მოეწია გილანითგან მომავალს ქართველებს ნახჭევანში. მეფემ რომ შეიტყო ჯარის წინამძღოლის ნოინისაგან, რა აზრითაც მოდიოდა თათრის ჯარი, მიმართა ქართველებს წინადა-

დებით, დაბრუნებულიყვენ ყაენთან და გამოეცხადებინათ პირად მისთვის, რომ ისინი თავის დღეში არ გამაჰმადიანდებოდნენ. ქართველი ჯარი დაეთანხმა მეფეს და დაბრუნდენ მაშინვე ურდოში. ვახტანგ მეფე მივიდა ყაენთან, გამოუცხადა თავისი და ჯარის გადაწყვეტილე-

ბა, მოაგონა ქართველთა ერთგული სამსახური თათრის ყაენებისათვის და ბოლოს უთხრა: აი, მომიხრია თავი და შეგიძლიანთ მომჭრათ, თუ გნებავთ; ხოლო იცოდეთ, ქრისტიანობას ვერ დავტოვებთ ვერც მე და ვერც

აქ ჩემთან ერთად შენთან მოსული ქართველებიო. ამ სიტყვებმა და მეფის საქციელმა დიდი ჩაბეჭდილება მო-

ახდინა ყაენზე, უარჰყო თავის ბრძანება, დაუყვავა მეფეს და გამოისტუმრა სამშობლოში ისიც და მის ჯარიც. გზაში მეფე ვახტანგი ავად შეიქნა და მოკვდა (1306 წ.).

9. გიორგი მეექვსის გამეფება. – ვახტანგ მეფის სიკვდილის შემდეგ ათაბაგმა ბექა ჯაყელმა გაგზავნა ყაენთან თავის დისწული გიორგი დიმიტრი მეფის შვილი, უკვე რამდენისამე წლის წინად მეფედ გამოცხადებული, რომ ახლა მეფობა მისთვის დაემტკიცებია. ყაენმა თავის მხრით კი უმჯობესად დაინახა, რომ დავით მეფე როგორმე შემოერიგებინა და ამიტომ გადაწყვიტა მის შვილის გამეფება საქართველოში. ამიტომ მან გაგზავნა დავით მეფესთან მოციქული და შეუთვალა, რომ გაეგზავნა მასთან შვილი თვისი მეფედ დასამტკიცებლად.

დავით მეფემ მიიღო ეს წინადადება და გაისტუმრა ყაენ-

თან თავის მცირეწლოვანი შვილი **გიორგი**. ყაენმა გი-

– 145 –

ორგი მეფედ დანიშნა და გამოგზავნა უკან, ხოლო მის ხელმძღვანელობა მის მაგიერ მართვა-გამგეობა მიანდო მის ბიძას გიორგი დიმიტრის შვილს (1307 წ.).

ახლად დანიშნულს მეფეს ისტორიამ უწოდა გიორგი მეექვსე, რადგან მის ბიძა და ხელმძღვანელი გიორგი უკვე ითვლებოდა წინად მეფედ, რის გამოც იწოდება გი-

ორგი მეხუთედ.

ორის წლის შემდეგ გადაიცვალა დავით მეფე და მისი შვილი ცნობილ იქმნა მეფედ მთელს ამიერ-საქართველოში გარდა სამცხისა, სადაც ბექა ჯაყელის მსგავსად

არც მის შვილები ემორჩილებოდნენ მეფეს. ყაენმა მოსთხოვა მათ, რომ დამორჩილებოდნენ გიორგი მეექვსეს, მაგრამ უარი თქვეს.

10. გიორგი მეხუთის ხელმეორედ გამეფება. – 1316 წ. გადაიცვალა ყაენი ხარბანდა და გაყაენდა მის ადგილს მისი შვილი **აბუსაიდი**. რადგან ის ჯერ კიდევ პატარა იყო, საქმეების გამგედ შეიქნა **ჩოფან-ნოინი**, კარგი მეგობარი გიორგი მეხუთისა. გაიგო თუ არა ყაენის სიკვდილი, გიორგი მეხუთე წავიდა ახალს ყაენთან წარსადგენად და სათხოვნელად, რომ საქართველოს მეფედ ის დაემტკიცებინათ. ჩოფან-ნოინმა დიდის პატივით

მიიღო გიორგი მეხუთე და დაუმტკიცა მეფობა მთელს ამიერ-საქართველოში (1316 წ.).

XVI

თათართა მფლობელობის მოსპობა და საქართველოს

ა ღ ო რ ძ ი ნ ე ბ ა .

გიორგი მეხუთის მომზადება მეფობისათვის. – ოსების დაწყნარება. – თათართა მფლობელობის უარყოფა. – ურჩის დიდებულების დასჯა. – რანი-სა და შირვანის დაჭერა. – იმიერ-საქართველო დავით მეოთხის შემდეგ. – იმიერ-საქართველოს შემოერთება იმიერ-საქართველოსთან. – გიორგი მეხუთის მოღვაწეობა შინაურის ცხოვრების გაუმჯობესობისათვის. – მეზობელის მფლობელების ამხედრება საქართველოს წინამდებ. – გიორგი მეხუთის სიკვდილი და მის შვილის დავითის მეფობა.

1. გიორგი მეხუთის მომზადება მეფობისათვის. –

გიორგი მეხუთეს პირველად გამეფებითგან (1297 წ.) მეორედ გამეფებამდე (1316 წ.) საკმარისი დრო ჰქონდა, რომ გაეცნო თავის ქვეყნის საშინელი მდგომარეობა, ჩაჰკვირვებოდა მის მიზეზებს და შესაფერი აზრი შეედგინა იმის შესახებ, თუ რანაირად უნდა მოქცეულიყო საქართველოს მეფე ქვეყნის საშველად. ამაში მას ხელს უწყობდა მისი საღი გონება, გამჭრიახობა, ხასიათის სიმტკიცე და გონებრივი განვითარება, რომელიც მან შეიძინა თავის პაპის ბექა ჯაყელის ხელში.

2. ოსების დაწყნარება. – გამეფებისათანავე გი-

ორგი მეხუთე შეუდგა მხნე მოქმედებას. პირველად მიაქცია ყურადღება მთიელების კადნიერებას და გადაწყვი-

ტა მათი დაწყნარება. ოსებს ამ დროს ეჭირათ გორის ციხე და მთელი ქართლი სათარეშნოდ გაეხადნათ. მეფემ

მოაგროვა რაც ძალა ჰქონდა, მიადგა გორის ციხეს და გადევნა იქითგან ოსები. რაკი ეს ბურჯი ხელითგან გამოაცალა, ოსებმა დაიწიეს მთებში და იქითგან დრო-გამოშვებით თუ გაბედავდენ ხოლმე სათარეშოდ გამოს-

ვლას. რომ არც ასეთი თარეშობა გაეხდნათ, გიორგი მეფე შევიდა თავის ჯარით მთებში, შეიპყრო დაუდეგარი მეთაურები და გამგებლებად დააყენა სანდო კაცები. ამის შემდეგ ოსები იძულებულნი შეიქნენ დაწყნარებულიყვნენ და მისცემოდენ მშვიდობიანს შრომას.

3. თათართა მფლობელობის უარყოფა. –

ოსების დაწყნარების შემდეგ გიორგი მეფე შეუდგა იმის ფიქრს, რომ თავისი სამეფო გაეთავისუფლებინა თათარ-

თა მფლობელობისაგან. ამისთვის, მის საბედნიეროდ, დროც მარჯვე იყო. თათრის ნონებში გაჩნდა ურთიერთშორისი მტრობა და ქიშპი. თვითეული მათგანი ცდილობდა მიეთვისნა უპირატესობა და დამოუკიდებე-

ლი გამხდარიყო ყაენისაგან. ამით მშვენივრად ისარგებლა გიორგი მეფემ. თანდათანობით შეუდგა თათრებისგან დაჭერილის საქართველოს ციხეების აღებას და მეციხოვნე თათრების განდევნას. საქართველოს ნოინები, რომელთაც არა ჰქონდათ დახმარება არც სხვა ნოინებისაგან და არც ყაენისაგან, იძულებულები იყვნენ დაეთმთ ადგილები გიორგი მეფისთვის. ბოლოს, როდესაც ყაენი აბუსაიდი მოკლეს და მისი საყაენო დაიყვეს ნოინებმა, გიორგი მეფემ სრულიად უარჰყო თათრების მფლობელობა და დამოუკიდებლად გამოაცხადა საქართველო.

4. ურჩის დიდებულების დასჯა. – გარეშე მტრებისგან გათავისუფლების შემდეგ საჭირო იყო ქვეყანა გათავისუფლებულიყო შინაურის მტრებისგანაც, რომელთა წყალობით საქართველოს ვერ მოეხერხებინა ძალის მოკრეფა და გამტკიცება. ამისთანა მტრები იყვნენ ის დიდებულები, რომელნიც მისდევდენ თავიანთ კერძო ინტერესს და ცდილობდენ, ხელი შეეშალათ მეფისთვის

– 148 –

წესიერების დამყარებაში. ამნაირის დიდებულებისგან მეფემ მოითხოვა სრული მორჩილება და ყოველის თავნებობისა და ურჩობისათვის შეუბრალებლად სჯიდა და

რისხავდა. სილაღეს და თავნებობას მიჩვეულმა დიდებუ-

ლებმა ძალიან იუცხოვეს მეფის ასეთი მოპყრობა და გამართეს მის წინაამდეგ შეთქმულობა. მეფეს არ გამოეპარა დიდებულების ავი განძრახვა და მოინდომა მათი შეპყრობა და სამაგალითოდ დასჯა. ამ აზრით მან დაიბარა თათბირის გასამართავად სამეფოს ყველა დიდებუ-

ლები და მათ შორის შეთქმულები. ყველანი გამოცხადდენ. კრების დროს მეფემ მოიხსენია ის დანაშაული, რომელიც ბრალად ედებოდათ დიდებულებს. ეს დიდებულები იქვე დააჭერინა და გადასცა მოსამართლეებს მსჯავრის დასადებად. სასამართლომ დიდებულები დამნა-

შავეებად სცნო მოღალატეობაში და მიუსაჯა სიკვდილით დასჯა. ეს განაჩენი მეფემ მაშინვე სისრულეში მოიყვანა. ამისთანა სასჯელმა თავზარი დასცა დიდებულებს და საკვლავოდ იძულებულ ჰყო ხელი აეღოთ

თავნებობასა და უწესობაზე.

5. რანისა და შირვანის დაჭერა. – რაკი ამნაირად დაუმორჩილა თავის უფლობას დიდებულები და მით სრული წესიერება ჩამოაგდო სამეფოში, გიორგი მეფემ შესაძლებლად დაინახა საქართველოს ძველის საზ-

ღვრების აღდგენა. თავდაპირველად აღმოსავლეთის საზ-

ღვრებმა მიიპყრო მისი ყურადღება, რადგან ეს ადგილე-გი თათრების ხელთ იყო და დროც ხელს უწყობდა მათ დაპყრობას. გიორგი მეფემ შეკრიფა თავისი ჯარი და შევიდა რანის (განჯა-ყარაბაღის) ქვეყანაში. წინამდებოდა ვერავინ გაუწია და სწრაფად დაიჭირა ეს ქვეყანა. აქედგან მეფე გადავიდა შირვანს და ეს ქვეყანაც იმა-

– 149 –

ვე სისწრაფით დაიპყრა. ამნაირად თავის სამეფოს აღმოსავლეთის საზღვრად გიორგი მეფემ გაიხადა თეთრი (კასპიის) ზღვა.

6. იმიერ-საქართველო. დავით მეოთხის შემდეგ. – მაგრამ ეს არ კმაროდა, საქართველოს ძველის დიდების ასადგენად საჭირო იყო მისი გაერთიანება. სამეფოს ნახევარი ცალკე იყო და გიორგის არ ვმარჩილებოდა. ქვეყნის სარგებლობა მოითხოვდა ამ ნაწილის შეერთებას და მით სამეფოს გამთელებას. იმიერ-საქართველო დავით მეოთხის სიკვდილის შემდეგ ცუდს მდგო-

მარეობაში ჩავარდა. მის შვილებს **კონსტანტინესა და მიქელს** შორის ჩამოვარდა ქიშპობა. ამ ქიშპობით ისარგებლეს დიდებულებმა და თავნებობა დაიწყეს. ჯერ

იმეფა კონსტანტინემ, შემდეგ მისმა ძმამ მიქელმა. მათ მეფობაში ისე დაეცა მეფის პატივი, რომ მიქელის სიკვდილის შემდეგ დიდებულებმა მიქელის შვილს **ბაგრატს**

არცკი აღირსეს მეფის სახელი და ისიც ისეთს დიდებულად

გადაიქცა, როგორც სხვა დიდებულები იყვნენ. ამას მოჰ-

ყვა უწესობა და არევ-დარევა, რადგან ყოველი დადებული

თავის სამფლობელოში მეფობას ეწეოდა. ამ გარემოებამ შეაწუხა იმიერ-საქართველოს მდაბიო ხალხი. შეწუხდენ

აგრეთვე დიდებულებიც, რადგან თავიანთ თავნებობით ერთმანეთის დამჩაგვრელნი შეიქნენ.

7. იმიერ-საქართველოს შემოერთება ამიერ-საქართველოსთან. – გიორგი მეფემ ისარგებლა იმიერ-

საქართველოს ასეთის მდგომარეობით და მოლაპარაკება გამართა დიდებულებთან, რომ იგი ეცნოთ მეფედ. ბევრს დიდებულს გაეხარდა გიორგი მეფას გამეფება და დაჰპირდა დახმარებას. გიორგი გადავიდა ჯარით ლიხთ იქით. იმერლები დიდის აღტაცებით შეხვდნენ მას. მაგრამ

– 150 –

აღმოჩნდნენ იმისთანა დიდებულებიც, რომელთაც თავიანთ სარგებლობისათვის უმჯობესად მიიჩნიეს უძლურის

ბაგრატის უფლების დაცვა გიორგი მეხუთის წინამდევ. ამ დიდებულებმა ბაგრატი გაამაგრეს ქუთაისის ციხეში და არ მოინდომეს გიორგის გამეფება იმიერ-საქართველო-

ში. გიორგი მეფე მიადგა ქუთაისის ციხეს და უნდოდა ძალით აეღო. ბაგრატმა ვერ შესძლო დიდხანს გამაგრება და იძულებული შეიქნა დანებებოდა გიორგი მეფეს იმ პირობით, რომ მას მისცემოდა საუფლისწულოდ მამული. ქუთაისის ციხის დაჭერის შემდეგ გიორგი მეფემ დაიჭირა მთელი იმიერ-საქართველო, ყველგან დააყენა თავისი ერისთავები და თვით ბაგრატს მისცა შორაპნის საერისთავო. ამნაირად თავის სამეფოს დასავლეთის საზ-

ღვრად გიორგი მეფემ გაიხადა შავი ზღვა და მით აღადგინა საქართველოს ბუნებრივი საზღვრები ზღვითგან ზღვამდე.

8. გიორგი მეხუთის მოღვაწეობა შინაურის

ცხოვრების გაუმჯობესობისთვის. – საქართველოს, გათავისუფლების და გაერთიანების შემდეგ გიორგი მეფე შეუდგა შინაურის წეს-წყობილების გაუმჯობესობას. შეადგინა სამართლის წიგნი როგორც საზოგადოდ მთელის სამეფოსთვის, ისე კერძოდ ცალკე თემებისთვის, რომელნიც რამე გარემოებით განსხვავებულს კანონებს ითხოვდნენ. სამწუხაროდ ჩვენამდე ვერ მოაწია საზოგადო

სამართლის წიგნმა და ცნობილია მხოლოდ მთიულთათვის შედგენილი სამართლის წიგნი, **მეგლის დეზად** წოდებული. ამ სამართლის წიგნის შედგენაში მონაწილეობა მიიღეს თვით მთიულეთის მცხოვრებთა წარმომად-

გენლებმა, რომელთაც გიორგი მეფემ მოუყარა თავი და რომელთა დადგენილებანი მან მხოლოდ დაადასტურა.

– 151 –

სამოქალაქო წესებთან გიორგი მეფე ზრუნავდა სა-
ეკლესიო წესების გაუმჯობესებისათვისაც. ამიტომ მან
მოიწვია საეკლესიო კრება.

თათრების დროს დანგრეულს ქალაქებს, სოფლებს,
ციხეებს, საყდრებს და სხვა ანაგებთ გიორგი მეფე, რაც
კი შეეძლო, აახლებდა ან სრულებით ახლებს აშენებდა
მათ მაგიერ. გიორგი მეფის დაუცხრომელის შრომით და
ჭკვიანურის მოქმედებით საქართველო მეთოთხმეტე
სა-

უკუნეში დაადგა ისეთის აყვავების და დიდების გზას,
როგორც მან გაიარა მეთორმეტე საუკუნეში.

**9. მეზობელის მფლობელების ამხედრება სა-
ქართველოს წინააღმდეგ.** – მეზობლები, რა თქმა უნ-
და, იმ დროს გულ-გრილად ვერ შეხედავენ საქარვე-
ლოს ასეთს გაძლიერებას და, რაც ძალა ჰქონდათ, კი-
დეც ეცადნენ ხელი შეეშალათ ამ გაძლიერებისათვის.
იმ დროს, როცა მეფე გართული იყო შინაურის საქმე-
ების მოწესრიგებაში, მოულოდნელად შემოესია რანს
ადირბეჟანის მფლობელი და მიადგა განჯას. გიორგი
მეფე ფიცხლავ წავიდა განჯისკენ, შეება თათრებს და
დამარცხებულნი უკუ აბრუნა. პატარა ხანს უკან მცირე
აზიის სულთანნი ორხანი შემოესია კლარჯეთს. გიორგი
მეფე გაემართა მისკენ და თან მიუგზავნა კაცი, რომ
დაბ-

რუნებულნიყო უკან და მტრობაზე ხელი აეღო. სულ-
თანმა არ მიიღო მეფის წინადადება და განაგრძო ლაშ-
ქრობა. გიორგი მეფე შეება სულთანს და გაუმართა
ბრძოლა, რომელშიაც გამარჯვებულნი დარჩნენ ქართ-
ველები.

**10. გიორგი მეხუთის სიკვდილი და მის შვი-
ლის დავითის მეფობა.** – გიორგი მეფე მის მოღვაწე-
ობისათვის ისტორიაში წოდებულ იქნა **ბრწყინვალედ.**

– 152 –

იგი გარდაიცვალა 1346 წ. და სამეფო გვირგვინი დაუ-
ტოვა თავის შვილს **დავითს**, ისტორიაში **დავით მეშვი-
დედ** წოდებულს.

დავით მეშვიდემ განაგრძო მამისგან დაწყებული
საქმე საქართველის მშვიდობიანის მოწყობისა და მო-
შენებისა. ამის მეფობაში ქართველი ერი სავსებით დას-
ტკბა იმ ნაყოფით, რომელიც გამოიღო გიორგი ბრწყინ-
ვალის და მის დროის ქართველობის ღვაწლმა. დავითმა
იმეფა მშვიდობიანად თოთხმეტს წელს და გადაიცვალა
1360 წ.

საქართველო და თემური.

თათრები და თემური. – თემურის პირველი შემოსევა და ბაგრატ მე-
ხუთის დატყვევება. – ბაგრატის ტყვეობითგან დახწვევა. – თემურის მეორე
შემოსევა. – ბაგრატ მეხუთის სიკვდილი და გიორგი მეშვიდის გამეფება. –
თემურის მესამე და მეოთხე შემოსევა. – გიორგი მეფის მოლაპარაკება თე-
მურთან. – თემურის მეხუთე შემოსევა. – თემურის გალაშქრება რუსეთს და
იქითგან დაბრუნებულის მეექვსე შემოსევა საქართველოში. – თემურის მე-
შვიდე შემოსევა და გიორგი მეფის მოლაპარაკება მასთან. – თემურის დაბ-
რუნება სათათრეთს და მისი სიკვდილი. – ცდა იმიერ-საქართველოს გაცალ-
კვებისა.

1. თათრები და თემური. – საქართველო, გიორ-
გი ბრწყინვალის მიერ განახლებული და გაძლიერებუ-
ლი, ხელახლა დაუძლურდა მეთოთხმეტე საუკუნის გა-
სულს **ბაგრატ მეხუთის** და მის შვილის **გიორგი მე-
შვიდის** მეფობაში. საქართველოს დამაუძლურებელნი
ამ გზობითაც თათრები იყვნენ. თათრის ერთის თემის
უფროსმა **თემურმა** ამ საუკუნის ნახევარში შეაერთა
ხელახლად დანაწილებული სათათრეთი და შეუდგა იმ
ქვეყნების დაპყრობას, რომელნიც ჩინგიზ-ყაენის და მის
მემკვიდრეების სამფლობელოს შეადგენდენ.

– 153 –

თემური, რთმელიც ევროპელთაგან წოდებულია
ტამერლანად, იყო ჭკვიანი, მარჯვე, მამაცი და დაულა-
ლავი კაცი. ამ კარგს თვისებებთან მას ჰქონდა ერთი
დიდი ნაკლულევანება: იყო მეტად შეუბრალებელი და
ვერაგი მტერთა მიმართ. სადაც-კი წინამდევობას გაუ-
წევდენ, იქ დაუნდობლად იკლებდა ქვეყნებს და ჟლეტ-
და მცხოვრებლებს. აკლებასა და ჟლეტაზე ხელს იღებ-
და მხოლოდ ერთს შემთხვევაში, როდესაც
დამარცხებუ-

ლი მტერი არ იყო მაჰმადიანი და თავის სარწმუნოებას
სცვლიდა მაჰმადიანობაზე. თემური ერთს ბრძოლაში
დაჰკოდეს ფეხში და დაკოჭლდა, რის გამო სპარსელები
უწოდებდენ მას **თემურ-ლანგს**, ე. ი. თემურ კოჭლს.
თემურ-ლანგი ევროპელებმა გადააკეთეს **ტამერლანად**.

**2. თემურის პირველი შემოსევა და ბაგრატ
მეფის დატყვევება.** – 1386 წ. თემურმა დაიპყრო
მთელი სპარსეთი და საზამთროდ გაჩერდა ყარსში. 1387
წ. გაზაფხულზე თემური გამოემართა ტფილისისაკენ.
ამის შემტყობმა ბაგრატ მეფემ ტფილისი გაამაგრა, ხო-
ლო შვილი თვისი გიორგი სამწევრისში დააყენა. თემუ-
რი მიადგა ტფილისს და ალყა შემოარტყა. ბევრს ხანს
გასტანა ქალაქის გარემოცვამ. ქართველები
თავდადებით

იგერებდენ თემურის ჯარის ყოველს მისევას და ამიტომ
ძალიანაც დაიღალნენ, რადგან მტერთა რიცხვი აუარე-

ბელი იყო და ხშირად მიჰქონდათ ქალაქზე იერიში ახალ-ახალის ძალით. ბაგრატის შვილმა გიორგიმ ვერ გაბედა საშველად მისვლა სამწევრისითგან და ამიტომ თითონ იმერეთს გადავიდა. მთელი ქართლი და კახეთი გაიხიზნა. გამუდმებულის ბრძოლისაგან და გარემოცვისაგან შეწუხებულმა ტფილისის მეციხოვნე ჯარმა ვეღარ გაუძლო მტერს და თათრებმა აიღეს ქალაქი. თემურმა

– 154 –

სრულებით ააკლებინა ქალაქი და ტყვედ ჩაიგდო მეფე და დედოფალი.

თემური ბევრს ხანს არ დარჩა ტფილისში. ის წავიდა ყარაბაღს და თან წაიყვანა მეფე და დედოფალი. თემურმა წინადადება მისცა ბაგრატს, რომ გამაჰმადიანებულყო. ამ შემთხვევაში ჰპირდებოდა გათავისუფლ-

ბას და საქართველოს აკლებაზე ხელის აღებას. ბაგრატი არ დათანხმდა. მაშინ თემურმა ყარაბაღითგან გამოგზავნა ჯარი ქართლის ასაკლებად. ამ ჯარმა გაშმაგებულის სივერაგით აიკლო და ააოხრა ქალაქები და სოფლები, დაწვა და დაანგრია საყდრები და მონასტრები. სხვათა შორის დაანგრიეს მცხეთის სვეტიცხოველი, ქვაბ-

თახევის მონასტერი და რუისის საყდარი. ქართლითგან თათრის ჯარი გადავიდა კახეთს და აქაც აიკლო და ააოხრა ყველაფერი. ქართლისა და კახეთის აკლების შემდეგ თემურმა დაიპყრა შირვანი და დაღესტანი.

3. ბაგრატის ტყვეობითგან დახწევა. – გაოხ-

რებული საქართველო თათრების წასვლის შემდეგ ისევ გამოცოცხლდა, ხალხი სახიზრითგან გამოვიდა და შეუდგა

შენებას. ბაგრატ მეფის ადგილი დაიჭირა მისმა შვილმა გი-

ორგიმ, რომელიც იმერეთში იყო დაბინავებული. ბაგრატ

მეფეს ტყვეობაში გული უდუღდა მტერთა შურის ძიების სურვილით და ნატრობდა სამშობლოში დაბრუნებას.

ამ სურვილის შესასრულებლად მან ცბიერობა იხმარა.

თემურს გამოუცხადა, მსურს მივიღო მაჰმადიანობა და დავბრუნდე ჩემს სამეფოში იმ აზრით, რომ ჩემს ხალხსაც

მივაღებინოვო. თემურს ძალიან ესიამოვნა ბაგრატის განცხადება და დაჰპირდა გაშვებას საქართველოში თათ-

რის ჯარითურთ. მართლაც მიიღო თუ არა ბაგრატმა

და გამოისტუმრა. ბაგრატმა წამოსვლის წინ აცნობა თავის შვილს გიორგის ყველაფერი და მოსწერა, რომ დანიშნულს ადგილს ჩასაფრებოდა მის მიმყოფს თათრის

ჯარს და გაეწყვიტა მოულოდნელის თავდასხმით. ეგრეც

მოიქცა გიორგი. ჩასაფრდა ვიწრო გასავალში, სადაც უნდა გაეველო ბაგრატს თათრის ჯართურთ, მოიმწყვდია ეს ჯარი შუაში და სულ ერთიანად ამოწყვიტა.

4. თემურის მეორე შემოსევა. – ამ ნაირად ბაგრატ მეფემ თავი დაიხსნა ტყვეობისაგან და შვილთან ერთად შეუდგა თავის ქვეყნის მაგრებას და მოშენებას. მაგრამ საშიში იყო თემურის რისხვა და ჯავრი. მთელის ქვეყნის დამორჩილებით გაამაყებული ცეცხლს აფრქვევ-

და თავის ჯარის ამოწყვეტის გაგონებაზე. ის მოწადინებული იყო მაშინვე წამოსულიყო ჯავრის ამოსაყრელად, მაგრამ ეს ვერ გაბედა. ჯერ ერთი დრო არ იყო შესაფერი, რადგან ზამთარი იყო მოტანებული, მერე ჯარიც მოსაგროვებელი ჰყავდა. ამიტომ გალაშქრება გადასდო საგაზაფხულოდ და შეუდგა მზადებას. 11388 წლის მარტში თემური წამოვიდა შაქითგან. ამის მომლოდინე ბაგრატმა ყველაფერი დაამზადა. ხალხიც მზად იყო გასახიზნავად ციხე-სიმაგრეებში და მიუდგომელს ადგილებ-

ში, თუ მტერი მოახერხებდა საქართველოში შემოსვლას. ბაგრატ მეფე გაემართა თემურის შესახვედრად. ქართველებისა და თათრების შეხვედრის დროს გაიმართა საში-

ნელი ომი. ქართველები მეტად მხნედ იბრძოდნენ და თემურის მძლავრს ჯარს უკან აწევინებდნენ. მაგრამ ბოლოს მტერთა სიმრავლემ გატეხა ქართველების სიმამაცე.

ბაგრატ მეფემ უკან დაიწია და შეეფარა მაგარს და მიუდგომელს ადგილს. თემური შემოვიდა ქართლში, მოიარა მთლად ეს ქვეყანა და რაც ნახა ყველაფერი აიკლო

და ააოხრა. მის სამწყუხაროდ ხალხი ყველგან გახიზნული

დახვდა. როდესაც აკლებით გული მოიოხა თემურმა, ისევ უკან დაბრუნდა ყარაბაღში. აქ მას მალე მოუვიდა ამბავი, რომ სათათრეთს შესეოდა ოქროს ურდოს ხანი თოხთამიში, და ამიტომ სწრაფად გაემართა გასადევნად

(1388 წ.).

**5. ბაგრატ მეფის სიკვდილი და გიორგი მე-
შვიდის გამეფება.** – ამის შემდეგ ბაგრატმა იმეფა მშვი-
დობიანად. აშენებდა და აახლებდა ყველაფერს, რაც
თათრებმა დაანგრიეს და გააფუჭეს. ამ მოღვაწეობაში
იგი გადაიცვალა 1894 წ. და სამეფო ტახტი დაიჭირა
მისმა შვილმა გიორგიმ.

6. თემურის მესამე და მეოთხე შემოსევა. –

თოხთამიშის განდევნის შემდეგ თემურმა ხელახლად
იბ-

რუნა პირი დასავლეთისაკენ (1392 წ.). შემოვიდა ჯერ
სპარსეთში და ორის წლის გამავლობაში ხელახლად და-
იმორჩილა ურჩი ქვეყნები. აიღო აგრეთვე ბაღდადი
(1393 წ.). 1394 წ. თემური წამოვიდა საქართველოსა-
კენ და წინდაწინ შემოუთვალა გიორგი მეფეს, რომ მი-
სულიყო მასთან და მორჩილება გამოეცხადებინა. გიორ-
გიმ მორჩილების გამოცხადებაზე უარი შეუთვალა და
თავის ჯარით გაემართა მის შესახვედრად. თათრებისა
და

ქართველების შეხვედრის პირველს დღეს გამარჯვება
ქართველებისკენ იხრებოდა. საღამოს ქართველები
მიეც-

ნენ მოსვენებას, რადგან მეტად დაღალულები იყვნენ
მთელის დღის ბრძოლით. თემური სწორედ ამას
ელოდა,

მიუსია ქართველებს დასვენებული ჯარი და გაიმართა
მრისხანე ომი. დაქანცულმა ქართველებმა ვეღარ
შესძლეს

წინამდევობის გაწევა და უკან დაიხიეს. გიორგი მეფე
თავის ჯარით შეეფარა მაგარს ადგილს, თემური-კი გა-

– 157 –

გაემართა ტფილისისკენ. ტფილისი გამაგრებული იყო,
მაგრამ თემურმა მალე აიღო და შიგ შეაყენა მეციხოვნე
ჯარი, ხოლო თითონ წავიდა მუხრანისკენ და იქ დაბა-
ნაკდა. აქეთგან გაუსია ჯარი და მოაოხრებინა მთელი
ქართლი. ზოგიერთი ქართველი დიდებულები
მოვიდენ

თემურთან და მორჩილება გამოეცხადეს. დანარჩენები
გამაგრდენ მიუდგომელს ადგილებში.

თემურმა მალე მიატოვა ქართლი და დაიწია ყარა-
ბაღისაკენ. გიორგი მეფე თავისუფლად შეუდგა ქვეყნის
მართვა-გამგეობას და ტფილისის აღებას
მეცადინეობდა.

ამ ამბის გაგებაზე თემურმა ხელახლად გაგზავნა ჯარი
გიორგი მეფის შესაპყრობად და ქვეყნის
გასაოხრებლად.

ჯარი უკან დაბრუნდა.

7. გიორგი მეფის მოლაპარაკება თემურთან.

– გიორგი მეფემ ამის შემდეგ დაინახა, რომ ბოლო არ ეღებოდა ქვეყნის აოხრებას თემურისაგან და ამიტომ მოინდომა მორიგება მასთან. თემურმა სიამოვნებით მიიღო გიორგი მეფისაგან მორიგების ჩამოსაგდებად გაგზავნილი კაცი და შემოუთვალა, რომ თითონაც მისულიყო მასთან.

8. თემურის მეხუთე შემოსევა. – ვიდრე გიორგი მეფისგან მიიღებდა პასუხს, თემური შეესია სამცხეს. ამ ქვეყნის მთავრის ივანე ჯაყელის ჯავრი სჭირდა, რად-

გან ის გიორგი მეფეს მორჩილობდა და მასთან ერთად ებრძოდა მას მეორედ შემოსევის დროს. თემურმა აიკლო სამცხე და ისევ ქართლში დაბრუნდა. გიორგი მეფისგან პასუხის მომლოდინე დაბანაკდა მანგლისში. გიორგი მეფე-კი არ აძლევდა სასურველს პასუხს, რადგან პირად მისვლა თემურთან მას სახიფათოდ მიაჩნდა.

– 158 –

9. თემურის გალაშქრება რუსეთს და იქითგან დაბრუნებულის მეექვსე შემოსევა საქართველოში. – თემურის მანგლისში ყოფნის დროს ოქროს ურდოს ხანი **თოხთამიში** შემოესია შირვანს (1395 წ.).

გაიგო თუ არა ეს ამბავი, თემური მაშინვე გაემურა თოხთამიშის გასადევნად. თოხთამიშმა უკან დაიხია და თემური კვალდაკვალ გამოედევნა. თერგის პირად მოხდა დიდი ბრძოლა თოხთამიშისა და თემურის შორის, სადაც დამარცხდა თოხთამიში. ამ გამარჯვების შემდეგ თემური შეესია რუსეთს და ძლევამოსილი მივიდა მოსკოვის მიდამოებამდე. იქითგან გამობრუნებულმა გამოი-

არა დაღესტანზე და შემოვიდა ისევ საქართველოში; აქ დარჩა რამდენსამე ხანს და შემდეგ დაბრუნდა თავის სა-

ტახტო ქალაქს სამარკანდს (1396 წ.), ადერბეჯანისა და საქართველოს მმართველად-კი დატოვა თავისი შვილი **მირან-შაჰი**.

10. თემურის მეშვიდე შემოსევა და გიორგი მეფის მოლაპარაკება მასთან. – თემური ბევრს ხანს ვერ გასძლებდა უომრად. ამიტომაც ახლა მოინდომა ინდოეთზე გალაშქრება და ახალის ქვეყნების დაპყრობა. ეს სურვილი მან შეასრულა 1398 წ. მოიარა ძლევამოსილმა ინდოეთი და 1399 წელს დაბრუნდა უკან.

ინდოეთითგან დაბრუნებულმა თემურმა შეიტყო, რომ მის შვილი **მირან-შაჰი** გაგიჟებულიყო და გამდგარიყ-

ვენ მის მმართველობის ქვეშ მყოფი ქვეყნები, მათ შორის

საქართველოც. ამ ქვეყნების მოსამორჩილებლად თემური გაემართა 1399 წელს. 1400 წელს თემური შემოვიდა საქართველოში და დაბანაკდა მანგლისში. ორის წლის განმავლობაში თათრები ესხმოდნენ საქართველოს ხან ერთს, ხან მეორე კუთხეს და იკლებდნენ. გიორგი

– 159 –

მეფემ რამდენჯერმე მიუგზავნა მოციქული თემურს და სთხოვა მორიგება. თემური მზად იყო მორიგებოდა იმ პირობით, რომ გიორგი მეფე თითონ მისულიყო მასთან. ეს პირობა ფრიად სამძიმო იყო გიორგი მეფისთვის და ამიტომ არ თანხმდებოდა მასზე. ამის გამო იყო, რომ ყოველის მოლაპარაკების შემდეგ თათრები ხელახლად შეესეოდნენ ხოლმე საქართველოს რომელსამე კუთხეს.

11. თემურის დაბრუნება სათათრეთს და მისი სიკვდილი. – საქართველოსათა- ერთად თემური ებ-

რძოდა იკონიის თურქების სულთანს **ბაიაზითს**, რომელიც მაშინ მძლავრობდა მცირე აზიაში და ბიზანტიას ემუქრებოდა დამხობას. თემურმა ბაიაზითი დაამარცხა და ტყვედ შეიპყრო 1402 წ. ამის შემდეგ თემური დარჩა კიდევ ორს წელიწადს დასავლეთის ქვეყნების დასაპყრობად. ბოლოს ადირბეიჯანის და საქართველოს მთავარ-

მართველად დააყენა თავისი შვილისშვილი **ომარი** და თითონ დაბრუნდა სამარკანდში. 1404 წ. მეორე წლის დასაწყისში თემურმა დააპირა ჩინეთში ლაშქრობა და კიდევ გაემართა 1405 წლის თებერვალში, მაგრამ გზაში მოკვდა.

12. ცდა იმიერ-საქართველოს გაცალკეებისა.

– იმ დროს როდესაც თემური შემოესია საქართველოს აღმოსავლეთის მხრით და მეფე ბაგრატე თავისი შვილით

გიორგითურთ გართული იყო თათრებთან ბრძოლაში, მეფე დავით მეოთხის ჩამომავალს შორაპნის ერისთავის ბარატის შვილს ალექსანდრეს აზრად მოუვიდა ესარგებ-

ლნა შემთხვევით და თავისი თავი გამოეცხადებინა იმიერ-საქართველოს მეფედ (1387 წ.). ალექსანდრემ ატარა მეფის წოდება ორს წელს და მოკვდა 1389 წ. მის სიკვდილის შემდეგ მეფედ გამოაცხადა თავისი თავი მისმა

– 160 –

ძმამ **გიორგიმ**. იმერეთის მაგალითით წაქეზებულმა ოდი-

შის ერისთავმა დადიანმაც მოინდომა მეფისგან დამოუკიდებლობა და არ დაემორჩილა ახლად გამეფებულს

გიორგი მეფეს. გიორგი შეესია ოდიშს და შეებრძოლა დადიანს. ამ ბრძოლაში გიორგი მეფე მოკლულ იქმნა (1392 წ.). ამის შემდეგ იმიერ-საქართველო ისევ ბაგრატ მეხუთეს დაემორჩილა. მაგრამ იმიერ-საქართველოს გაცალკევების აზრი არ მოიხპო. ალექსანდრესა და გიორ-

გი მეფეების ძმამ **კონსტანტინემ** 1396 წ. გამოაცხადა აგრეთვე თავისი თავი მეფედ. იმიერ-საქართველოს დიდებულებმა ახლაც მოინდომეს თითონაც დამოუკიდებელნი გამხდარიყვნენ და კონსტანტინეს არ ემორჩილებოდნენ. კონსტანტინემ გამართა მათთან ბრძოლა, რომელშიაც იგი მოკლულ იქმნა (1401 წ.). კონსტანტინეს დარჩა მცირეწლოვანი შვილი **დიმიტრი**, რომელსაც ძალა არ შესწევდა მეფობა დაეჩემებინა. მეფე გიორგი მეშვიდე გადავიდა იმერეთს, შეიპყრო დიმიტრი და გადმოიყვანა ქართლს.

– 161 –

XVIII

საქართველოს დანაწილება.

კონსტანტინეს მეფობა. ალექსანდრე პირველის გამეფება. – იმიერ-საქართველოს ერისთავების დაწყნარება და სამცხის ერისთავის დამორჩილება.

– ალექსანდრე მეფის მეცადინეობა აოხრებულის ქვეყნის აშენებისათვის. – ალექსანდრეს პოლიტიკა გარეშე მტრების მიმართ. – რანისა და შირვანის დაჭერა.

– ჯიჰან-შაჰის შემოსევა და მის შედეგი. – ალექსანდრე მეფის ბერად შედგომა და ვახტანგის გამეფება. – ვახტანგის შემდეგ ჯერ დიმიტრის, მერე გიორგის მამეფება. – ყვარყვარე ჯაყელის გადამტერება გიორგი მეფეზე. – ბაგრატ ერისთავის გადგომა და გამეფება იმერეთში. – მეფის შესვლა სამცხეში ყვარყვარეს დასასჯელად და თურქების შემოსევა ქართლში. – რანისა და შირვანის გადგომა. – ყვარყვარეს დაბრუნება სამცხეში და დატყვევება მისგან გიორგი მეფისა. – ბაგრატ მეფისა და კონსტანტინე დიმიტრი მეფის შვილის ცდა საქართველოს მეფის ტახტის დაჭერისათვის. – გიორგი მეფის გათავისუფლება ტყვეობითგან. ბრძოლა მისი ბაგრატსა და კონსტანტინესთან. – უზუნ-ასან ყანის შემოსევა და კონსტანტინე მეფისაგან მთელის ქართლის დაჭერა. – სამი სამეფო და ხუთი სამთავრო.

1. კონსტანტინეს მეფობა. ალექსანდრე პირველის გამეფება. – მეფე გიორგი მეშვიდის შემდეგ მცირე ხანს იმეფა მისმა ძმამ კონსტანტინემ (1407-1413 წწ.). მისი მეფობა იყო მშვიდობიანი, რადგან თათრების სამფლობელო დაუძღურდა და მათი მფლობელები გართულნი იყვნენ შინაურს საქმეებში. მხოლოდ

1413 წ. მოუხდა კონსტანტინე მეფეს ბრძოლა თურქებთან. თურქების მფლობელმა **ყარა-იუსუფმა** ტყვედ ჩაიგდო მეფე კონსტანტინე და მოაკვლევინა. კონსტან-

ტინეს შემდეგ გამეფდა მისი შვილი ალექსანდრე.

2. იმერ-საქართველოს ერისთავების დაწყება-რება და სამცხის ერისთავის დამორჩილება. – ალექსანდრე პირველის გამეფების პირველს წელს მამია დადია-

ნი შეესია აფხაზეთს და ომი აუტეხა შარვაშიძეს. ამ ომში დამარცხდა მამია დადიანი და კიდევ მოკლულ იქნა.

– 162 –

ამ ამბის გამო ალექსანდრე მეფე გადავიდა იმერეთს და შეარიგა შარვაშიძე და მამია დადიანის შვილი ლიპარიტი. ამის შემდეგ ალექსანდრემ იკურთხა თავი მეფედ ქუთაისში. კურთხევას დაესწრენ საქართველოს ყველა დიდებულები სამცხის ერისთავის ივანე ჯაყელის გარდა.

ჯაყელს თავის დაუსწრებლობით უნდოდა ეგრძნობინებინა ალექსანდრესათვის, რომ იგი იყო დამოუკიდებელი მეფისაგან. ეს ეწყინა მეფეს და გადაწყვიტა დაესაჯა ურჩი ერისთავი და მორჩილებაში მოეყვანა. ქუთაისში

ყოფნის დროს ალექსანდრე მეფემ იმერეთის ერისთავად

დააყენა თავის ცოლის ძმა იმერეთის მეფის კონსტანტინეს შვილი დიმიტრი, რომელიც 1401 წლითგან ცხოვრობდა ქართლში.

იმერეთითგან დაბრუნებული ალექსანდრე შევიდა სამცხეში და შეეხა ივანე ჯაყელს კოხტის-თავზე. ივანე ჯაყელი დამარცხდა და მორჩილება გამოუცხადა მეფეს (1414 წ.).

3. ალექსანდრე მეფის მეცადინეობა აოხრებულის ქვეყნის აშენებისათვის. – ამნაირად ალექსანდრე მეფემ გაამაგრა საქართველოს შერყეული ერთიანობა და შეუდგა თემურის მიერ აოხრებულისა და დანგრეულის სოფლების, ქალაქების, ციხეების და ეკლესია-მონასტრების შენებას და განახლებას. რადგანაც ამნაირს მოღვაწეობას სჭიროდა ფული, ამიტომ გამართა ბჭობა დიდებულებთან იმის შესახებ, თუ როგორ მოეპოვნათ სახსარი. დიდებულებმა ერთხმად დაადგინეს,

დაეწესებინათ დროებით ახალი გადასახადი ორმოც-

მოცი თეთრი კომლზე და ამ შემოსავლით შესდგომოდნენ საქმეს. მართლაც ალექსანდრემ დიდის მხნეობით მიჰყო ხელი ქვეყნის შენებას და ოცდახუთის წლის

– 163 –

განმავლობაში ააშენა და განაახლა ბევრი დანგრეული

სოფელ-ქალაქი, ციხეები და ეკლესია-მონასტრები. ახალი გადასახადი მოსპობილ იქნა 1440 წ.

4. ალექსანდრეს პოლიტიკა გარეშე მტრების მიმართ. – მხნე და მამაცი ალექსანდრე თავგამოდებით ებრძოდა გარეშე მტერს, როდესაც იგი ბედავდა საქართველოს საზღვრების გადმოლაზვას, მაგრამ თუ დაინახავდა, რომ მტერი მეტად ძლიერი იყო და მასთან ბრძოლით ვერას გააწყობდა, ცდილობდა მშვიდობიანის მოლაპარაკებით ქვეყნის ინტერესის დაცვას და აკლებათ აოხრების თავითგან აცილებას. ასე მოიქცა ალექსანდრე, როდესაც თემურის ტახტზე მჯდომმა მისმა შვილმა **შაჰ-როხმა** გამოილაშქრა ადირბეიჯანში და აპირებდა საქართველოში შემოსვლასაც. ამ ამბის შემტყობმა ალექსანდრემ გაუგზავნა შაჰ-როხს მოციქულად თავის შვილი დიმიტრი, გამოუცხადა მორჩილება და დაჰპირდა ხარჯის ძლევას (1435 წ.). შაჰ-როხი აღარ შემოსულა საქართველოში და ამნაირად ქვეყანა გადარჩა აოხრებას.

5. რანისა და შირვანის დაჭერა. – ძირეულის საქარველოს ერთიანობის და მშვიდობიანობის დაცვასთან ალექსანდრე მეფე არ ივიწყებდა საქართველოს მეფეთა უფლებას დაპყრობილ უცხო ქვეყნებზე – რანზე და შირვანზე. ეს ქვეყნები საქართველოს ძლიერების დროს ყოველთვის საქართველოს მეფეებისგან იყვნენ ხოლმე დამოკიდებულნი. მხოლოდ როდესაც საქართველოს გარეშე მტერი დასჩაგრავდა, ისინიც გაიწევდნენ ხოლმე განზე და აღარ ემორჩილებოდნენ ქართველთა მეფეებს. ასე ქნეს ამ ქვეყნებმა თემურის შემოსევის შემდეგაც. ალექსანდრე მეფემ მოინდომა ეს ქვეყნები

– 164 –

ხელახლად დაემორჩილებინა. 1432 წ. შემოსეულის თურქების ლორითგან განდევნის შემდეგ ალექსანდრე შევიდა რანში და შირვანში და იქაური მფლობელები აიძულა მორჩილება გამოეცხადებინათ. რავდენისამე წლის შემდეგ, როდესაც შაჰ-როხი მოვიდა ადირბეიჯანს, ამ ქვეყნებმა ხელახლა უარი თქვეს ალექსანდრეს მორჩილებაზე. მეფემ არც ახლა დასთმო თავისი უფლება, შეესია ამ ქვეყნებს (1437 წ.) და აიძულა დამორჩილებოდნენ.

6. ჯიჰან-შაჰის შემოსევა და მის შედეგი. – ალექსანდრე მეფე მართალია შაჰ-როხს დაჰპირდა ხარჯის ძლევას, მაგრამ რამდენისამე წლის შემდეგ უარჰყო ეს ვალდებულება. ადირბეიჯანის მმართველმა **ჯიჰან-შაჰმა**, რომელსაც შაჰ-როხისგან მინდობილი ჰქონდა საქართველოსგან ხარჯის მიღება, მოსთხოვა ალექსანდ-

რეს ხარჯი და, როდესაც უარი მიიღოს, წამოვიდა ლაშქრით საქართველოსკენ. მეფე მოტყუვდა ანგარიშში და ვერ მოახერხა მტრის შეჩერება სამძღვარზედვე. ჯიჰან-შაჰმა აიღო ტფილისი. ალექსანდრემ შეუსრულა მტერს სათხოვარი და დაჰპირდა ხარჯის ძლევის საკვლავოდაც (1440 წ.).

7. ალექსანდრე მეფის ბერად შედგომა და ვახტანგის გამეფება. – ალექსანდრე მეფე მეტად ღვთის

მოსავი კაცი იყო. ამიტომ ოცდა ცხრა წლის მეფობის შემდეგ ბერად ეკურთხა ათანასეს სახელით და თავისი ტახტი გადასცა უფროსს შვილს ვახტანგს (1442 წ.). ამავე დროს მან შუათანა შვილი დიმიტრი დანიშნა იმერეთის მმართველად, ხოლო უმცროსი გიორგი კახეთის მმართველად. უეჭველია, ალექსანდრე მეფეს აზრა-

– 165 –

დაც არ მოსვლია სამეფოს სამად გაყოფა. უმცროსი ძმები მხოლოდ თანაშემწეებად მიუჩინა უფროსს ძმას.

8. ვახტანგის შემდეგ ჯერ დიმიტრის, მერმე გიორგის გამეფება. – ვახტანგ მეფემ იმეფა მხოლოდ სამს წელს და მოკვდა უშვილოდ 1445 წ. მის მაგიერ გამეფდა ძმა მისი დიმიტრი. დიმიტრემ უფრო ნაკლებს ხანს იმეფა და მოკვდა 1447 წ. მართალია, მას დარჩა შვილი კონსტანტინე, მაგრამ გამეფდა მესამე ძმა გიორგი, ცნობილი ისტორიაში გიორგი მერვედ.

9. ყვარყვარე ჯაყელის გადამტერება გიორგი მეფეზე. – გიორგის გამეფების პირველსავე წელს მოხდა სამცხეში ისეთი ამბავი, რომელმაც გამოიწვია შინაური განხეთქილება. ალბულა ჯაყელს და მის ძმას ყვარყვარეს უსიამოვნება მოუვიდათ ერთმანერთში. საქმე ბრძოლამდე მივიდა. ალბულა ჯაყელმა მიმართა გიორგი მეფეს და სთხოვა დახმარება. გიორგი მეფე შევიდა სამცხეში ყვარყვარეს დასაწყენარებლად. ყვარყვარე მორჩილებით გამოცხადდა მეფესთან. მეფემ ისევ ალბულას მისცა ერისთავობა. ამ ამბის შემდეგ ყვარყვარე შეიქნა მეფის უკმაყოფილო. 1451 წ. მოკვდა ალბულა ჯაყელი და გიორგი მეფემ ერისთავად დააყენა ყვარყვარე.

ყვარყვარე ახლა ცდილობდა დამოუკიდებლობა მიეღო როგორმე. თავის მიზნის მისაღწევად ყვარყვარემ გამართა მოლაპარაკება სხვა ერისთავებთან, რომ გასდგომოდნენ მეფე გიორგის.

10. ბაგრატ ერისთავის გადგომა და გამეფება იმერეთში. – ამ დროს იმერეთში მოკვდა დიმიტრი ერისთავი და მეფემ დაადგინა მის ადგილს მისი შვილი ბაგრატი. აი ამ ბაგრატზე იქონია გავლენა ყვარყვარემ

ისე, რომ ბაგრატი ცხადად გაუდგა მეფეს. გიორგი მე-

– 166 –

ფე ქართლის ჯარით გადავიდა იმერეთს და შეუთვალა ყვარყვარე ჯაყელს, დადიანს, გურიელს, შარვაშიძეს და გელოვანს, რომ ისინიც მისულიყვენ მასთან თავიანთ

ჯარით ბაგრატის წინაამდევ. არც ყვარყვარე და არც სხვა დასახელებული ერისთავები არ მიემშველნენ მეფეს და ამას მოუხდა მარტოდ შეტაკება ბაგრატთან. ბძოლაში (ჩიხორთან) იძლია გიორგი მეფე და დაბრუნდა ქართლს, ხოლო გამარჯვებულმა ბაგრატმა თავი გამოაცხადა იმერეთის მეფედ (1462 წ.).

11. მეფის შესვლა სამცხეში ყვარყვარეს დასასჯელად და თურქების შემოსევა ქართლში. – ყვარყვარე ჯაყელის სიქციელით გაჯავრებული მეფე გი-

ორგი შეესია სამცხეს 1463 წ. მესხები მეფის ერთგულები იყვნენ და ამიტომ არ დაუჭირეს მხარი ყვარყვარეს. ჯაყელი გაიქცა ბაგრატთან იმერეთში. გიორგი მეფე შეუდგა სამცხის საქმეების მოწყობას. ამ დროს მოუვიდა ამბავი თურქების შემოსევის შესახებ სომხითში. გიორგი მეფე მაშინვე წამოვიდა ქართლს და შეებრძოლა თურქებს. ბრძოლაში მეფე დამარცხდა, თურქებმა გააოხრეს ქართლი და დაბრუნდნენ უკან (1463 წ.).

12. რანისა და შირვანის გადგომა. – საქართველოში შინაურის არეულობის და განდგომილების დამ-

ნახავი რანისა და შირვანის მფლობელები ცდილობდნენ გიორგი მეფის მორჩილებისაგან გათავისუფლებულიყვნენ.

ერთის გზობით გიორგი მეფემ აიძულა ეს ქვეყნები მორ-

ჩილება გაეწიათ (1453 წ.), მაგრამ მეორეჯერ-კი ვერ მოახერხა მათი დამორჩილება და მას აქეთ სრულიად თავისუფალნი შეიქნენ ისინი (1463 წ.).

13. ყვარყვარეს დაბრუნება სამცხეში და დატყვევება მისგან გიორგი მეფისა. – ამავე წელს ყვარ-

– 167 –

ყვარე ჯაყელი ბაგრატი მეფის შემწეობით დაბრუნდა სამ-

ცხეს. კახაბერ გურიელს ყვარყვარემ დაუთმო აჭარა და ჭანეთის ნაწილი იმ პირობით, რომ მიმხრობოდა გიორგი მეფის წინაამდევ. ჯაყელმა განდევნა სამცხითგან გიორგი მეფის ერთგული დიდებულები და ამნაირად და-

მოუკიდებელი შეიქნა.

1465 წ. გიორგი მეფე ხელახლად შევიდა სამცხეში, მაგრამ ყვარყვარემ გაიმარჯვა მეფეზე და დაატყვევა.

14. ბაგრატ მეფისა და კონსტანტინე დიმიტრი მეფის შვილის ცდა საქართველოს მეფის ტახტის დაჭერისათვის. – გიორგი მეფის დატყვევების შემ-

დეგ დიმიტრი მეფის შვილმა კონსტანტინემ და იმერეთის

მეფემ ბაგრატმა გამოაცხადეს თავის თავი საქართველოს

მეფედ. კონსტანტინემ, მეფედ გამოცხადებისათანავე, მი-

მართა ისპანიის დედოფალს იზაბელას თურქების წინამდევ

შველისათვის. თურქების მაგიერ იმას მოუხდა მალე ბრძო-

ლა ქართველებთან, რადგან იმერეთის მეფე ბაგრატი გადმოვიდა ქართლს და დაიჭირა როგორც ქართლი, ისე კახეთი, (1466 წ.). კონსტანტინეს შერჩა მხოლოდ მეფის სახელი და ქართლის მცირეოდენი ნაწილი ტფილისის ქალაქითურთ.

15. გიორგი მეფის გათავისუფლება ტყვეობიდან და ბრძოლა მისი ბაგრატსა და კონსტანტინესთან. – ყვარყვარე ჯაყელი მოკვდა 1466 წლის დამდეგს და სამცხე დაიჭირა მისმა ძემ **ბაადურმა**. ბაადურმა რომ დაინახა ბაგრატ მეფის გაძლიერება, იფიქრა ის ქართლისა და კახეთის დაჭერის შემდეგ სამცხესაც დაიპყრობსო, და ამიტომ არჩია გიორგი მეფის გათავისუფლება და მის მეფობა ქართლსა და კახეთში. გიორგი მეფე დაჰპირდა ბაადურს სრულის დამოუკიდე-

ბლობის მინიჭებას, თუ შეეწეოდა ქართლისა და კახეთის დაბრუნებაში. ბაადურ ჯაყელი გამოუძღვა გიორგი მეფეს თავის ჯარით და გადმოიყვანა სომხითში. აქ მეფესთან გამოცხადდნ ქართლისა და კახეთის მისი ერთ-

გული დიდებულები. ეს რომ დაინახა ბაგრატმა, ვეღარ დარჩა ქართლს და დაბრუნდა იმერეთს.

ბაგრატ მეფის იმერეთს გადასვლის შემდეგ გაიმართა შფოთი და ბრძოლა გიორგი მეფესა და კონსტანტინეს შორის. 1470 წ. ბაგრატ მეფე ხელახლად გადმოვიდა ქართლს და დაუწყო ბრძოლა გიორგისა და კონსტანტინესაც. ბოლოს ბაგრატმა აუთქვა გიორგის კახეთის დანებება იმ პირობით, რომ მხარი დაეჭირა მისთვის კონსტანტინეს წინამდევ და ქართლზე ხელი

აელო. გიორგი დათანხმდა და გადავიდა კახეთს, ხოლო ქართლი გადასცა ბაგრატს. ამ მორიგების მიუხედავად კონსტანტინე მაგრად იყო ტფილისში, ეჭირა მთიულეთი და სომხეთი და ცდილობდა მთელის ქართლის დაჭერას.

16. უზუნ-ასან ყაენის შემოსევა და კონსტანტინე მეფისგან მთელის ქართლის დაჭერა. – საქართველოს დასუსტებით წაქეზებული სპარსეთის ყაენი უზუნ-ასანი შემოესია ქართლს და მიადგა ტფილისს 1478 წ. კონსტანტინე მეფემ წინაამდევობა გაუწია შემოსეულს მტერს. ყაენმა გამართა მასთან მოლაპარაკება და დაჰპირდა მთელის საქართველოს მეფედ ცნობას და შველას, თუ დაემორჩილებოდა. კონსტანტინემ თავის სუსტის ძალით ბრძოლას არჩია მორიგებოდა მძლავრს მტერს და მის შემწეობით დაემკვიდრებინა თავის სამეფო ტახტი. მეფე მივიდა უზუნ-ასანთან და გადასცა ტფილისი. ამის შემტყობმა ბაგრატ მეფემ მიანება თავი

– 169 –

ქართლს და გადავიდა რაჭას. ყაენმა კი გაგზავნა ჯარი ბაგრატის მორჩილის ქართლის კუთხეების მოსარბევად.

საბედნიეროდ, იმ ხანს ყაენი შეიქნა ავად და გაეშურა სპარსეთს, სადაც მალე გადაიცვალა.

უზუნ-ასანის სიკვდილის შემდეგ კონსტანტინე მეფემ

განდევნა ქართლითგან ყაენისგან დატოვებული სპარსე-

თის ჯარი, ხოლო როდესაც ამავე წელს გადაიცვალა იმერეთის მეფე ბაგრატი, იგი შეუდგა ქართლის დაჭერასაც. მცირე ხნის გამავლობაში განდევნა ქართლის ყვე-

ლა ციხეებითგან იმერეთის მეფის მეციხოვნეები და შეიქნა მთელის ქართლის მეფედ (1479 წ.).

17. სამი სამეფო და ხუთი სამთავრო. – ამნაირად ჩაისახა აზრი და განხორციელდა საქმით საქართვე-

ლოს განაწილება სამს სამეფოდ – ქართლისა, კახეთისა და იმერეთისა. იმ დროს, როცა მეფეები ერთი-ერთმანერთს ებრძოდნენ თავიანთ ტახტის დასამყარებლად და საზღვრების გასამაგრებლად, ერისთავები სამცხისა, გურიისა, ოდიშისა, აფხაზეთისა და სვანეთისა ცდილობდნენ თავიანთ დამოუკიდებლობის დამყარებას. სამცხის ერისთავებმა, რომელთაც მიითვისეს ათაბაგის სახელწოდება, სრულიად გაითავისუფლეს თავი ქართლის მეფისგან, ხოლო დანარჩენები ებრძოდნენ იმერეთის მეფეს და

თანდათან იძენდენ დამოუკიდებლობას. ეს დამოუკიდებლობის მაძიებელი და დამცველი ერისთავები წოდებულ იქნენ მთავრებად. ამ რიგად საქართველო მეთხუთმეტე საუკუნის მეორე ნახევარში განაწილდა სამს სამეფოდ და ხუთს სამთავროდ.

სარჩევი.

I

ქართველები უბველეს დროში (2-8 გვ.).

ქართველების არე-მარე. – ქართველების მეზობლები და მათთან ურთი-ერთობა. – ქათველების ვინაობა. – ქართველთა შინაური წესწყობილება. – სარწმუნოება და ზნე-ჩვეულება. – ცხოვრების სახსრები.

II

საქართველო მეფობის შემოღებითან ქრისტიანობის მიღებამდე (9-20 გვ.).

ქართველთა შერთების საჭიროება. – მაკედონელთა მფლობელობა. – მაკედონელთა მფლობელობისგან გათავისუფლება და მეფობის დაარსება. – ფარნაოზ მეფე. – ფარნაოზის შემდეგი მეფეები. – პოლიტიკური ცვლილებები ფარნაოზითან მეფე ადერკამდე. – საქართველოს შინაური მდგომარეობა პირველ საუკუნეში ქრისტეს წინ. – მეფეები ადერკის შემდეგ მირიან მეფემდე. – ქართველთა სარწმუნოება ქრისტიანობის მიღებამდე.

III

ქრისტიანობის გავრცელება საქართველოში (20-27 გვ.).

წმ. ნინო. – წმ. ნინოს სასწაულები. – მირიან მეფის გაქრისტიანება. – ქართველების მოწათვლა. – გაქრისტიანების პოლიტიკური შედეგი.

IV

მეფე ვახტანგ გორგასალი და მის შემდეგი დრო (27-34 გვ.).

ვახტანგის მეფობის პირველი წლები. – ლაშქრობა ხაზარებზე. – ლაშქრობა ბიზანტიის წინამდეგ. – სპარსეთის მფლობელობის უარყოფა და მის შედეგი. – ვახტანგის მოღვაწეობა. – კობადის გამოლაშქრება და ვახტანგის სიკვდილი. – ვახტანგის შემდეგი მეფეები. – იმიერ-საქართველოს გადგომა და ლაზიკის დაარსება. – სპარსელების პილიტიკა და მისი შედეგი.

II

V

არაბთა მფლობელობის დრო (34-41 გვ.).

გურამ ბაგრატიონის გამეფება. – გურამის გამეფებითგან არაბების შემოსევამდე. – არაბების მფლობელობის დამყარება. – პოლიტიკური სისუსტე. – სარწმუნოებრივ-კულტურული განვითარება. – ეროვნულის გრძნობის ბადვიძება.

VI

დავით კუროპალატი და მეფე ბაგრატ მესამე (42-47 გვ.)

დავით კუროპალატი. – აფხაზეთის უკანასკნელი მეფეები. – ბაგრატის გამეფება აფხაზეთში. – ბაგრატ მეფე და მამა მისი გურგენი. – გურგენის გამეფება და დავით კუროპალატის სიკვდილი. – კახეთის დაჭერა ბაგრატ მეფისაგან. – განჯის ამირას დამორჩილება.

VII

მეფენი გიორგი პირველი და ბაგრატ მეოთხე (48-60 გვ.).

კახეთის და განჯის გადგომა. – დავა და ბრძოლა ბიზანტიასთან. მათ შედეგი. – აზნაურთა გადგომა ბაგრატისაგან. – მარიამ დედოფლის წასვლა იმპერატორ რომანოზთან. – ლაშქრობა განჯაზე და ტფილისის ამირას შეპყრობა. – ტფილისის აღების ცდა. – კახეთის დაჭერის ცდა. – ლიპარიტ ორბელიანის პირველი გადგომა. – ტფილისის დაჭერა. – ლიპარიტის მეორე გადგომა. – ლიპარიტის დატყვევება თურქთაგან და გათავისუფლება. ბაგრატის წასვლა კონსტანტინოპოლს. – გიორგის გამოცხადება მეფედ ბაგრატის ნაცვლად. – ბაგრატის დაბრუნება და ლიპარიტის განდევნა. – თურქების შემოსევა. – განჯის ამირას შეპყრობა და ტფილისის ხელმეორედ დაჭერა. – საქართველოს კულტურული განვითარება გიორგი პირველის და ბაგრატ მეოთხის დროს.

VIII

მეფე გიორგი მეორე (60-65 გვ.).

დიდებულების ამბოხება. – მალიქ-შაჰის შემოსევა. – ანაკოფიის აღება. ყარსისა და კარნუ-ქალაქის დაჭერა. – იკონიის თურქების შემოსევა და ქართველების გაჭირება. – გიორგი მეფის ტახითგან ჩამოგდება და მის შვილის დავითის გამეფება.

III

IX

მეფე დავით აღმაშენებელი (65-78 გვ.).

დავით მეფის მეცადინეობა თურქების განდევნისათვის. – ზრუნვა ში-

ნაურის წესიერების დამყარებისათვის. – კახეთის შემოერთება. – წართმევა თურქთაგან საქართველოს ციხეებისა და გალამქრება შირვანსა და არაქსის ხეობაში. – სამუდამო ჯარის დაარსება ტყვეთაგან და ყივჩაყთაგან. – თურქების ცდა თავიანთ მფლობელობის დასაცველად და დავითის გამარჯვება მათზე. – ტფილისის აღება. ანის შემოერთება. – დავით მეფის პარადი ხასიათი და საქვეყნო მოღვაწეობა.

X

მეფე გიორგი მესამე (74-85 გვ.).

ცნობების უქონლობა დიმიტრის მეფობის შესახებ. – ანის დაჭერა ფადლონისაგან. – დამარცხება დოვინში. – არზრუმის მფლობელის დატყვევება. – დიმიტრი მეფის შვილების გადამტერება, დიმიტრი მეფის ჩამოგდება და დავითის გამეფება. – დავითის სიკვდილი და გიორგის გამეფება. – ანის დაჭერა და ლაშქრობა აშორნში. – ომი შაჰ-ერმანთან და მის მოკავშირეებთან. – ანის გამგებლების ცვლა. – დოვინის გამარჯვება. – ბრძოლა ელდიგუზ ათაბაგთან და მის მოკავშირეებთან. – ანის ქალაქის საქმეები. – ლაშქრობა შირვანში. – ორბელიანთა შეთქმულება გიორგი მეფის წინააღმდეგ. – საეკლესიო კრება. – თამარის დანიშვნა ტახტის მემკვიდრედ. – შინაურის მშვიდობიანობის დამყარება.

XI

თამარ მეფე (85-97 გვ.).

მეზობლების ასევე თამარის გამეფების გამო. – დიდებულთა არეულობა. – თამარის დაქორწინება გიორგი რუსზე. – გიორგი რუსის სიავე და მისი განდევნა. – თამარის მეორედ დაქორწინება. – ამბოხება დავით სოსლანის წინააღმდეგ. – დავით სოსლანის პირველი ლაშქრობანი. – გიორგი რუსის შემოსევა კახეთს. – შამქორის ომი. – საქართველოს საზღვრების გაფართოვება. – ზოლოსტიკის ომი. – ტრაპიზონის იმპერიის დაარსება. – დავით სოსლანის სიკვდილი. – არდებილის სულთნის თავდასხმა ანზე და არდებილის აკლება ქართველთაგან. – ლაშქრობა სპარსეთში. – ქვეყნის სიმდიდრე და კულტურული განვითარება. – თამარ მეფის პირადი ღირსებანი.

IV

XII

საქართველო თამარ მეფის შვილების დროს (98-110 გვ.).

გიორგი ლაშას პირადი თვისებანი. – განჯის გადგომა და დაწყნარება. – საქართველოს სიძლიერე. – თათრების გამოჩენა. – თათრების შემოსევა საქართველოში და მათი განდევნა. – გიორგი ლაშას სიკვდილი და რუსუდანის გამეფება. – ჯალალ-ედინი და პირველი ბრძოლა მასთან. – ჯალალ-ედინის წინადადება რუსუდანის შერთვის შესახებ. – ჯალალ-ედინი საქართველოში. – რუსუდანის მეცადინეობა თავის შვილის გამეფებისათვის. – ამიერ-საქართველოს დაჭერა თათრებისაგან. – რუსუდანის მიმართვა პაპისადმი შემწეობისათვის და შვილის გაგზავნა თათრების ყაენთან მეფედ დასამტკიცებლად.

XIII

საქართველოს შინაური ცხოვრება მეთორმეტე საუკუნეში

(110-123 გვ.).

საქართველოს ძლიერების ხანა და ამ დროს შინაურის ცხოვრების ცვლა. – სოციალი წეს-წყობილება. – სამოქალაქო და სამხედრო მართვა-გამგეობა. – სამღვდულოება და საეკლესიო წეს-წყობილება. – გონებრივი განვითარება. – მონასტრების ღვაწლი. – არაბების და სპარსების განათლების გავლენა. – ეკონომიური მდგომრეობა.

XIV

თათრების მფლობელობის დრო (123- 136 გვ.).

საქართველოს განაწილება ნოინთა შორის. – უმეფობის შედეგი. – დიდებულების ბჭობა კობტის-თავზე და მათი შეპყრობა თათართაგან. – ცოტნე დადიანის საქციელი. – გორგი ლაშას შვილის დავითის გათავისუფლება და გაგზავნა მისი ყარაყორუმს. – ორის მეფის დადგენა თათართაგან. – დავით მეოთხის გადგომა თათართაგან. – დავით მეხუთის მდგომარეობა. – საქართველოს აღწერა თათართაგან ხარჯების და სალაშქრო ზეგრის შესაწერად. – დავით მეხუთის გადგომა თათართაგან და შერიგება მათთან. – დავით მეხუთის და სარგის ჯაყელის ურთიერთობა. – თეგუთარის აჯანყება აზადა ყაენის წინამდევ და მისი დამარცხება. – დავით მეხუთის სიკვდილი და უმეფობა ამიერ-საქართველოში. – კახაბერ ერისთავის მოქმედება. – დავით მეოთხის სიკვდილი.

V

XV

თათრების მფლობელობის დრო (136-145 გვ.).

(შედეგი და დასასრული).

დიმიტრი მეორის გამეფება. – სამეფოს მდგომარეობა. – დიმიტრი მეფის თამდადება. – ვახტანგის მეფობა. – დავით მეექვსის გამეფება და მისი გადგომა თათართაგან. – გორგი მეხუთის გამეფება ყაენისგან. – დავით მეფის და მის ძმის ვახტანგის მტრობა. – ვახტანგის გამეფება. – ხარბანდა ყაენი და ქართველობა. – გორგი მეექვსის გამეფება. – გორგი მეხუთის ხელმეორედ გამეფება.

XVI

თათართა მფლობელობის მოსპობა და საქართველოს აღორძინება (146-152 გვ.).

გორგი მეხუთის მომზადება მეფობისათვის. – ოსების დაწყნარება. – თათართა მფლობელობის უარყოფა. – ურჩის დიდებულების დასჯა. – რანი-სა და შირვანის დაჭერა. – იმიერ-საქართველო დავით მეოთხის შემდეგ. – იმიერ-საქართველოს შემოერთება ამიერ-საქართველოსთან. – გორგი მეხუთის მოღვაწეობა შინაურის ცხოვრების გაუმჯობესობისათვის. – მეზობელის მფლობელების ამხედრება საქართველოს წინამდევ. – გორგი მეხუთის სიკვდილი და მის შვილის დავითის მეფობა.

XVII

საქართველო და თემური (152-160 გვ.).

თათრები და თემური. – თემურის პირველი შემოსევა და ბაგრატ მე-
ხუთის დატყვევება. – ბაგრატის ტყვეობითგან დახწევა. – თემურის მეორე
შემოსევა. – ბაგრატ მეხუთის სიკვდილი და გიორგი მეშვიდის გამეფება. –
თემურის მესამე და მეოთხე შემოსევა. – გიორგი მეფის მოლაპარაკება თე-
მურთან. – თემურის მეხუთე შემოსევა. – თემურის გალაშქრება რუსეთს და
იქითგან დაბრუნებულის მეექვსე შემოსევა საქართველოში. – თემურის მე-
შვიდე შემოსევა და გიორგი მეფის მოლაპარაკება მასთან. – თემურის დაბ-
რუნება სათათრეთს და მისი სიკვდილი. – ცდა იმიერ-საქართველოს გაცალ-
კავებისა.

VI

XVIII

საქართველოს დანაწილება (161-169 გვ.).

კონსტანტინეს მეფობა. ალექსანდრე პირველის გამეფება. – იმიერ-
საქართველოს ერისთავების დაწყნარება და სამცხის ერისთავის დამორჩილე-
ბა. – ალექსანდრე მეფის შევადინეობა აოხრებულის ქვეყნის აშენებისთვის. –
ალექსანდრეს პოლიტიკა გარეშე მტრების მიმართ. – რანისა და შირვანის
დაჭერა. – ჯიჰან-შაჰის შემოსევა და მის შედეგი. – ალექსანდრე მეფის ბერად
შედგომა და ვახტანგის გამეფება. – ვახტანგის შემდეგ ჯერ დიმიტრის, მე-
რე გიორგის გამეფება. – ყვარყვარე ჯაყელის გადამტერება გიორგი მეფეზე.
– ბაგრატ ერისთავის გადგომა და გამეფება იმერეთში. – მეფის შესვლა სამ-
ცხეში ყვარყვარეს დასასჯელად და თურქების შემოსევა ქართლში. – რანი-
სა და შირვანის გადგომა. – ყვარყვარეს დაბრუნება სამცხეში და დატყვევე-
ბა მისგან გიორგი მეფისა. – ბაგრატ მეფისა და კონსტანტინე დიმიტრი მე-
ფის შვილის ცდა საქართველოს. მეფის ტახტის დაჭერისათვის. – გიორგი
მეფის გათავისუფლება ტყვეობითგან. ბრძოლა მისი ბაგრატსა და კონსტან-
ტინესთან. – უზუნ-ასან ყაენის შემოსევა და კონსტანტინე მეფისგან მთელის
ქართლის დაჭერა. – სამი სამეფო და ხუთი სამთავრო.